

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE HİRİSTİYANLARIN
İNANÇ, İBADET VE SOSYAL YAŞANTILARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Doc. Dr. İskender OYMAK

HAZIRLAYAN
Hilmi KELEŞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE HİRİSTİYANLARIN
İNANÇ, İBADET VE SOSYAL YAŞANTILARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bu tez .../ .../ Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği /
oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Doç. Dr. İskender Oymak

Üye

Üye

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Ahmet AKSİN

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi

Hilmi KELEŞ

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Dinler Tarihi Bilim Dalı

2005, Sayfa: 102

Hıristiyanlık, çağımızda ilahi dinler arasında en fazla mensubu olan dinlerden biridir. Hıristiyanlık, doğuşundan Hz. Muhammed'e kadar değişik evrelerden geçmiştir. İslam Peygamberi Hz. Muhammed, bu din mensuplarıyla ilgili değişik konularda bilgiler vermiştir. Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Hıristiyanlığın kısa bir tarihçesini vermeye çalıştık. I. Bölümde Hz. İsa, Hz. Meryem ve tanrı inancı üzerinde durduk. II. Bölümde Hıristiyanların sosyal yaşantıları ve ibadetlerini takdim etmeye gayret ettik.

ANAHTAR KELİMELEER: Hıristiyanlık, Hz. İsa, Hadisler

SUMMARY**The Thesis of Master****Hilmi KELEŞ****Fırat University****Social Sciences Instutity****Falsification and Religion Sciences Branch****The History of Religions Science Branch**

2005, Page: 102

Christianity is one of the largest religion that has the most owners' between the God religions in our century. Christianity has got different periods since its born to Prophet Mohammed. Islam prophet Mohammed has given different knowledges about the owners' of this religion. Our thesis takes two periods; entry and two parts. In the entry part we have wanted to give a short story of Christianity. At first part we have tried to stop about Jesus, Mary at first part and God belief. And also we have tried to give the social activities and ritüels of Christians.

***KEY WORDS: Christianity, Jesus, News**

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
SUMMAR	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ.....	VII
METOT VE KAYNAKLAR.....	VIII
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE HİRİSTİYAN İNANCINI OLUŞTURAN UNSURLAR

A-HADİSLERDE HAZRETİ İSA	10
1-Hadislere Göre Hz. İsa'nın Peygamberliği ve İnsani Yönü.....	10
a-Hz. İsa'nın Doğumu	10
b- Hz İsa'nın Peygamberliği ve İnsani Yönü	12
2- Hz. İsa'nın Şekil ve Şemali	18
3-Hz. İsa'nın Nüzûlü	19
a-Mehdilik Kavramının Ortaya Çıkışı ve Mehdiyle İlgili Hadisler.....	20
b-Mesih Kavramının Ortaya Çıkışı ve Mesih İle İlgili hadisler.....	23
c) –Kütüb-i Sitte' de Geçen Hadislere Göre Kıyamet Alametleri ve Hz. İsa'nın Nüzul-u.....	31
1) Hz. Peygamber'in Gelecek Bilgisinin Kur'an' la Sınırlı Olması	33
2) Kur'an'da Kıyametin Kopmasıyla İlgili Ayetler ve Bunların Değerlendirilmesi	34
3) Kur'an'da Kıyamet Alametleri ve Hz. İsa'nın Nüzulu.....	36
4)-Hadislere Göre Kıyamet Alametleri.....	37
5) Hadislerde Kıyametin Kopma Zamanı ve Kıyamet Alametleri.....	39
6) İmanın Kabul Olmayacağı Zamanla İlgili Hadisler.....	40
B-KÜTÜB-İ SİTTE'DE GEÇEN HADİSLERDE HZ. MERYEM.....	41
1- Hz. Meryem'in Ad ve Şeceresi	41
2- Hz. Meryem'in Hayatı	41

3- Kütüb-i Sitte' de Geçen Hadislerde Hz. Meryem'in Fazileti	44
4- Hz. Meryem'in Bakire Anneliği, Günahsız Oluşuyla İlgili Hadisler	46
C- KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE HİRİSTİYANLAR'DA TANRI İNANCI...47	
1- Teslis (Ekanim-i Selase)	48
a – Teslisin Unsurları	49
1) – Baba = Allah	49
2)- Oğul = Allah'ın oğlu – Rab İsa	49
3) – Ruh'u'l – Kudüs	49
D - KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE İNCİLLER	53
1 – İncil	53
2 – Hadislere Göre İncil	55
3 – İncilleri Tahrif Meselesi.....	59

II. BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE İBADET VE YAŞANTI AÇISINDAN HIRİSTİYANLAR

A- KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE KİLİSE	64
B – KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE HAVARİLER VE DİN ADAMLARI.....	69
1 – Havariler.....	69
2- Hadislerde Din Adamları.....	70
C – HİRİSTİYANLARIN İBADETLERİ	74
1- Hadislere Göre Hıristiyanlık' ta Namaz	74
2- Hadislere Göre Hıristiyanlık' ta Oruç İbadeti.....	76
3- Hadislere Göre Hıristiyanlık' ta Zekat.....	78
D – HADİSLERE GÖRE HİRİSTİYANLARIN SOSYAL YAŞANTILARI.....	79
1 – Hadislere Göre Hıristiyanlara Tanınan Şahsi Hürriyetler	80
2 – Hadislere Göre Din Hürriyeti ve Mabedler.....	80
3 - Hadislere Göre Hıristiyanlara Cizye Mükellefiyeti.....	82
4-Hadislere Göre Hıristiyanlık' ta Nikah (Evlenme).....	84
5 – Hadislere Göre Ehl-i Kitab'ın Kestiğini Yemenin Helal Olması.....	84
6 – Hadislere Göre Hıristiyanların Şahitliğinin Kabul Edilmesi	85
7- Hadislere Göre Hıristiyanlara Benzemenin	

(Şekil – Kılık – Kıyafet) Caiz Olmayışı.....	86
E - HZ. MUHAMMED'İN HRİSTİYAN MELİKLERE GÖNDERDİĞİ	
DAVET MEKTUPLARI	90
1- Necaşi'ye Gönderilen Mektup	90
2- Mısır Meliki Mukavkıs'a Gönderilen Mektup.....	92
3 - Hiraklius'a Gönderilen Mektup	92
SONUÇ.....	95
BİBLİYOGRAFYA	98
ÖZGEÇMİŞ.....	102

KISALTMALAR

- ❖ a.g.e. : Adı geçen eser
- ❖ a.g.m. : Adı geçen makale
- ❖ a.s : Aleyhisselam
- ❖ b. : Bin
- ❖ bknz. : Bakınız
- ❖ C : Cilt
- ❖ çev. : Çeviren
- ❖ T.D.V.İ.A. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- ❖ Hz. : Hazreti
- ❖ mad. : Madde
- ❖ M.S. : Milattan sonra
- ❖ ra. : Radiyallahu anh
- ❖ s : Sayfa
- ❖ s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve selam
- ❖ S : Sayı
- ❖ vb. : Ve benzeri
- ❖ yy. : Yüzyıl

ÖNSÖZ

Günümüzde Dinler Tarihi sahasında Hıristiyanlığın tarihçesiyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Çağımızda en yaygın dinler arasında olan Hıristiyanlığın, doğduğu dönemden Hz. Muhammed'e kadar nasıl bir tarihi seyir izlediği bizim için önem arz etmektedir. Hıristiyanların inanç, ibadet ve sosyal yaşamlarında hangi değişikliklerin olduğu ve Hz. Muhammed'in bu din mensuplarıyla ilgili neler söylediği konusunu incelemeye gayret ettik. Daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak konumuzu Kütüb-i Sitte'de geçen hadislerle sınırlandırdık. Bununla çalışmamızı, sahih hadisler ışığında incelemeyi düşündük.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Hıristiyanlığın doğuşu, gelişimi, Hz. Muhammed dönemi ve günümüze kadar kısa bir tarihçesini vermeye çalıştık. Birinci bölümde, Hz Muhammed'in hadisleri ışığında Hz. İsa'nın insan ve peygamberlik yönü, nüzülü meselesi, Hz. Meryem'in nesebi ve fazileti, Hıristiyanların tanrı inancı, İncillerin konumu, Havariler ve din adamlarının fonksiyonları üzerinde durduk. İkinci bölümde ise, kiliselerin konumu, Hıristiyanların ibadetleri, sosyal yaşantıları ve son olarak da Hz. Muhammed'in Hıristiyan Meliklerine davet mektuplarını değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmam esnasında yakın alakalarını ve desteklerini gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. İskender Oymak Bey'e şükranlarımı sunmayı bir vazife addediyorum. Ayrıca bu çalışmamda emeği geçen bütün hocalarıma teşekkürlerimi arz ediyorum.

Hilmi KELEŞ

2005-Elazığ

METOD VE KAYNAKLAR

Veri temininde Metod olarak; öncelikle Hıristiyanlarla ilgili kelimeler tespit edilerek (Hz. İsa, Hz. Meryem, Kilise, Havari gibi) Concordance'den tek tek bakılmak suretiyle konuyla ilgili hadislerin Kütüb-i Sitte içerisindeki yerleri tespit edildi. Tekrar edilen hadislerin tamamı tespit edilerek içerisinde konumuzu en iyi aydınlatan birer tanesi tercüme edildi. Bu hadisler arasında bilgi bakımından farklar varsa ilave edildi. Ayrıca Kütüb-i Sitte'yi oluşturan hadis kitaplarının bazı ana bölümleri (kitapları) baştan sona taranarak (Kitabü'l Fiten, Kitabü't-Tefsir, Kitabü'l Meğazi gibi) ilgili hadisler tespit edildi. Konuyla ilgili hadislerin gözden kaçmamasına özen gösterdik. Türkçe Hadis şerhlerinden; **Sahih-i Buhari Muhtasar-ı Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi**'nden faydalanma yoluna gittik. Hadislerin tercümesinden sonra, konuyla ilgili Kur'an ayetlerini tespit ettik den sonra gerektiğinde tefsir kitaplarına başvurarak sonuca varmaya çalıştık. Hz. Muhammed dönemini anlatan siyer ve meğazi kitaplarından faydalandık. Ayrıca Hıristiyanlıkla ilgili İncil ve diğer kitaplardan yararlandık.

Konuyu incelerken yararlandığımız kaynak eserlerden bazıları şunlardır:

- 1- **Kur'an-ı Kerim**: Kur'an'da konumuzla ilgili ayetleri tespit ederek gerektiğinde tefsirlere başvurduk.
- 2- Hadis Kaynakları: Konuyla ilgili hadislerin tespit edilmesinde **Kütüb-i Sitte** (Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim, Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i İbn-i Mace, Sünen-i Tirmizi ve Sünen-i Nesai)'yi esas aldık. **Müsned** ve **Muvatta**'dan da faydalanmaya çalıştık. Bu eserlerdeki hadislerin tespiti için **Concordance**'den yararlandık.

Ahmed Naim, Kamil Miras'ın hazırladığı **Sahih-i Buhari Muhtasar-ı Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi** ve İbrahim Canan'ın **Hadis ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**'den faydalandık.

Diğer Kaynaklar: İncillerin yanında, Hz. İsa, Hz. Meryem'le ilgili çalışmalardan istifade ettik. Hz. Peygamber dönemiyle ilgili Siyer kitaplarından ve **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**'nin ilgili bölümlerinden yeterince yararlandık.

Ayrıca konumuzla ilgili olarak yararlandığımız temel eserlerden bazıları şunlardır: Emrullah Fatiş, **Kur'an'da Hz. İsa** kutsallaştırılmış uydurmaların Mehdi-Masih-Deccal modellerindeki payı, Kayseri 2000; Günay Tümer, **Hıristiyanlıkta ve İslamda Hz. Meryem**, Ankara 1997; Ahmet Bostancı, **Kamu Hukuku açısından Hz. Peygamberin Gayri Müslimlerle ilişkileri**, İstanbul 2001

Kullandığımız diğer kaynaklar, bibliyografyada geniş bir şekilde verildi.

GİRİŞ

Hıristiyanlık, dünyada ilahi dinler arasında en fazla mensubu bulunan dinlerden biridir. Hıristiyanlık; Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerinden meydana gelen üç büyük mezheple, çok sayıda küçük mezhep ve tarikattan meydana gelen çeşitli cemaatlara ayrılmıştır¹. Hıristiyan adı, M.S. I. yüzyılın sonlarından itibaren Pavlus'un düşünceleri doğrultusunda İsa'nın uluhiyetini ve mesihliğini savunan kişilere verilen ad olarak kullanılmıştır.(Resullerin işleri 11/ 26) Hıristiyan ismi, ilk defa Antakya civarında Pavlus'un İsa'yla ilgili görüşlerini benimseyen ve O'na uyanlar için mesihci anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Hıristiyanlığın teolojik doktrinleri ve doğmalarının mesih merkezli olarak şekillendiğini görüyoruz² Tacitus, bu ismin miladi I. yüzyıldan itibaren kilise tarafından kullanıldığını söyler³.

Hıristiyanlık her şeyden önce İsa Mesih anlayışı üzerine temellendirilmiş bir dindir. İsa Mesih hem tanrının oğlu hem de insanlığın kurtarıcısıdır. Hıristiyanlıkta Tanrının insan şeklinde ortaya çıkma meselesi, merkezi bir öneme sahiptir⁴. Tanrı, insanları günahlardan kurtarmak için biricik oğlunu dünyaya göndermiştir. İsa Mesih, insanlığın kurtuluşunun sembolü olarak çarmıha gerilmiş sonra ölümlerden kıyam ederek babanın yanında yerini almıştır. Hz. İsa ve onun getirdiğine inanılan mesajın, bütün Hıristiyanları birbirine bağlayan en önemli faktör olduğu ifade edilir⁵.

Hıristiyanlık, vahiy ve kutsal kitaba dayanan, özünde tek tanrılı bir din olmakla beraber sonradan üçlemeye (teslise) yer vermiştir. Peygamber, melek, ahiret ve kader gibi dini kavramları içinde bulunduran bir din olmakla beraber İslam diniyle bu kavramların açıklanmasında aralarında farklılıklar arz etmektedir. Hıristiyanlığın, Yahudiliğin inanç, ibadet ve gelenekleriyle Yunan-Roma kültürlerinin birleşiminden meydana gelen bir kurtarıcı tanrı dini haline geldiği görülür⁶.

İslami literatürde, Hıristiyanlar için Nasrani, Mesihî ve İsevi; Hıristiyanlık içinde Nasraniy.y.e veya Mesihîy.y.e adları kullanılmaktadır. Kur'an'da Hıristiyanları ifade eden "Nasara" kelimesi on dört defa geçmekte olup anlamına dair

¹ Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık" mad. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2000, C XVII, s 328

² Şinasi Gündüz, "Pavlus'un Hıristiyan Geleneğindeki Merkeziliği/Belirleyiciliği", Hıristiyanlık Dünü, Bugünü ve Geleceği, Dinler Tarihi Derneği Yayınları III, Ankara 2002, s 39

³ Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Ankara 1998, s 169

⁴ Eric J. Sharpe, Dinler Tarihinde Elli Anahtar Kavram, (çev: Ahmet Güç), Bursa 2000, s 48

⁵ K.Demirci, a.g.m., C XVII, s 328

⁶ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 1997, s 261

çeşitli yorumlar yapılmıştır. (Hz. İsa'nın yardım talebine havarilerin olumlu cevap vermeleri, Hz. İsa'nın memleketi olan Nasıra şehrine nispet edilmesi, Hz. İsa'nın Mesih olup ona tabi olanlara mesihi denilmesi vb.). Bu din mensupları batı dillerinde "Christian", Türkçede "Hıristiyan" şeklinde adlandırılır. Yeni Ahid'te Hıristiyan adı üç defa geçmektedir.(Resullerin işleri 11/26, 26/28 ve Petrus'un birinci mektubunda 4/16). Yeni Ahid'te bu kelime Grekçe "Christos yanlısı" anlamında kullanılmakta olup İbranicede; Christos, "kutsal yağ sürülmüş, yağlanmış" anlamında günümüz batı dillerine "Christ" olarak intikal etmiştir. Christos, Yeni Ahid'te Hz. İsa'ya tahsis edilmiştir⁷.

Hıristiyanlığın peygamberi Hz. İsa, Kudüs'e yakın bir yer olan Nasıra'da doğdu ve büyüdü, otuz yaşında peygamber oldu ve ona uyanlara Nasara dendi⁸. Hıristiyanlığın Filistin'de zuhur ettiği zaman Yahudiler, hayatın her tarafına şamil ve halkın, Romalı müstevlilerin esareti altında bir mesihi kralın ortaya çıkacağını ve olumsuzlukları ortadan kaldıracaklarına inandıkları ifade edilir. Bu ortamda gelişen Hıristiyanlığın; Yahudilik ve Helenistik-Gnostik dinlerin etkisi altında şekillendiğini kaynaklarda görüyoruz⁹.

Yaklaşık yirmi asır devam eden Hıristiyanlık tarihi, Bazı Dinler tarihçileri'ne göre dört devrede, bazılarının göre de üç devrede incelenmiştir: 1- Havariler tarafından yayılan ve Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasına kadar devam eden dönem. Hıristiyanlığın bu zaman diliminde, geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmektedir. 2- V. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar devam eden dönem, bu zaman zarfında Doğu Kilisesi, Batı Kilisesinden ayrılmıştır. Hıristiyanlık daha çok Avrupa'nın kuzeyinde yayılma alanı bulmuştur. 3- XVI. ve XVII. yüzyılları içerisine alan dönem. Bu zaman içerisinde, Katolik mezhebiyle çatışması nedeniyle Hıristiyanlıkta Protestanlık mezhebi ortaya çıkmıştır. 4- XVIII. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar olan dönem. Bu zaman içinde Hıristiyanlıktaki tartışmalar kilise dışına taşmıştır¹⁰.

Bu dönemlere geçmeden önce Hıristiyanlığın ortaya çıktığı Filistin bölgesindeki dini inanışlara bir göz atacak olursak, bu coğrafyada Hellenistik

⁷ K.Demirci , a.g.m., C XVII, s 328

⁸ Fevzi Samuk, Necati Ağralıoğlu, **Kur'an-ı Kerim'e göre Mesih Hz. İsa**, İstanbul 1998, s 48.

⁹ Annamarie Schimmel, **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul 1999, s 159

¹⁰ Osman Cilacı, **Günümüz Dünya Dinleri**, Ankara 1998, s 76

kültürün etkili olduğunu görürüz. Bu bölgede varlığını devam ettiren Yahudilik de, Hellenizmden etkilenmiştir. Hıristiyanlıktan önce İsrail Oğullarının çeşitli mezheplere ayrıldıkları, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın bu mezheplerden etkilendiği ifade edilir; Bunlar: **Ferisiler**; M.Ö.165-160 civarında ortaya çıkmış, Tevrat ve Yahudi ritüellerine büyük önem vermiştir. Şifahi geleneğe değer veren Ferisilerin; meleklerle, ölümden sonra dirilmeye ve ruhun ölümsüzlüğüne inanmayı benimsedikleri ifade edilir. Yahudilikten Hıristiyanlığa geçenlerin başını Ferisiler çekmiştir. **Sadukiler**; M.Ö. 200'lü yıllarda kurulduğu ifade edilir. Bedenen dirilmeye ve meleklerle inanıp Tevrat dışındaki geleneklere inanmadıkları belirtilir. **Zealotlar**; M.S. altı yılında kurulmuştur. Romalılara karşı Yahudilerin bağımsızlığını isteyen fanatik ve savaşçı bir mezhep olduğu ifade edilir. **Esseniler**; Hıristiyanlığa büyük etkisi olduğu belirtilir. Bunardan başka Hıristiyanlığın yayıldığı coğrafyada Grek, Roma, Hellenistik ve Pagan (çok tanrılı) kültürlerinin etkili olduğu kaynaklarda geçmektedir¹¹.

Aslen İsrail oğullarından olan Hz. İsa, Yahudi toplumu içerisinde dünyaya gelmiş ve büyümüştür. Hz. İsa bir peygamber olarak insanları doğruluğa, kardeşliğe, sevgiye, fedakârlığa kısaca hak yola davet etmiştir¹². İsa, semavi melekutun yakın olduğunu, bunun için insanlara tövbe etmeleri gerektiğini söyleyerek vaftizci Yahya'nın yanına gitmiştir.(Matta 3/3-11)

İsa, mesajlarında insanları uyarıyor, kendisine tabi olanlarla beraber seyahat ediyor, delileri, felçlileri ve saralı hastaları tedavi ediyordu. Her taraftan hastalar, Hz. İsa'ya iyileşmek için geliyordu.(Matta 4/23-25). Hz. İsa, insanlara şifa vermesini, Allah'ın egemenliğinin gelmesini ispat eden deliller olarak görmüştür. Halkının anlayışsızlığı dolayısıyla erkek ve kadın şakirtlerinin hakiki ailesi olduğunu söylemiş, soya bağlı olmayan bir cemaat meydana getirdiğini belirtmiştir¹³.

Hıristiyanların sayılarının hızla arttığı bir dönemde, bu artış iki muhalefetle karşılaşacaktı. Birincisi; din adına Hıristiyanlığa karşı çıkan Yahudilerden geliyordu. İkinci muhalefet ise, askeri ve siyasi yönden kendilerine zarar gelir endişesiyle Romalılardan geldiği ifade edilir. İsa'nın çarmıhta öldürülmesinden sonra Yakub'un önderliğinde Kudüs ve Filistin'de bir Yahudi-Hıristiyan topluluğunun kendini

¹¹ K.Demirci, **a.g.m.**, C XVII, s 330

¹² G.Tümer, A.Küçük, **Dinler Tarihi**, s 261

¹³ A.Schimmel, **a.g.e.**, s 164

gösterdiği kaynaklarda yer alır. İlk Hıristiyan topluluğu miladi 30 ile 100 yılları arasında varlığını sürdürdüğü ifade edilir. Bu tarih, havarilere kutsal ruhun tecelli ettiği Pentakot'tan başlayarak Hıristiyan kutsal kitabının sonuncusu olan vahiy kitabının yazıldığı döneme kadar olan bir zaman dilimini kapsadığı ifadeleri kaynaklarda yer alır¹⁴.

Hız. İsa'dan sonra Hıristiyanlık, daha çok Pavlus'un görüşleri etrafında şekillenmiş, Mesih mistisizmine dayalı sırdini haline gelmiştir. Pavlus'un Hıristiyanlığı, Yahudilikten kurtararak paganist (çok tanrılı) sırdinlerinin adaptasyonu haline getirdiği ifade edilir. Pavlus'a göre, İsa Mesih'e iman etme merkezi bir öneme sahiptir¹⁵. Mesih'in, kurtarıcı olmasının yanında tanrı oğlu; aynı zamanda Rab olduğu belirtilir. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra tekrar dirilip tanrı katına yükselmesine dayalı haç teolojisi, tanrısal hukukun Mesih ile birlikte fonksiyonunu tamamlamış olması ve şeriatın sadece sevgiye indirgenmesi gibi karakteristik özellikler Pavlus'la birlikte Hıristiyanlığa mal edildiği kaynaklarda yer alır¹⁶.

Pavlus, ilk Yahudi-Hıristiyan cemaatine, Yahudi töresine uyma zorunluluğu olmadığını söylemiş ve bu hadise bunalımlara yol açmıştı. Bu problemin çözümlenmesi için Kudüs'te tarihin ilk havariler kongresi yapılmış (M.S. 52), fakat konunun tam olarak çözüme kavuşturulamadığı ifade edilmiştir. Hıristiyanlığı kabul edenler, daha çok Romalı putperestler olduğu için, Hıristiyanlık üzerinde Yahudiliğin etkisi zamanla azalmıştır. Böylece Anadolu, Yunanistan, Mısır ve Roma'da birçok Hıristiyan cemaati meydana gelmiştir¹⁷. Batılı ve doğulu kaynaklar, Hız. İsa'dan sonra Hıristiyanlığın, büyük bela ve fitnelerle yüz yüze geldiği konusunda fikir birliği içerisinde olmuşlardır. İlk Hıristiyanlar, duruma göre bazen dinlerini gizliyorlar, bazen kaçıyorlar bazen de despot krallara karşı mücadele ediyorlardı. Hıristiyanlığı yaymak için gerektiğinde canlarını da veriyorlardı. Bu baskı ortamında İncilleri, mektupları ve dini metinleri derlemişlerdi. Hıristiyanların en çok eziyet çektikleri dönem Neron devridir (M.S.64). Tragon (106), Disius (249) ve Dekildianus (280) dönemlerinde büyük eziyetler gördükleri ifade edilir. Neron

¹⁴ Mehmet Aydın, **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, Ankara 1995, s 18

¹⁵ Eric J. Sharpe, **a.g.e.**, s 48

¹⁶ Şinasi Gündüz, **Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara 2001, s 16-18

¹⁷ M.Aydın, **a.g.e.**, s 19-20

döneminde, Hıristiyanların stadyumlarda diri diri vahşi hayvanların önüne atıldıkları, asıldıkları, haça gerildikleri, zifli elbiseler giydirildikleri vb. işkencelere maruz kaldıkları kaynaklarda yer almaktadır¹⁸.

Pavlus'un Hıristiyanlığa girmesiyle bu din, yeniden şekillenmiş ve Mesih inancı Hıristiyanlığa yerleşmiştir. Pavlus'un yeni öğretiyi yaymak için ilk kez miladi 47-48 yıllarında Kıbrıs'a oradan da Kudüs'e gittiği ifade edilir. İkinci misyon faaliyetine Suriye'deki kiliselerden başlayarak Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'daki kiliseleri de ziyaret ederek tamamladığı belirtilir. Üçüncü misyon ziyaretini de Efes'ten başlayıp Balkanları gezerek tamamlıyor. Pavlus'un liderliğini yaptığı Gentile Hıristiyanlığı, M.S. I. yüzyıldan itibaren Avrupa'da köylüler ve köleler arasında hızla yayıldığı, bunun sebebinin de Hıristiyanlıktaki kurtuluş doktrininin, ezilen sınıfın ilgisini çekmesi ve Avrupa'da III. yüzyıldan itibaren doğunun sıradan dinlerinin halk arasında hızla yaygınlaşması, yeniden dirilen İsa motifini kullanan Hıristiyanlığın yayılmasını kolaylaştırdığı ifade edilir. Hıristiyanlık, bütün bu gelişmelere rağmen IV. yüzyıla kadar gizli bir hareket olarak devam etmiştir¹⁹.

Hıristiyanlık, II. yüzyıldan itibaren Ön Asya'dan Güney Galler'e kadar varlığını hissettirdi. Bu durum putperest Roma İmparatorluğunu etkiledi. M.S. 313 yılında Milan Fermanıyla Konstantin, Hıristiyanlara karşı müsamahalı davrandı ve böylece Hıristiyanlar, inançlarını serbestçe yaymaya ve yaşatmaya başladılar. Hıristiyanlar arasındaki ihtilafların zamanla büyümesi nedeniyle bu ihtilafları gidermek amacıyla İmparator Konstantin, 325 yılında İznik'te bir konsil* topladı. Hıristiyan inançları bu konsilde tartışıldı ve Pavluscu geleneğin savunulduğu İsa'nın tanrılığı görüşü hakimiyet kazandı²⁰. Bu konsilden sonra 381 yılında İstanbul'da bir konsil toplanmış ve kutsal ruhun baba ve oğuldan aşağı olduğu konusu ele alınmıştır. 431 yılında Efes'te bir konsil yapılmış, İstanbul patriği Nestorius ile Mısır'da İskenderiye Piskoposu Cyrille, karşılıklı münakaşa etmişler ve bunun sonucunda birbirini aforoz etmişlerdir. İsa'da iki tabiatın olduğu ve Meryem'in tanrı annesi olduğu görüşü kabul edilmiştir. 451'de Kadıköy Konsili toplanmıştır. Mesih'in iki

¹⁸ Muhammed Ebu Zehre, **Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar**, İstanbul 1978, s 53

¹⁹ K.Demirci, **a.g.m.**, C XVII, s 332

* **Konsil**: Kilise hayatının ortaya koyduğu tüm problemleri tartışmak üzere bir araya gelen piskoposlara veya yüksek düzeydeki din adamları kuruluna verilen addır. Konsillerde tartışılan konular, doktrinel hususlar ve Hıristiyan disipliniyle ilgili meselelerdir. (Mehmet Aydın, "*Konsillerin Hıristiyanlıktaki Yeri ve Önemi*", **Dinler Tarihi Derneği Yayınları**, S 3, Ankara 2002, s 107-116)

²⁰ G.Tümer, A.Küçük, **Dinler Tarihi**, s 269

tabiatı olduğu sert bir şekilde tartışılmış netice alınamayınca 552 yılında II. İstanbul Konsili toplanmış ve Mesih'in iki tabiatı olduğu kabul edilmiştir. 869-870'de VII. İstanbul Konsili toplanmış, kilisedeki tasvirler konusu ele alınmış Doğu ile Batı arasında büyük problemlere yol açmıştır. Doğu ile Batı Kilisesi 1054 yılında ayrılmıştır. 1274'de Lyon'da bu iki kiliseyi birleştirmek amacıyla bir konsil toplanmış, fakat başarılı olamamıştır. Bu konsiller daha sonra da devam etmiştir. XIX yüzyılda I. Vatikan Konsili (1863-1869), Roma Kilisesini diğer mezheplerden ve aynı zamanda dini değerlerden uzaklaşmış laik devletlerden ayıran farkları vurgulayarak papanın yanılmazlığını ilan etmiştir. Son olarak 1962-1965 yılında II. Vatikan Konsili yapılmıştır. Papalığın merkezîyetçiliğini yumuşatmış, diğer dillerle ibadet edilebileceği gibi kararlar alınmıştır²¹.

Hıristiyan Kiliseleri, hemen hemen pek çok dönemde bölünmeler yaşamıştır. Kiliselerin bölünmesi Yeni Ahid'e uygundur. Çünkü zamanla kiliselerin çoğu rotasından çıkmış, Tanrı cemaatı özelliğini kaybetmiştir²². Doğu ile Batı Kilise'sinin ayrılması konusuna tekrar dönecek olursak bu ayrılığı belirleyen olay, 1054 yılında Papalık delegeleriyle İstanbul'daki ruhban sınıfının ileri gelenleri arasında meydana gelen tartışmalar²³ ve IV. haçlı seferi olmuştur. Batı, İstanbul üzerine saldırmış, her tarafı yakıp yıkmıştır. Ortodoks ikonların* parçalandığı, rahiplerin asıldığı ifadeleri kaynaklarda yer alır. Bu iki kilise arasındaki ayrılığın temel nedeni; kilise içerisinde papanın rolü, Roma Katolik kilisesi, papanın mutlak otoritesi ve yanılmazlığını kabul ederken, Ortodoks kilisesi, papanın otoritesini ve yanılmazlığını reddetmiştir. Kutsal ruhun çıktığı yer konusunda Roma Katolik kilisesi, baba ve oğlu, Ortodoks kilisesi ise sadece babayı kabul etmiştir²⁴.

Roma'nın siyasi yönden çöküşünden sonra Papa, Batı Dünyasının reisi olmuştu. Roma'ya karşı Doğu Kiliselerini, Bizans Patrikliği temsil ediyordu. Ayrıca İskenderiye ve Antakya patrikliğinin varlığı kaynaklarda yer alır. Doğuda Ermeni,

²¹ Mircea Eliade Loan P.Couliano, **Dinler Tarihi Sözlüğü**; (çev: Ali Erbaş), İstanbul 1997, s 135-137

²² Ali Rafet Özkan, **Fundamentalist Hıristiyanlık** (Yedincigün Adventenizmi), Ankara 2002, s 270-73

²³ Ali Hikmet Eroğlu, "*Doğu- Batı Kilise 'lerinin Ayrılış Sebepleri*", **Dini Araştırmalar** Eylül- Aralık 1999, (Ankara), CII, S 5, s 387-389

* **İkon**: Ortodoks Hıristiyanlarda, Hz. İsa, Meryem ana yada Hıristiyan Ermişlerinin geleneksel olarak tahta üzerine yapılmış ve kutsal kabul edilen resimlerine verilen addır.(Ali Püsküllüoğlu, **Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü**, Ankara 1997, s 169

²⁴ M.Aydın, **Hıristiyanlık Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, s 26-27

Süryani, Habeş ve Kıpti Kiliselerinin milli ve müstakil bir durumda olduğu ifade edilir. Batıda İrlanda kilisesi hür idi²⁵.

XV. yüzyıla kadar bütün hızıyla devam eden heretik akımların, reformun oluşmasına zemin hazırladığı ifade edilir. Bu hareketin sonucunda Avrupa’da milli kiliselerin meydana geldiği ve halk düzeyinde latincenin hakimiyetinin azaldığı görülmüştür. Bugünkü Avrupa coğrafyasını belirleyen politik bir misyonla yüklü reform hareketi, Hıristiyanlık tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Hıristiyan coğrafyası bu hareketin gelişimine göre şekillenmiştir. Reform hareketi, XII. yüzyıldan itibaren Avrupa Hıristiyanlığının klasik sınırlarını aşma düşüncesinin bir sonucu olarak görülür. Reform hareketinin Almanya’da başlamasında, hanedanlık karşıtı düşüncelerinin etkili olduğu ifade edilir. Osmanlı’nın Avrupa coğrafyasında ilerlemesi de reform hareketinin başlamasında etkili olmuştur, Reform hareketinin sebebi: Ekonomik, sosyal ve dini faktörlerin yanında doğmanın bozulması, din adamlarının suistimalleri, ahlak bozukluğu, sefahet ve tarihi materyalizmin kötüye kullanılması²⁶ ayrıca Kutsal kitabın herkes tarafından anlaşılmasını sağlamak ve papanın otoritesini reddetmek. Reform Hareketi, Ruhban sınıfının din üzerindeki etkisini kaldırıp kutsal kitabın aracısız olarak anlaşılmasına ve ona inanmaya davet etmiştir. Protestanlık (Reform) hareketi, özellikle Kuzey ve Orta Avrupa ülkelerinde etkili olmuştur. Protestanlar, XVI. ve XVII. yüzyıldan itibaren çok sayıda küçük gruplara ayrıldı. Katolik Kilisesi, Protestanlık tehlikesinin bütün Avrupa’yı etkilemesinden çekinerek ıslahat hareketi yapmaya girişti sonuçta Katoliklerle Protestanlar birbirinden daha çok ayrıldılar²⁷. XVII. y.y.’ın başlarında Protestanlar, Kuzey Amerika’yı kolonileştirmeye başladılar. Atlantik Kıyısında yerleşim birimi oluşturmaya çalıştılar²⁸

XVI. yüzyıldan itibaren Afrika, Asya ve Amerika’da misyonerlik faaliyetlerinin yapılması, İstanbul’un Türkler tarafından fethedilmesinden sonra Ortodoksluğun Rusya’ya taşınması, Avrupa kıtası dışında Hıristiyanlığın yayıldığı coğrafyayı belirleyen önemli faktörler olduğu ifade edilir. İslamiyet’in hızla

²⁵ G.Tümer, A.Küçük, **Dinler Tarihi**, s 269

²⁶ Ali Erbaş, “*Protestan Reformu ve Martin Luther*”, **Dinler Tarihi Derneği Yayınları III**, Ankara 2002, s 197-206

²⁷ K.Demirci, **a.g.m.**, C XVII, s 335-336

²⁸ A. Skevington Wood, **Hıristiyanlık Tarihi**, (çev: Sibel Sel, Levent Kınran), İstanbul 2004, s 438-441

yayılması karşısında Hıristiyanların, özellikle Anadolu ve Balkanlarda yeni misyon teknikleri geliştirdikleri görülür. XVII. y.y.'da Hıristiyan Bilgisini Yayma Cemiyeti, eğitime büyük ağırlık verdi. Yoksullara temel ve dini eğitimin verildiği hayır okulları kurulmasına yardımcı oldu. Din görevlileri için kütüphaneler kurdu²⁹. Güneydoğu Asya'da Protestanlar, daha etkili olmuştur. Moskova, 1589 yılında III. Roma sıfatıyla eski Hıristiyan patriklerine eş bir otorite ile yeni Ortodoks Kilisesinin merkezi ilan edildi. Misyonerlik faaliyetleri bütün hızıyla devam etmiştir. XX. yüzyılın başlarından itibaren Fransız ihtilalinin getirdiği laikleşme sürecine giren toplumlarda Hıristiyanlığın siyasi gücü azalmıştır. Kilise ve devletin birbirinden bütünüyle ayrılması, kilisenin otoritesini sarsmış ve kilise tek başına belirleyici olma niteliğini kaybetmiştir. Modern dönemde Hıristiyanlığın tarihi, daha çok entelektüel seviyede meydana gelen gelişmelerin tarihi ifadesi olduğu görülür³⁰.

Hıristiyanların büyük mezheplerinden biri olan Katolik Kilisesi, kendi içerisinde hesaplaşma amacıyla 1962-1965 yılları arasında II. Vatikan Konsilini düzenlemiştir. Bu konsilde kilise tarihinde, ilk defa Hıristiyanlık dışındaki dinler ve inançsız insanlara ait açıklamalarda bulunulmuş, İslamiyet'ten ilk defa resmen din olarak bahsedilmiştir. Dinler arası diyalog için sekreterlik kurulmuştur. II. Vatikan Konsili'nin, Hıristiyanlar arasında gerginliği azalttığı ve Hıristiyanlıktaki bazı taassupları gevşettiği ifade edilir³¹.

Son olarak Hıristiyanlığın Arabistan'da yayılması konusuna değineceğiz. Hıristiyanlığın Arap Yarımadası'na girişini, kilise tarihçileri, ilk dönemlere kadar götürseler de bu, araştırmaya muhtaç bir konudur. Araplar, başlangıçta putperestliği, milli bir din olarak benimsediklerinden dolayı Hıristiyanlığı, geniş halk kitlelerinin kabul ettiğine tarihi verilerde rastlayamıyoruz. İslamiyet'ten önce Arap yarımadasında belli başlı Hıristiyan toplulukları; Tağlip, Gassan, Kudaa, Eyle, Dümet'ül-Cendel ve Tay kabileleridir. Yarımadanın güneyinde de Necran, Hıristiyanların güçlü bir merkezidi. Bunun yanında Ebahiş ve Hire

²⁹ Leonard W. Cowie, "İngilizlerin ilk müjdeleme etkinlikleri", **Hıristiyanlık Tarihi**, (çev: Sibel Sel-Levent Kınran), s 480-81

³⁰ K.Demirci, **a.g.m.**, C XVII, s 336-337

³¹ M.Aydın, **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, s 34-38

Hıristiyanlarından da bahsedilir. Bu bölgedeki Hıristiyanların çeşitli gruplara ayrıldıkları kaynaklarda ifade edilir (Yakubiler, Nesturiler, Melkitler)³².

610 yılında Hz. Muhammed'e ilk vahiy gelince, hanımı Hz. Hatice'yle birlikte Hıristiyan olan ve elinde incilin el yazmaları bulunan Varaka b. Nevfel'e gittikleri ve Varaka'nın, Hz. Muhammed'i teselli ettiği kaynaklarda ifade edilir³³. Bu ifadelerden de, Hz. Peygamber döneminde Hıristiyanların elinde incilin el yazmalarının olduğu anlaşılıyor. Hz. Muhammed'in peygamberlikle vazifelendirildiği dönemde, yarımada'nın güneyinde ve Hicaz Bölgesi'nde fazla sayıda Hıristiyan-Arap topluluğuna rastlanmadığını kaynaklarda görmekteyiz³⁴.

Hz. Muhammed'in, hicretten önce sempati duyduğu ve Müslümanların hicret etmelerini istediği ilk Hıristiyan ülke Habeşistan olmuştur. Hz. Peygamber, Medine'ye hicretten sonra barış ve huzur ortamını sağlayınca, Mısır Mukavkısı'na, Gassani Hükümdarı'na, Bizans İmparatoru'na, Habeş Meliki'ne ve Zağator Piskoposuna, İslam'a davet mektupları gönderdiği kaynaklarda ifade edilir³⁵.

I. BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE HİRİSTİYAN İNANCINI OLUŞTURAN UNSURLAR

³² Mehmet Aydın, **Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları**, Ankara 1998, s 16-17

³³ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, (çev.: Salih Tuğ), İstanbul 1980, C I, s 411

³⁴ Mustafa Fayda, "*Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale*", **Ankara Üni. İlah. Fak. İslam İlimleri Enstitüsü Yayını**, S 2, Ankara 1975, s 143

³⁵ M. Aydın, **Müslümanların Hıristiyanlara Karşı yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları**, s 18-22 (Ayrıca Hz. Muhammed'in Hıristiyan Meliklere Gönderdiği Davet Mektuplarına bakınız.)

A-HADİSLERDE HAZRETİ İSA

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde ifade edilen Hz. İsa, İncillerde ve Hıristiyan teolojisindekinden farklıdır. Hıristiyanlıkta, temel inanç esaslarından olan uluhiyetin bir bedene bürünmesi, İsa'nın çarmıha gerilmesi gibi konular, K. Kerim ve hadislerde yer almamaktadır³⁶.

Hadislerde Hz. İsa'nın farklı yönlerinden bahsedilir. Her doğan çocuğa şeytanın mutlaka dokunduğu, ancak Hz. İsa'ya doğrudan değil de bir perde arkasından dokunabildiği, onun beşikteyken konuşan üç kişiden biri olduğu, Hz. Peygamberin onunla miraç gecesi ikinci kat semada karşılaştığı, kıyamette Hz. İsa'nın kendisine şefaahat için gelenleri Hz. Muhammed'e göndereceği, hadislerde bildirilmektedir. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in onun kulu ve resulü ve Hz. İsa'nın Allah'ın kulu ve elçisi, Allah'ın Meryem'e ilkah ettiği kelimesi olduğu ve O'nun Allah'tan bir ruh olduğuna inanan bir kimsenin cennete gireceği, Meryem oğlu İsa'ya en yakın kimsenin Hz. Muhammed olduğu gibi ifadeler yine hadislerde geçmektedir.

1-Hadislere Göre Hz. İsa'nın Peygamberliği ve İnsani Yönü

Hz. İsa, Kütüb-i Sitte'de değişik yönleriyle ele alınmaktadır. Hz. İsa'nın doğumu, beşikte iken konuşması ve kendisine peygamberlik verilmesi ile ilgili hadisleri aşağıda vermeye çalışacağız.

a-Hz. İsa'nın Doğumu

Hz. İsa'nın doğumuyla ilgili Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadiste Hz. Muhammed şöyle buyuruyor: “Hiçbir doğan çocuk yok ki, şeytan ona dokunmasın. Şeytanın ona dokunmasıyla da nefes alıp ağlamaya başlar. Ancak İsa ve annesi hariç. Sonra Ebu Hureyre şöyle dedi: ‘Dilerseniz şu ayeti okuyun: “Muhakkak ki, ben seni ve zürriyetini taşlanmış şeytandan korudum” (Al’i- imran 3/36)³⁷. Bu konuda Kadı İyaz: “Bu olay sadece İsa ve annesine has değil, bütün peygamberleri de içermektedir” diyor³⁸. Yine Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Muhammed (sav): “Her adam oğlu doğduğu zaman şeytan ona dokunur, ancak

³⁶ Ömer Faruk,Harman “İsa” Mad. Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2000, C. XXII, s. 465.

³⁷ Buhari, Ebu Abdillallah Muhammed b. İsmail, Camiu’s-Sahih, İstanbul 1979, Kitabü’l-Enbiya, 44, Kitabü’l Bed’ül-Halk, 11; Müslim, Ebu’l- Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, Camiu’s-Sahih (Tahkik: M. Fuat Abdalbaki), Mısır 1955, Kitabü’l-Fedailü’s-Sahabe, 146.

³⁸ İbn-i Kay.y.ım el Cevziy.y.e Şemşüddin Ebu Abdillallah Muhammed bin Ebi Bekir, Zadü’l Mead fi Hacci Hayri’l-İbad, Beyrut 1973, C. II, s1838.

Meryem ve oğlu hariç” diyor, aynı hadisin devamında: “Çocuğun doğumu esnasındaki ağlaması, şeytanın ona dokunması ve ona kötü söz söylemesindedir” buyuruyor³⁹. Hz. İsa'nın doğumu ile ilgili bir başka hadiste Hz. Muhammed (sav), Ebu Hureyre'den rivayetle şöyle buyuruyor: “Her insanı annesi, fitratı üzere doğurur. Bundan sonra anne-baba onu Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir. Eğer anne-baba Müslüman ise doğan çocuk Müslüman olur. Anne doğduğunda her insana, şeytan yan tarafından elinin içiyle göğsüne dokunur ancak Meryem ve oğlu bundan müstesnadır⁴⁰.

Beşikteyken Hz. İsa'nın konuşması ile ilgili Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste, Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “Üç kişi dışında hiç kimse beşikteyken konuşmamıştır. Bunlar: İsa bin Meryem, Cüreyc ve arkadaşı⁴¹.

Hz. Muhammed (sav), Habeş Meliki Necaşi'ye gönderdiği İslam'a davet mektubunda, Hz. İsa ile ilgili şunları söyler: “ ...İsa bin Meryem, Allah'ın ruhu ve kelimesidir. Allah o kelimeyi (ki İsa'ya vücut veren “ol” hitabıdır) ve o ruhu, çok temiz ve afif olan ve dünya hayatından tamamen çekilmiş bulunan Meryem'e nefh etti ve bu suretle Meryem, İsa'ya hamile oldu ve böylece Allah, ruh ve nefh ile İsa'yı yarattı. Nasıl ki Adem'i de yed-i kudretle (bir harika olarak) yaratmıştı.....”⁴².

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın doğumu hakkında şu bilgiler yer alır: Annesi Hz. Meryem'in alemlere üstün kılınan dört aileden birine mensup olduğu⁴³ (İmran ailesi), Hz. Meryem'in kendisine ayrılan yerde yaşarken Cebrail'i tamamen insan şeklinde karşısında gördüğü ve O'ndan Allah'a sığındığı ve kendisine dokunmamasını istediği, bunun karşısında meleğin (Cebrail), kendisini Allah'ın gönderdiğini ve Hz. Meryem'e tertemiz bir erkek çocuğunu müjdelemek üzere geldiğini bildirmesiyle Meryem'in İsa'ya hamile kaldığı⁴⁴ anlatılır.

Hz. Meryem, çocuğunu doğurduktan sonra kavmine döner. Çocuğun gayr-i meşru olduğunu söyleyenlere, beşikteki İsa şunları söyler: “Ben Allah'ın kuluyum.

³⁹ Müslim, **Fedailü's-Sahabe**, 148.

⁴⁰ Müslim, **Kitabü'l-Kader**, 25.

⁴¹ Buhari, **Enbiya**, 50, **Kitabü's-Salat**, 7; Müslim, **Kitabü'l-Birr**, 7-8. (Cüreyc: Beni İsrail zamanında yaşamış ruhban bir kişinin ismi).

⁴² Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif E'z-Zebidi, **Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercüme ve Şerhi**, (Mütercim ve Şarih: Kamil Miras), Ankara 1984, C XII, s. 419.

⁴³ Al'i- imran 3/33.

⁴⁴ Meryem, 19/21-22.

O, bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım O, beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece, bana namaz'ı ve zekat'ı emretti. ...⁴⁵.

Bu konuyla ilgili hadisleri ve Kur'an'ı incelediğimizde, Hz. İsa'nın, babasız (Allah'ın bir mucizesi) olarak dünyaya geldiği, seçkin bir aileye mensup olduğu, şeytanın kendisine dokunamadığı, beşikte iken konuştuğu, Allah'ın Meryem'e ilkah ettiği kelimesi olduğu ve Allah'tan bir ruh olduğu ifade edilmiştir. Yine Hz. İsa'nın yaratılışındaki üstünlükleri ile ilgili bir hadiste, Ebu Hureyre'den rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Ben ve İsa b. Meryem, insanlardan hem yaratılışta hem de son buluşta en hayırlıyız. Sahabe: ‘Bu nasıl olur ya Resulallah’ diye sorunca, Hz. Muhammed (sav): ‘Peygamberler, babaları bir anneleri ayrı olan kardeşlerdir, dinleri ise birdir. Benimle İsa arasında başka bir peygamber yoktur’” buyurmuştur⁴⁶. Bu hadiste dinleri bir olmaktan maksat, tevhit ve Allah'a ibadet açısından bir olmasıdır. Her ne kadar, ibadetlerin yapılış şekilleri değişik peygamberler döneminde farklı olsa da esasta birdir. Bütün bunlar bize, Hz. İsa'nın yaratılışındaki mucizeyi göstermektedir.

b- Hz. İsa'nın Peygamberliği ve İnsani Yönü

Kütüb-i Sitte'de geçen hadislerde, Hz. İsa'nın Allah'ın kulu ve elçisi olduğu, Allah'tan bir ruh olduğu, İsa'ya en yakın kimsenin Hz. Muhammed (sav) olduğu, bütün bunlara rağmen Hıristiyanların, Hz. İsa'yı methetmede aşırı gittikleri, onu ilahlaştırdıkları gibi konular üzerinde durulmuştur. Hz. İsa, ne Hıristiyanların iddia ettikleri gibi bir tanrı veya tanrının oğlu, ne de Yahudilerin iddia ettikleri gibi sıradan bir insandır. Hz. İsa, Allah'ın gönderdiği bir nebi ve resuldür⁴⁷. İsrail oğullarına gönderilmiştir⁴⁸. Kendisine İncil verilmiştir⁴⁹. Tevrat'ı tasdik etmiş, bazı hususlarda da onu nesh etmiştir⁵⁰. Gönderildiği kavim olan İsrail oğullarını Allah'a kulluk etmeye davet etmiştir⁵¹. Kendisini ilahlaştıranlara, Allah'ın bir kulu olduğunu söylemiştir⁵². Hz. İsa, mabede adanmış ve ibadetle meşgul olmuştur. Allahu Teala'nın sonsuz nimetiyle rızıklandırılmıştır.

⁴⁵ Meryem, 19/27-33.

⁴⁶ Müslim, *Fedailü's-Sahabe*, 145.

⁴⁷ Meryem 19/30; Nisa 4/157, 171.

⁴⁸ Al'i- imran 3/49; Saff 61/6.

⁴⁹ Maide 5/46.

⁵⁰ Al'i- imran, 3/50.

⁵¹ Maide, 5/72.

⁵² Nisa 4/172; Meryem, 19/30.

Hız. İsa'nın peygamberliği ile ilgili, Ubade b. Samit (r.a)'dan rivayet edilen bir hadiste Hız. Muhammed şöyle buyuruyor: "Allah'tan başka ibadet edilecek mabut yoktur. Yalnız Allah vardır, ortağı yoktur. Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir. İsa da Allah'ın kulu ve elçisidir. Meryem'in (rahmine) bıraktığı kelimesidir. Allah tarafından (hayat verilen) bir ruhtur. Cennet haktır, cehennem de haktır diye dil ile ikrar kalp ile tasdik ederse Allah, o kimseyi cennete kor. O kul, hangi amelde olursa olsun (fark etmez)"⁵³. Aynı konuyla ilgili Müslim'de geçen bir hadiste: "Her kim bu yukarıda sayılan şeylere iman ederse Allah cennetin sekiz katının dilediği kapısından onu cennete sokar" buyrulur.⁵⁴

Hız. İsa'nın, Peygamberler arasındaki üstünlüğüyle ilgili Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste, Hız. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: "Ben, İbn-i Meryem'le insanların en üstünüyüm, peygamberler babaları bir anneleri ayrı olan çocuklardır...."⁵⁵. Alimlerin çoğu, bu hadisin manasını şöyle açıklamışlar: İman esasları birdir ancak şeriatları farklıdır. Çünkü onlar tevhid usulünde ittifak etmişler. Uygulamaları farklı olmuştur⁵⁶.

Hız. Muhammed, Hız. İsa'ya iman etmenin önemiyle ilgili Ebu Burde'nin babasından rivayet ettiği bir hadisi şerifte şöyle buyuruyor: "...Ehl-i kitaptan birisi de, hem kendi peygamberine hem de bana iman ederse, onun için iki ecir vardır...."⁵⁷. Bu konuyla ilgili Hız. Muhammed (sav)'in Rum'un büyüğü Heraklius'a gönderdiği İslam'a davet mektubunda şöyle buyuruyor: "...Ey Rum'un büyüğü! seni İslam'a ve Müslümanlığa davet ediyorum. Müslüman ol ki, selamet de bulunasın, Müslüman ol ki, Allah ecrini iki kat versin (birincisi Hız. İsa'ya iman, ikincisi Hız. Muhammed (sav)'e iman) eğer bu davetimi kabul etmezsen Hıristiyan çiftçilerin günahı boynuna olsun...."⁵⁸. Hız. Muhammed (sav)'in Hatib (r.a) vasıtasıyla Mısır Mukavkıs'ı Cüreyc b. Mina'ya gönderdiği İslam'a davet

⁵³ Buhari, **Enbiya**, 47.

⁵⁴ Müslim, **İman**, 46.

⁵⁵ Müslim, **Fedailü's-Sahabe**, 143.

⁵⁶ Müslim, **Fedailü's-Sahabe**, 143.

⁵⁷ Buhari, **Kitabü'n-Nikah**, 12.

⁵⁸ Buhari, **Kitabu Bedü'l-Vahiy**, 6.

mektubunda şöyle buyuruyor: “Seni, İslam camiasına ve dinine davet ediyorum Müslüman ol ki, selamete eresin ve Müslüman ol ki, Allah ecir ve mükafatını iki kat versin (Nasraniyat ve İslamiyet mükafatları), eğer bu davetimden yüz çevirirsen Kıbt Kavminin günahı boynuna olsun....” O vakitler Mısır Devleti, Roma İmparatorluğuna bağlıydı. Mukavkısar’ı (Mısır Meliklerini), Roma Kayserleri tayin ederdi⁵⁹.

Hiz. Muhammed (sav)’in kıyamet gününde insanlara şefaaf etmesiyle ilgili Ebu Hureyre’den rivayet edilen bir hadiste: “....Ben kıyamet günü adem oğlunun efendisiyim. Acaba bunun neden olduğunu biliyor musunuz? O gün Allah, herkesi bir yerde toplar. Bakan, onlara bakar çağırır onları işitir. Güneş onlara yaklaşır, gam ve sıkıntı insanların takat yetiremeyeceği dereceye ulaşır. İnsanlar: ‘İçinde bulunduğumuz hali görmüyor musunuz?’ demeye başlarlar. Birbirlerine: ‘Babanız Adem var!İnsanlar Hiz. İsa’ya gelecekler ve: ‘Ey İsa sen Allah’ın peygamberisin ve Meryem’e attığı kelamsın ve kendinden bir ruhsun. Üstelik beşikteyken insanlara konuşmuşsun. Rabbin katında bize şefaaf et, içinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?’ diyecekler. Hiz İsa da: ‘Bu gün Rabbin çok öfkeli daha önceden bu kadar öfkelenmedi. Bundan böyle hiç bu kadar öfkelenmeyecek!’ diyecek. Hiz. İsa, şahsiyle ilgili bir günah zikretmeksizin ‘benden başkasına gidin, Hiz. Muhammed (sav)’e gidin’ diyecek’’⁶⁰.

Hadislerde Hiz. İsa’nın, Allah katında üstün peygamberlerden biri olduğu vurgulanmış, bunun yanında Hiz. İsa’nın, insan olduğu, onu ilahlaştırmanın çok yanlış olduğu belirtilmiştir. Hıristiyanların, Hiz. İsa’yı övmeye aşırı gittikleri ve onu ilahlaştırdıklarıyla ilgili birçok hadis vardır. Bu hadisleri tekrar etmeden vermeye çalışacağız. Hiz. Muhammed, Rum’un büyüğü Hiraklius’a gönderdiği İslam’a davet mektubunda şöyle buyurur: “... Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müsavi ve müşterek olan tevhit (Allah’ı birleme) kelimesine geliniz; Allah’tan başkasına ibadet etmeyelim ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp birbirimizi Rab

⁵⁹ K. Miras, a.g.e. ,C XII, s 422-424.

⁶⁰ Buhari, **Enbiya**, 3,8; Müslim, **İman**, 32; Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **Sünen** (tahkik: Ahmet Muhammed Şakir –Muhammed Abdalbaki – İbrahim Adve Ahad), Kahire 1937, **Kitabü’l – Kıyamet**, 11.

edinmeyelim....”⁶¹. Hz. Muhammed (sav) döneminde bazı kişiler: “Ey Allah’ın Resulü kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz?” diye sorduğunda Ebu Said el - Hudri’nin rivayetine göre, Hz. Muhammed (sav) şöyle buyurmuştur: “...Kıyamet günü olduğunda bir nidacı: ‘Her ümmet kulluk yapageldiği şeye tabi olur’ diye bildirir.... sonra Hıristiyanlar çağırılıp: ‘Hangi şeye kulluk ediyordunuz?’ diye sorulur. Onlar da: ‘Allah’ın oğlu İsa’ya kulluk ediyorduk’ derler. Onlara: ‘Yalan söylediniz Allah ne bir hanım ne de bir çocuk edinmiştir’ denilir, arkasından da : ‘ne istersiniz’ diye sorulur. Onlara da öncekiler gibi aynısı yapılır...”⁶². Adiy İbn Hatim (r.a)’dan rivayet edilen bir hadiste, Adiy İbn Hatim (r.a) anlatıyor: “Boynumda altından yapılmış haç olduğu halde Resulullah’ın huzuruna geldim’ Bana: ‘Ey Adiy boynunda asılı olan şu putu çıkar at’ dedi ve arkasından şu ayeti okuduğunu duydum : ‘Onlar Allah’ı bırakıp Hahamlarını, Papazlarını ve Meryem oğlu Mesih’i (İsa) Rableri olarak kabul ettiler. Oysa tek ilahtan başkasına kulluk etmemekle emrolunmuşlardı. Ondan başka ilah yoktur. Allah, koştukları eşlerden münezzehtir’ (Tevbe 9/31) Hz. Muhammed (sav) devamla: ‘Aslında onlar ruhbanlarına tapınmadılar. Ancak ruhbanların haram ettiği bir şeyi kendileri için helal kılınca hemen onlar da helal kabul ettiler. Allah’ın helal kıldığı bir şeyi kendileri için haram kabul edince ona (ruhban) tabi olanlar da haram olarak kabul ettiler⁶³. Hıristiyanlar Hz. İsa’yı övmeye aşırı gitmeleriyle ilgili Hz. Ömer (r.a)’ dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Muhammed şöyle buyuruyor: “Hıristiyanların İbn Meryem’i (İsa’yı), bâtil (doğru olmayan) üzere övdükleri gibi siz de beni övmeye aşırı gitmeyin. Şüphesiz ben bir kulum. Bana Allah’ın kulu ve Resulü deyiniz”⁶⁴. Aynı hadisin başka bir rivayetinde: “Hıristiyanların Meryem oğlunu uçurduğu gibi, beni de siz uçurmayınız. Ben sadece Allah’ın kuluyum....” diye buyurduğunu Hz. Ömer rivayet etmiştir⁶⁵.

Hz. İsa’nın peygamber ve insani yönüyle ilgili K. Kerim ve Kütüb-i Sitte’yi incelediğimizde şu bilgileri görmekteyiz: Hz. İsa, Resullerin en büyükleri olan beş “Ulü’l-azm” peygamberden biridir. On beş surede doksan üç ayette ismi veya bir

⁶¹ Buhari, **Bedü’l- Vahiy**, 6

⁶² Buhari, **Tefsirü’s – Sure (Nisa)**, 4/8

⁶³ Tirmizi, **Berae Suresinin Tefsiri**

⁶⁴ Buhari, **Enbiya**, 48

⁶⁵ Buhari, **Enbiya**, 48, **Kitabü’l- Hudud**, 30, **Kitabü’l- Mezalim**, 19, **Kitabu Menakıbu’l- Ensar**, 46 **Kitabü’l- Meğazi**, 12, **Kitabü’l – İtisam**, 16

sıfatı ile birlikte zikredilmekte, Al'i- İmran, Maide ve Meryem surelerinde doğumu müjdelenmekte bunun yanında dünyaya gelişi, tebliği, mucizeleri, hayatının sonu ve Allah katına yükseltilmesiyle ilgili bilgiler yer almaktadır⁶⁶.

K. Kerim ve hadislerde Hz. İsa'nın şu vasıfları zikredilmektedir: "Allah'ın kelimesi"⁶⁷ Hz. İsa "Allah'tan bir ruhtur"⁶⁸ Allah, Tüm insanların ruhunu yarattığı gibi İsa'nın ruhunu da yaratmıştır. Bununla İsa'ya uluhiyet isnat edenlerin görüşleri çürütülmüştür⁶⁹. Hz. İsa, Allah'tan vahiy olarak desteklenmiştir⁷⁰. İsa için bir şeref ünvanı olan "Mesih" kelimesi, Kur'an' da hem Mesih ibn Meryem (Maide 5/17), hem Mesih İsa ibn Meryem (Al'i- İmran 3/45), hem de sadece Mesih şeklinde geçmektedir. Mesih kelimesi Kur'an' da on bir defa geçmekte olup bununla Hz. İsa'nın kastedildiği anlaşılmaktadır⁷¹. Hz. İsa'ya İncil ismiyle ilahi bir kitap indirilmiştir (Al'i- imran 3/3). Hz. İsa, Tevrat'ı ihya etmiş, tevhid inancını savunmuştur: "Keza ben, benden önceki Tevrat'ı tasdik etmek ve size Musa şeriatında haram kılınan bazı şeyleri mubah kılmak için geldim" (Al'i- İmran 3/50). Hz. Musa' dan sonra gelen Beni İsrail peygamberleri, esas itibariyle onun şeriatını uygularlar, ancak esas konuların dışındaki meselelerde, geldiği dönemin ihtiyaçlarını göz önüne alırlardı. Hz. İsa da böyle yapmıştı⁷². Hz. İsa'nın tevhit inancını getirmesiyle ilgili Kur'an'da: "Allah Meryem'in oğlu İsa'dır" diyenler hiç şüphesiz kafir olmuşlardır. Halbuki İsa vaktiyle şöyle demişti: 'Ey İsrail oğulları benim de sizin de Rabbiniz olan tek olan Allah'a ibadet ediniz. Kim Allah'a ortak koşarsa şu kesindir ki Allah ona cenneti haram kılmıştır...." buyrulur⁷³.

Hz. İsa da diğer peygamberler gibi bir peygamberdir. İnananlar olduğu gibi onu inkar edenler de olmuştur. Hz. İsa, Hz. Muhammed'in geleceğini müjdelemiştir: "Vakti geldi, Meryem oğlu İsa da: "Ey İsrailoğulları! dedi ben, size Allah'ın Resulüyüm, benden önceki Tevrat'ı tasdik etmek benden sonra gelip ismi Ahmed olacak bir Resulü müjdelemek üzere gönderildim..."⁷⁴. Hz. İsa beşikteyken

⁶⁶ Ömer Faruk Harman, "İsa" mad, C XXII, s 469

⁶⁷ Nisa 4/171

⁶⁸ Nisa 4/171

⁶⁹ Emrullah Fatiş, **Kur'an' da Hz. İsa (Doğumundan Ölümüne) kutsallaştırılmış uydurmaların Mehdi – Mesih – Deccal modellerindeki payı**, Kayseri 2000, s 102-103

⁷⁰ Bakara 2/87

⁷¹ E.Fatiş, a.g.e., s 104

⁷² Suat Yıldırım, **Kur'an-ı Hakim ve açıklamalı meali**, İstanbul 1988, s 55

⁷³ Maide 5/72; Meryem 19/30-36; Nisa 4/48; Araf 7/50; Zuhruf 43/49

⁷⁴ Saff 61/6

konuşmuş (Al'i- imran 3/46), salih kimselerdendir. Ruhü'l- Kudüs ile desteklenmiştir⁷⁵.

Kur'an, Hz. İsa'nın mucizelerinden de bahseder: "Onu, İsrail oğullarına Resul olarak göndereceğiz, O da onlara şöyle diyecektir: 'Size Rabbiniz tarafından bir mucizeyle gönderildim. Ben size çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapar içine üflerim o da Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir. Keza ben Abraş* iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinde ne yediğinizi ve biriktirip sakladıklarınızı da bilirim....'"⁷⁶. Ayrıca alacalıyı, körü iyileştirdiği, çamurdan kuş yapıp, Allah'ın izniyle ona üflediği, onun kuş olarak uçup gittiği mucizeleri Kur'an' da bize anlatılır. Ancak, araştırmamızda Kutüb-i Sitte'de İsa'nın mucizeleriyle ilgili bilgiye rastlayamadık.

Hadislerde Hz. İsa'nın doğumu, beşikteyken konuşması, miraç gecesinde Hz. Muhammed'in kendisiyle ile karşılaştığı ve kıyamet günü kendisine şefaah için gelenleri Hz. Muhammed'e göndereceği gibi bir çok konuda bilgiler yer almaktadır. Hz. Muhammed'in, Hz İsa'ya olan muhabbetini anlatan bir hadisi şerifte de Abdullah b. Saib' den rivayetle: " Fetih günü Resulullah'ın yanında bulundum. Kabe' nin önünde namaz kıldı. Ayakkabılarını çıkardı, Mü'mininun suresini açtı. Musa ve İsa'nın zikri geçtiğinde bir ağlama ve üzüntü tuttu ve rükuya gitti" denilmektedir⁷⁷. Kur'an'da ve hadislerde üstün özellikleri zikredilen Hz. İsa'nın, bütün bu özelliklerinin yanında bir insan olduğu, Allah'ın peygamberi olup, Allah'a iman ettiği, ibadetlerini tas tamam yerine getirdiği ve insanları Allah'ın emrettiği şeylere davet ettiği anlatılmaktadır. Hıristiyanların, Hz İsa'yı övmeye aşırı gittikleri, onun insani yönünü unutup, onu tanrılaştırdıkları veya tanrının oğlu yaptıkları ve bu inançlarından dolayı da sapıklığa düştükleri, gerek Kur'an' da gerekse Kütüb-i Sitte'de geçen hadislerde zikredildiğini görmekteyiz. Kur'an'da, İsa: "Muhakkak ki Allah benim de Rabbinizdir. Öyle ise, ona kulluk ediniz. İşte doğru yol budur"⁷⁸ diyerek İsrail Oğullarını Allah'a kulluğa davet etmiştir. Başka bir ayette: " Ey Ehl-i Kitap! Din'inizde taşkınlık etmeyin. Allah hakkında ancak gerçeği

⁷⁵ Bakara 2/87

⁷⁶ Al-i İmran 3/49

* Abraş: Cilt hastalığı olan kimse. (Heyet, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat**, İst anbul 1978, C 1, s 22

⁷⁷ Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, **Sünen**, (Suyuti' nin şerhi ve Sindi' nin haşiyesiyle), İstanbul 1981, **Kitabü'l-İftitah**, 76

⁷⁸ Al'i- imran 3/51; Meryem 19/36

söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, Allah'ın peygamberi Meryem'e ilkah ettiği kelimesi ve Allah'tan bir ruhtur. Allah ve Peygamberine inanın. 'Tanrı üçtür' demeyin. Kendi iyiliğiniz için bundan vazgeçin. Ancak Allah tek bir ilahdır. O, çocuğu olmaktan münezzehdir"⁷⁹. " Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum. Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni mübarek kıldı...."⁸⁰ Başka bir ayette: "Allah: 'Ey Meryem oğlu İsa! sen mi? insanlara: ' Beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı olarak benimseyin' dedin? demişti de 'haşa! Hak olmayan sözü söylemek bana yaraşmaz' demişti"⁸¹. Hz. Muhammed (sav) Hıristiyanların Hz. İsa'yı övmeye aşırı gittiklerini şu sözleriyle vurgulamıştır. Hz. Ömer'den rivayetle: "Hıristiyanların Meryem oğlunu uçurduğu gibi sizde beni uçurmayın ben, sadece Allah'ın bir kuluyum..."buyurmuştur⁸². Başka bir hadisinde: "Nasara' nın ibn Meryem'i batıl üzere (hak olmayan, yanlış) meth ettikleri gibi siz de beni meth etmede mübalağa etmeyin (aşırı gitmeyin)"⁸³.

2- Hz. İsa'nın Şekil ve Şemali

Kütüb-i Sitte'de geçen hadisleri incelediğimizde Hz. İsa'nın şekil ve şemaliyle ilgili şu bilgiye rastladık; Abdullah b. Ömer (r.a)'dan gelen rivayete göre Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: "(Miraç gecesi) Ben, İsa, Musa ve İbrahim'i gördüm. İsa (duru beyaz üzerinde) al çehreli, kıvrıkcık saçlı, geniş göğüslü biriydi...."⁸⁴. İbn Abbas'tan rivayet edilen başka bir hadiste Hz. Muhammed (sav) şöyle buyurmuştur: "Miraç gecesinde...İsa'yı gördüm ne uzun ne kısa, orta yapılıydı. Teni kırmızıya çalıyordu, saçları salınmıştı..."⁸⁵.

Hadislerden ve İslam tarihi kaynaklarından edindiğimiz bilgiler ışığında Hz. İsa; orta boylu, kırmızıya çalar beyaz benizli, dağınık, düz saçlıydı. Saçı uzun ve omuzları arasında salınıydı. Saçına yağ sürmezdi. Geniş göğüslü, küçük yüzlüydü. Sırtına yün elbise, ayağına hurma lifinden sandal giyerdi. Çoğu zaman yalın ayak yürürdü. Kendisinin kalacağı bir evi, biriktirdiği bir malı yoktu. Sadece günlük yiyeceği vardı. Arkasından yün kaftan, bir çoban mesti, bir de deri dağarcığından

⁷⁹ Nisa 4/171

⁸⁰ Meryem 19/30-33

⁸¹ Maide 5/116

⁸² Buhari, **Enbiya**, 48, **Hudud**, 30, **Mezalim**, 19

⁸³ Buhari, **Enbiya**, 48

* O dönemlerde Mısır, Doğu Roma İmparatorluğu'na tabi olup Mukavkıs denilen Mısır Melikleri Roma Kayserleri tarafından tayin olurdu. K.Miras, **Tecrid**, C XII, s 422-424

⁸⁴ Buhari, **Enbiya**, 48.

⁸⁵ Buhari, **Bed'ül- Halk**, 7, **Enbiya**, 24; Müslim, **İman**, 266

başka bir şey bırakmamıştı. Dünya işleriyle çok fazla meşgul olmaz, özellikle namazı ve Allah'a karşı sorumlu olduğu ibadetlerini yerine getirmeye özen gösterirdi⁸⁶.

Hız. İsa fazlaca seyahat etmişti. Gücü ve bilgisi sınırlıydı. Dostluklardan hoşlanırdı, dikkatli davranışları takdir ederdi. Memleketini ve halkını sever, onların dertleriyle dertlenirdi. Doğaya, çiçeklere aynı zamanda kuşlara karşı merakı vardı⁸⁷.

3-Hız. İsa'nın Nüzûlü

Nüzuli İsa denince genellikle, İsa'nın ölümü ve kıyametin kopmasından önce kıyametin bir alameti olarak tekrar dünya'ya gelişi kastedilmektedir. Kıyametin kopmasından önce Hız. İsa'nın yeryüzüne ineceğiyle ilgili Kur'an'da açık bir beyan yoktur. Kur'an'da, Hız. İsa'ya inanmayanların onu tuzağa düşürmek istedikleri, fakat Allah'ın izniyle bu tuzağa İsa'nın düşmediği anlatılır. Al'i- imran suresinde: O zaman Allah şöyle buyurmuştu: "İsa, seni öldürecek olan, onlar değil benim. Seni kendi nezdime yükseltecek, seni inkarcıların içerisinden kurtarıp temize çıkaracak ve sana tabi olanları tâ kıyamete kadar kafirlere üstün kılacak olan da benim ..." ⁸⁸. Nisa suresinde: "Oysa onlar İsa'yı öldüremediler, asamadılar da; öldürülen başkasıydı. Lakin kendilerine ona benzer birisi gösterildi. İsa hakkında ihtilafa düşenler de bu hususta şüphe içindedirler. Bu konuda kesin bilgileri yoktur, zanna tabi olmaktan başka bir şeye dayanmazlar. Onu kesinlikle öldüremediler, doğrusu Allah onu kendi katına yükseltti..." ⁸⁹ buyrulur. Bu ayette geçen "teveffi" kelimesi ruhu bedenden ayırmak, öldürmek anlamına geldiği halde bazı müfessirler; teveffi kilemesine, yeryüzünden çekip almak, göğe yükseltmek manası vermiştir. Bazıları da "uykuda ruhu alıkoyma" manasını verir. Bazıları da "teveffi" kelimesinin; öldürmek, anlamına geldiğini, dolayısıyla da Hız. İsa'nın ruhunun kabzedildiği anlamının çıktığını belirtmişlerdir⁹⁰. Al'i- İmran suresinde geçen "ref" kelimesi insanlar için kullanılınca manevi yükselmeyi, cansız varlıklar için zikredilince de maddi yükselmeyi ifade eder. Hız. İsa'nın Allah katına yükseltildiği Kur'an'da ifade edilir ama bunun nasıl gerçekleştiği ile (beden ve ruhla mı? Yoksa sadece ruhla mı? vs.) ilgili ayrıntılı bilgiye rastlanmaz.

⁸⁶ M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Ankara 2002, C II, s 334-336.

⁸⁷ Abdullah Aydemir, **İslami Kaynaklara Göre Peygamberler**, Ankara 1992, s 247

⁸⁸ Al'i- imran 3/55.

⁸⁹ Nisa 4/157-158.

⁹⁰ İlyas Çelebi, "*İsa*" **Mad.** ("Kelam" altbaşlığı), C XXII, s 472.

Kütüb-i Sitte’de geçen rivayetlerde; Deccal ortaya çıktıktan sonra Hz. İsa’nın Dimeşk’in doğusundaki Ak Minare’ye sabah vakti ineceği, Müslümanlar arasında adil bir şekilde davranacağı, haç’ı kıracağı, domuzu öldüreceği, cizyeyi kaldıracağı, hac ve umre yapacağı, Deccal’ı öldüreceği, sonra yedi veya kırk yıl yaşayacağı ve bütün müminlerle birlikte öleceği şeklinde bilgiler yer almaktadır.

Kütüb-i Sitte ve diğer hadis kaynaklarında, İsa’nın nüzuluyla ilgili hadisler genellikle kıyamet alametleriyle ilgili kısımlarda geçmekte olup Deccal ili ilgili hadislerle karışıktır.

Mehdilik ve ric’at fikirleri Muhammed b. El Hanefiy.y.e’nin 81/700 yılında ölümünden sonra Müslüman camiada ortaya çıkmıştır. Özellikle Şiiler buna önem vermiş ve Şianın iman esasları arasına girmiştir. Kur’an’ da mehdilikle ilgili bir konudan bahsedilmemektedir. Ancak Şia; ayetleri kendi heves ve isteklerine göre (siyasal ve benzeri çıkarlar elde etmek için) yorumlayarak bu tevilleri Kur’an’a dayandırmaya çalışmışlardır⁹¹.

a-Mehdilik Kavramının Ortaya Çıkışı ve Mehdiyle İlgili Hadisler

Mehdi; kendisine Allah tarafından yol gösterilen anlamındadır. İslam kültüründe, kıyamet kopmadan önce gelmesi beklenen, kıyametle ilgili bir kişi için kullanılır. Mehdi inancının doğuşu iki sebebe dayanır:

1-İslam toplumu dışından gelen tesir: Eski ve yeni araştırmacıların çoğu bu konunun Yahudi ve Hıristiyan menşeli olduğunu savunmuşlardır. Yahudiler; İlyas peygamberin semaya kaldırıldığı ve onun yeryüzüne adaleti getirmek için ahir zamanda döneceğini iddia ederler. Hıristiyanlar ise, aynı şeyi Hz. İsa’nın yapacağı inancındadırlar.

Müslümanlar arasında, Yahudi ve Hıristiyanlarda olduğu gibi beklenen bir kurtarıcı fikri olmakla beraber “Mesih ve Mehdi” fikri bundan farklıdır, fakat üstlendikleri rolleri ayırır. “Beklenen kurtarıcı” fikri, hemen bütün dinler ve kültürlerin sahip olduğu ve yaşattığı bir ümit ve kurtuluş idealidir. Baskıcı idarecilerin, hükmü altında ezilenler kendilerini karanlıktan aydınlığa çıkaracak kurtarıcıyı (Mehdiyi) daima beklemişlerdir. Theodor’un, ahir zaman mehdisi gibi tekrar döneceğini beklemeleri bu konunun örneklerindedir. Aynı inancın benzeri

⁹¹ E. Fatış, **a.g.e.**, s 187-188

düşünceler, eski Mısır, Çin, İran ve Brahmanların tenasüh inancında da vardır. Şia'daki “beklenen kurtarıcı, Mehdi inancı” Yahudi ve Hıristiyanlardaki “kurtarıcı” modeline göre şekillenmiştir. Hıristiyan ve İslam dini mensupları, inandıkları şahısların ölümlerini “muvakkat” (belli bir zaman) kabul etmekte ve onların ahir zamanda dünyaya tekrar dönerek kendilerini zulümden, haksızlıklardan kurtarıp; adalete kavuşturacaklarına inanmaktadırlar⁹². Bu kullanımdan önce Hz. Muhammed (sav)’e de, insanlara doğru yolu gösterdiği için Mehdi denilmiştir. Başlangıçta Mehdi; doğru, dürüst kişiler ve liderler için kullanılmış, fakat zamanla anlamı dışına çıkılarak bütün dünyaya hakim olacak, adaleti sağlayacak, zulmü ortadan kaldıracak, ekonomik sıkıntıları yok edecek birisi insan üstü özelliklerle vasıflandırılmıştır. Mehdi ahir zamanda gelip İslam devletini kuracak kişidir⁹³.

Emeviler, Abbasiler ve Şiiilerde mehdi inancı mevcut olup, o dönemdeki siyasi ve dini sebeplerden ortaya çıkmıştır. Kurtarıcı mehdi fikri, şark inançlarından; Hıristiyanlık ve özellikle Yahudilikten İslam kültürüne geçen, ricat düşüncesine dayanmaktadır. Abbasilerin Ehl-i Beyt’e iyi davranmamaları neticesinde beklenen Mehdi inancı, halkın şuur altına iyice yerleşmiş olup, Mehdi’nin ismi, alametleri, boyu vb. mehdiyle ilgili her şey hadislerle dayandırılmıştır. Şia, bu inancın dini esas olduğunu ispatlamak için pek çok hadis uydurmuştur⁹⁴. Sarıkçıoğlu, Dinler Tarihinde Mehdi Tasavvurları adlı çalışmasında, İbn-i Haldun’un: “Hulefa-i Raşid’in dönemi sonundaki Müslümanlar arası iç savaşın tarihi ve psikolojik etkisi sonucu İslam toplumu arasında mehdi inancının ortaya çıktığı” görüşüne yer verir⁹⁵.

Bazı hadislerde Mehdi’nin, Hz. İsa’dan başkası olmadığı, bazılarında ise Hz. İsa ile beraber çıkacağı, Hz. İsa’nın Deccal’i öldürmesinde ona yardım edeceği anlatılır. Mehdi zamanında, ekonomik sıkıntı kalmayacak ve O’nun zamanında yeryüzünde adaletle hükmedilecek gibi ifadeler geçmektedir. Bu konuyla ilgili hadisleri zikredeceğiz.

Enes b.Malik’ten rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “(İslam’ı yaşama) işi gittikçe zorlaşacak, dünyada (hakiki Müslümanlara) zaman geçtikçe sırt çevirecek. İnsanlar cimrileşecek, kıyamet ancak şerirlerin tepesinde kopacak, mehdi,

⁹² Avni İlhan, **Mehdilik**, İstanbul 1993, s 45-49; Ethem Ruhi Fığlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Ankara 1990, s 270

⁹³ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, Samsun 1997, s 14

⁹⁴ A. İlhan, **a.g.e.**, s 61

⁹⁵ E. Sarıkçıoğlu, **a.g.e.**, s 18

Hız. İsa'dan başkası değildir"⁹⁶. Başka bir hadiste: " Mehdi benim neslimdendir, Fatıma evladındandır..."⁹⁷ diye buyurulur. Diğer bir hadiste: "Mehdi Ehl-i Beyt' ten olacak..."⁹⁸ rivayetleri vardır. Mehdi'nin kim olacağıyla ilgili bu hadisleri incelediğimizde aralarında çelişkiler olduğunu görüyoruz. Bazı hadislerde Mehdi'nin Hz. İsa'dan başkası olmadığı belirtildiği halde bazılarında ise, Ehl-i Beyt'ten olacağı, bazılarında da Muhammed soyundan olacağı belirtilir.

Mehdi'nin yapacağı faaliyetlerle ilgili bir hadiste; Ebu Hureyre'den rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Meryem oğlu İsa'nın aranızda (bu şeriatla hükmedecek adaletli bir hakim olarak ineceği, haç'ı (istavrozları) kırıp, domuzu öldüreceği, cizyeyi (kitap ehlinde) kaldıracığı zaman yakındır. O zaman mal öyle artar ki, kimse onu almak istemez, yapılan tek bir secde dahi dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır"⁹⁹. Kütüb-i Sitte dışındaki hadis kaynakları, haç'ı Mehdi'nin kıracağını, domuzu Mehdi'nin öldüreceğini rivayet etmektedirler. Bu da Mehdi'nin yapacağı icraatlarla ilgili çelişkili rivayetleri göstermekte olup, bu konuyla ilgili hadislerin ince elenip sık dokunulmadan hadis kitaplarına alındığı izlenimini uyandırmaktadır.

Mehdi'nin yeryüzünde süreceği hükümdarlıkla ilgili hadisler; Ebu Davud'da geçen bir hadiste, Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: "Mehdi dünyada yedi yıl hüküm sürecek ve sonra ölecektir"¹⁰⁰. Mehdi, dünyaya indikten sonra beş yıl kalacaktır, yedi yıl hüküm sürecektir, dokuz yıl kalacaktır"¹⁰¹. Bu rivayetlerde de Mehdi'nin dünya hakimiyeti'nin ne kadar süreceğiyle ilgili bilgilerde çelişkilerin olduğunu görüyoruz.

Kütüb-i Sitte dışındaki rivayetlerde, Hz. İsa'nın ineceği yer, yapacağı işler, dünya hayatı ve ölümüyle ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Hz. İsa, ruh ve beden olmak üzere gökyüzündedir. Hz. Muhammed (sav), Miraç hadisesinde Hz. İsa ile karşılaşmış ve İsa'nın gökten inişini idrak etmeleri halinde kendisine selamını iletmelerini ashabına vasiyet etmiştir. Hz. İsa, Deccal'ı ortadan kaldıracak,

⁹⁶ İbn Mace Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el Kazvini, **Sünen** (tahkik: M.Fuat Abdulbaki), Kahire 1952, **Kitabü'l-Fiten**, 36

⁹⁷ Ebu Davud, Süleyman b.el-Eş'as es-Sicistani, **Sünen** (tahkik: İzzet Ubeyd ed-Deas – Adil es-Sey.y.id), Suriye 1969, **Kitabü'l - mehdi**, 42

⁹⁸ İbn Mace, **Fiten**, 35

⁹⁹ Buhari, **Kitabü'l Buyu**, 102, **Mezalim**, 31, **Enbiya**,4 9; Müslim, **İman**, 242; Ebu Davud, **Melahim**, 14; Tirmizi, **Fiten**, 54.

¹⁰⁰ Ebu Davud, **Kitabül Mehdi**, 42.

¹⁰¹ Tirmizi, **Fiten**, 53

Müslümanların imamına tabi olup namaz kılacak veya kendisi namaz kıldıracaktır. İsa, devrinde barış ortamı sağlanacak, düşman olanlar birbirleriyle barışacak, kurtla kuzu bir arada yaşayacak, her tarafta bolluk ve bereket olacak, ölünce Kudüs'e veya Resulullah'ın kabri yanına defnedilecektir¹⁰². Kur'an' da mehdilikle ilgili bir ayet bulunmamaktadır. Eğer bu konu bir iman esası olsaydı mutlaka ayetlerde yer alırdı.

Kütüb-i Sitte ve diğer kaynaklarda geçen hadisleri incelediğimizde, lafız yönüyle çelişkiler olduğunu görürüz (Mehdi'nin ne zaman geleceği hangi işleri yapacağı, ne kadar hakimiyet süreceği vb.). Bu konuyla ilgili hadislerin senetlerinde de problem vardır. Mesela Ebubekir el-İskafi'nin rivayetine göre: “Kim mehdiyi yalanlarsa şüphesiz kafir olur”. İbn Mace'nin Sünenindeki ravilerden Amr b. Hadrami; bu konuda, “ Hz. Ali'nin bulutların üzerinde gezdiğini” rivayet edecek derecede zayıf bir kişi olduğunu muhaddisler belirtmektedirler. Tirmizi'nin Fiten'inde Ebu's-Sıdk en - Naci gibi raviler, zayıflıkla suçlanırken Ebu Davud'un Sünen'indeki Fıtr b. Halife de Şiilik ve sapıklıkla suçlanmıştır. Mehdi hadislerindeki çelişkiler, raviler'in inanç ve kültürlerini yansıtan ifadeler olabileceği gibi dini, sosyal, iktisadi ve psikolojik baskı kurarak çıkar elde etmek isteyen veya onlara alet olanların sözleri de olabilir. (Bu konu, Sünni akaid kitaplarına hicri VIII. asırdan sonra girmiş ve mutasavvıflar kanalıyla halk arasında yayılmıştır. Ahlaki ıslahatı sağlamak, zalimlere başkaldırmak gibi ulvi gayelerle, bu karmaşık anlayışın zihinlerde harekete geçirilmesi sonucu mehdiler ortaya çıkmıştır)¹⁰³.

b-Mesih Kavramının Ortaya Çıkışı ve Mesih İle İlgili hadisler

Mesih; batı dillerinde “christ” şeklinde ifade edilir ki, kelimenin aslı Grekçe “Christos”dur. İsa, ad olup Mesih ise onun ünvanıdır. Erken dönemlerden beri özel isim gibi kullanılmıştır. Yeni Ahid'te İsa'nın, Mesih sıfatıyla beraber Rab, Kurtarıcı, Allah'ın oğlu, Allah'ın kulu, İnsanoğlu, İyi çoban, Yol, Gerçek gibi sıfatlarla anıldığını görüyoruz¹⁰⁴. Mesih, Arapçada; meshetmek, günahlardan temizlenmiş, yürüyen, seyahat eden anlamlarına gelmektedir¹⁰⁵. Bazı araştırmacılar, Hz. İsa'nın Ortadoğu'da çok seyahat ettiği için Mesih lakabını aldığını ifade etmişlerdir. Bazıları

¹⁰² İ.Çelebi, “İsa” mad., C XXII, s 472

¹⁰³ E.Fatiş, a.g.e., s 196-197; Yaşar Kutluay, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Ankara 1965, s 214-215; A.İlhan, a.g.e., s 177-178

¹⁰⁴ Ö.F.Harman, “İsa” mad., C XXII, s 466

¹⁰⁵ E.Fığlalı, a.g.e., s 246

da bu kelimenin halk İbranice'sinde "Efendi"(önder, imam) anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir¹⁰⁶. Mesih kelimesinin; yalancı, karıştırıcı anlamları da olup bununla da deccal kastedilir¹⁰⁷.

Terim olarak Mesih; Allah tarafından yeryüzüne gönderilecek veya dünyayı hakimiyeti altına alacak lider ve peygamberi ifade eder. Genel olarak Mesih; "Beklenen kurtarıcı" anlamında kullanılır¹⁰⁸. Yahudi geleneğinde Mesih kavramı iki şekilde kullanılır: Birincisi; Mesih, Yahudi geleneğinin beklediği ve gelecekte İsrail'in kurucusu ve lideri olacak mesih'di. İkincisi; gelecekte İsrail'in kurucusu olacağına inanılan eskatolojik Mesih ise tanrı halkı olan İsrail'in kaderinde önemli bir yere sahip olan milli bir kahramandı. Bu Mesih'in misyonu daha çok politik ve askeridir. Bu anlamın dışında Eski ahitte peygamberler ve başrahipler için de kullanılır¹⁰⁹. Yine Mesih kavramıyla ilgili değişik kaynaklara baktığımızda şu bilgilere rastlıyoruz: Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde Yahudilerin de, bir Mesih'i kralın geleceğini beklediğini görmekteyiz. Hıristiyanlığın, İsa'nın insanı kurtaran ölümü olan bir Misterdin olması, bilhassa Pavlus'un teşvikiyle olmuştur¹¹⁰. Galile de miladi takvimin başında doğan, geleneğe göre otuz üç yılı ilkbaharında çarımha gerilen ve Nasıralı Yahudi peygamber olan İsa Mesih, Hıristiyan dininin merkezinde yer alır. Hayatı ve Mesihliği İncillerde yer alır¹¹¹.

Temelde Yahudi itikadına dayanan Mesih inancı, zaman zaman dünya düzeninin bozulmasıyla yeniden bu düzeni sağlamak isteyen her toplum da görülmüştür. Bu inanç, değişik şekillerde her dinde görülmektedir. Bu anlayış İslam dini'nin Kur'an'la tamamlanmasıyla sona ermiştir. Fakat Yahudi ve Hıristiyan geleneğinin ve bazı hadis rivayetlerinin etkisiyle tekrar tekrar gündeme getirildiğine ve bu inancın devam ettirildiği izlenimine zaman zaman şahit olmaktayız¹¹².

Cabir'den rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: "Ümmetimden bir grup Allah yolunda muzaffer bir şekilde mücadele etmeye kıyamet gününe kadar devam edecektir. O zaman İsa İbn Meryem de iner. Müslümanların reisi: "gel bize imamlık et, namaz kıldır" der fakat İsa: 'Hayır, Allah'ın bu ümmete bir lütfu olarak

¹⁰⁶ Şaban Kuzgun, **Dört İncil Farklılıkları, Çelişkileri**, İstanbul 1991, s 45

¹⁰⁷ K.Miras, Tecrid, C IX, s 168

¹⁰⁸ E.Fatiş, **a.g.e.**, s 208

¹⁰⁹ Şınası Gündüz, **Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara 2001, s 178-179

¹¹⁰ Annamaria Schimmel, **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul 1999, s 159-173

¹¹¹ Mircea Eliade, Ioan P.Coliano, **Dinler Tarihi Sözlüğü** (Çev: Ali Erbaş), İstanbul 1997, s 118

¹¹² E.Fatiş, **a.g.e.**, s 209

siz birbirinize emirsiniz” der ¹¹³. Yine Ebu Hureyre’ den rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “önderiniz sizden olduğu bir zamanda Meryem oğlu aranızda indiğinde ne yapacaksınız’ Evzai: Ebu Hureyre’den şöyle rivayet etti: ‘İmamınızın sizden olduğu bir dönemde’ diye İbn Ebi Zi’b’in oğlu şöyle dedi. İmamınızın sizden olduğu bir dönemde ‘ne demektir biliyor musun’ dedi ve şöyle devam etti: ‘yüce Rabbimizin kitabıyla ve Peygamberimizin sünneti’yle size hükmeden kişi demektir’ yani Hz. İsa bir şey getirmeyecek, sizin lideriniz Allah’ın kitabı ve Resullah’ın sünneti’yle hükmederken, Hz. İsa inecek ve bunlara tabi olacaktır¹¹⁴. Yine Ebu Hureyre’den rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki Meryem oğlu İsa, aranızda inecek ve Mekke ile Medine arasında Hac veya Umre için tehlik (kelime-i tevhit) getirecek”¹¹⁵. Bu hadise yakın bir rivayette Ebu Hureyre’den Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “vallahi Meryem oğlu İsa, Feccu’r-ravha denilen yerde hac, umre veya her ikisini yapmak için telbiye getirecektir¹¹⁶. Huzeyfe b. Esid’den rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “Kıyamet alametleri şunlardır...onuncusu rüzgarların onları denize savuracağı ve o zaman Hz. İsa’nın ineceği ...”¹¹⁷. Nevvas b Sem’an’dan rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “eğer ben aranızda iken deccal ortaya çıkarsa ben, getireceğim delillerle size gerek kalmadan onu alt ederim. Şayet ben olmadan aranızda gelirse sizin emiriniz onu yenecektir. Allah’a yemin ederim ki benden sonra Müslümanlar’dan her kim onu idrak ederse (Deccal’i) Kehf suresini okusun. Şüphesiz Kehf suresi, onun fitnesinden sizi korur’. Biz dedik ki: ‘ne kadar yeryüzünde kalacak’ dedi ki: ‘kırk gün, bir gün bir sene gibi, bir gün bir ay gibisonra İsa b. Meryem Dimeşk’in doğusu’ndaki Ak Minare’ye iner. Lud kapısından Deccal’i yakalar ve onu öldürür”¹¹⁸. Yine Nevvas b. Sem’an’dan rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “...Allah, İsa b. Meryem’i gönderdiği zaman İsa, başı eğik, gözlerinden inci gibi yaşlar akar bir şekilde iki meleğin kanatları üzerinde Mehrudeteynle Dimeşk’in doğusu arasında Ak Minare denilen yere iner. Nefesi kafirleri ayırt etmeksizin öldürür. Lud kapısını görünceye kadar bakışları devam

¹¹³ Müslim, **İman**, 247

¹¹⁴ Müslim, **İman**, 246

¹¹⁵ Müslim, **Fiten**, 216

¹¹⁶ Müslim, **Kitabü’l-hac**, 216

¹¹⁷ Tirmizi, **Fiten**, 21

¹¹⁸ Ebu Davud, **Melahim**, 14; Müslim, **Fiten**, 21; Tirmizi, **Fiten**, 22; İbn Mace, **Fiten**, 33

eder, ta ki orada Deccal'i öldürür. Sonra Hz. İsa Allah'ın koruması altındaki bir kavme gelir ve onların yüzlerini mesh eder. Onlara cennet'teki derecelerini haber verir. Allahu Teala Hz. İsa'ya: 'kullarım için seni çıkardım (gönderdim) diye vahyeder....' hadisin devamında Yecüc ve Mecüc 'ün ortaya çıkacağı Hz. İsa'nın taraftarlarının onlarla mücadele ettiği ve Yec'üc ve Me'cüc'ü yendiği anlatılıyor¹¹⁹. Ebu Ümame el - Bahili'den rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: "...kıyamet günü kurtuluşa erenler çağrıldığında "Ümmü Şerik binti Ebi Aker dedi ki: 'Ya Resulallah! o gün Araplar nerede?' Hz. Peygamber dedi ki: 'O gün Araplar azdır ve Beyt-i Makdis' te görünürler. Onların imamı salih biridir. Onlar, imamlarıyla sabah namazını kılarken Hz. İsa onların arasına iner. İmam, İsa'nın sabah namazını kıldırması için geri çekilir, İsa elini imamın omzuna kor ve: 'öne geç ve namazı kıldır' der. Onlar imamları önde olarak namazlarını kılarlar. Hz. İsa imamlarla birlikte namaz kılar. İsa oradan ayrılırken: 'kapıyı açın der' ve kapı açılır deccal arkasından çıkar, beraberinde yetmiş bin Yahudi vardır, hepsi kılıçla donatılmıştır. Deccal, İsa'ya baktığında tuzun suda eridiği gibi eriyip biter. Lud kapısında Deccal'i öldürür...' Resulullah devam ederek dedi ki : 'Kin nefret kalkacak, yılan çocuğun elini vursa iğnesini çıkarıp atacak (zarar vermeyecek), kurtla koyun bir arada (birbirlerine zarar vermeden) bulunacak, yeryüzü'nde barış hakim olacak...'”¹²⁰. Mesih ile birlikte Deccal'in de zikredildiği rivayetlere yukarı da değindik. Bunlara ilave olarak İbn Amr' dan rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: "Kabe'nin önünde bir kişi gördüm, düz ve uzun saçlı ve başından su damlıyordu. Sordum: 'Bu kimdir?' dediler ki: 'İsa b. Meryem, Mesih b. Meryem. (Önce bu şekilde bilmiyordum) Onun arkasında kızıl, kıvrırcık saçlı, sağ gözü kör, İbn Katan'a benzeyen birini gördüm sordum: 'bu kimdir ?'. Dediler: 'Mesihu'd-Deccaldır'”¹²¹. İbn Ömer'den rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: "geceleyin rüyamda Kabe'nin yanında gördüğüm insanların en güzeli, saçları omuzlarından sarkık ve taralı, başından su damlayan ve Beyti (Kabe'yi) tavaf eden birini gördüm....”¹²².

¹¹⁹ İbn Mace, **Fiten**, 33

¹²⁰ İbn Mace, **Fiten**, 33

¹²¹ Müslim, **İman**, 275

¹²² Buhari, **Kitabü'l-Libas**, 68; Müslim, **İman**, 273

Yukarıda zikredilen hadisleri incelediğimizde; Mesih'in gökten yeryüzüne inerek haç'ı kıracağı, domuzu öldüreceği, cizyeyi kaldıracığı, deccal'i öldüreceği, nefesinin bütün kafirleri öldüreceği anlatılmaktadır. Mesih'in gelişi ile de mal o kadar çok olacak ki, kimse kabul etmeyecek, yeryüzünde barışın hakim olacağı, kurtla kuzunun birbirine zarar vermeden yaşayabileceği, yılanların çocukları ısırmayacağı, yeryüzünün İslam'la dolup taşacağı ve yakın zamanda geleceği ve dünyada kalacağı süre ile ilgili bilgiler Kütüb-i Sitte' de yer almaktadır. Kütüb-i Sitte dışındaki hadis kaynaklarında da bu konularla ilgili ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür. Yaklaşık bütün dinlerde görülen Mesih anlayışı, dünyadaki bozuk düzeni düzeltecek bir kurtarıcı anlamında, Kur'an' da geçmemektedir. Kütüb-i Sitte'deki hadisleri değerlendirdiğimizde Hz. İsa'nın kıyamete yakın tekrar dünyaya geldiğinde, insanları İslam'a davet edeceği, fakat imanın kabul edilmeyeceği, imanın kabul edilmeyeceği zamanda ise Deccal'in ortaya çıkacağı bildirilir...¹²³. Bu konuyla ilgili başka bir rivayette de, Deccal'in Hz. İsa'dan önce çıkacağı bildirilir¹²⁴. Bu iki rivayet arasında bir çelişkinin olduğu görülmektedir.

Bu konuda, yeryüzüne kimin ineceğiyle ilgili rivayetlere baktığımızda; Müslim'de geçen bir hadiste; "Hz. İsa ve ashabı yeryüzüne iner"¹²⁵ "Yec'üc ve Me'cüc Hz. İsa'nın duasıyla helak olur. Allah'ın diğer peygamberleri sahabeleri yere inerler ve Yec'üc ve Me'cüc'ün yeryüzüne yaydığı pis kokuların olmadığı bir yer bulamazlar"¹²⁶. Hz. İsa ile incek kutsal kişilerin kimler olduğu hakkındaki rivayetlerde farklılıklar görülmektedir

Hz. İsa'nın dünyada ne kadar kalacağıyla ilgili rivayetlerde de çelişkiler görülmektedir; "Hz. İsa, Deccal'i öldürdükten sonra insanlar, yedi yıl daha dünyada kalırlar"¹²⁷. "Hz. İsa inince kırk yıl kalacak ve ölecektir"¹²⁸. Aynı hadisin devamında "kırk gün kalacağı her gününün bir yıl, bir ay gibi süreceği" ifadeleri yer alır.

Kütüb-i Sitte dışındaki kaynaklar da Hz. İsa'nın nüzulıyla ilgili ayrıntılı bilgilere rastlıyoruz. Hz. İsa'nın ruhlu-bedenli olarak gök yüzünde olduğu, Hz. İsa'nın bulut üzerinde Akabetü'l-Efike'deki beyaz köprüye ineceği, Hz. Muhammed

¹²³ Müslim, **İman**, 249

¹²⁴ Müslim, **Fiten**, 110

¹²⁵ Müslim, **Fiten**, 110

¹²⁶ Müslim, **Fiten**, 110

¹²⁷ Müslim, **Fiten**, 116

¹²⁸ Ebu Davud, **Melahim**, 14

(sav)' in kabri yanına veya Kudüs'te defnedileceği gibi bilgilerin yanında Taberi, İbn Kesir, Keşmiri ve M.Zahid Kevseri gibi alimler, Nüzuli İsa' ya dair rivayetlerin mütevatir olduğunu ifade etmişlerdir. M. Reşit Rıza ve Abdülkerim el - Hatib gibi bazı son dönem alimleri; bu görüşleri kabul etmemişlerdir. Kabul etmeyenler, bu rivayetleri ekseri ehl-i kitap alimlerinden Vehb b. Münebbih, Kab el – Ahbar ve Ebu Hureyre gibi ravilerin rivayet ettiğini belirtmişlerdir. Hadislerin tedvin döneminde dinin aslından olmadığı için bu konuda titiz davranılmamış ve hadis olmadığı halde hadis diye rivayet edildiği ve kaynaklara böylece sokulduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu hadislerdeki çelişkiler, yukarda da değindiğimiz gibi Hz. İsa'nın iniş zamanı, vasıtası, dünyada ne kadar kalacağı, göreceği işler, tabilerinin sayısı, defnedileceği yer vb konulardadır¹²⁹.

Hz. İsa'nın ölümü ve dünyaya tekrar gelişiyle ilgili İslam dünyasındaki araştırmacıların görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

1- Hz. İsa, düşmanları tarafından öldürülmek istenince Allah tarafından ruhlu ve bedenli olarak göğe yükseltilmiştir. Hz. İsa, Kıyamet kopmadan önce yeryüzüne inecek Hz. Muhammed (sav)' in getirdiği İslam dinine tabi olacak, deccal'i öldürecek, yeryüzünde adaleti sağlayacak, dünyaya barış ve huzur ortamı gelecek. Ayet ve hadisler buna inanmayı gerektirir. Kur'an' da "Hz. İsa'nın öldürülmediği; ilerde Allah tarafından ruhunun kabzedildiği belirtilmiştir. (Al'i- imran 3/55; Nisa 4/157) Maide suresinde mazi sigasıyla kullanılan "Teveffi" kelimesi (vefat ettirmek), kıyamet kopmadan önce gerçekleşeceği (yani Hz. İsa'nın yeryüzüne ineceği) şeklinde yorumlanmalıdır. Çünkü Kur'an' da ehl-i kitabın her birinin, Hz İsa'nın ölümünden önce O'na iman edeceği haber verilmiş. ("Kitap ehlinden önce İsa'ya iman etmeyecek yoktur." Nisa 4/159). İsa aynı zamanda bir kıyamet alametidir (Zuhruf 43/61). Ayrıca nüzul-i İsa konusunda o kadar hadis vardır ki bu hadisler tevatür derecesine ulaşmıştır. Ehl-i sünnet kelimcileri, Selefiye ve Şia bu görüştedir. İbn Haldun, Şia'da Nüzuli İsa yerine Mehdi inancı olduğunu ifade etse de, şia da mehdi inancının yanında Nüzuli İsa inancı da yer alır¹³⁰.

2- Hz İsa düşmanları tarafından öldürülmek istendiğinde Allah tarafından tabi bir ölümle vefat ettirilip ruhen kendi katına yükseltilmiştir. İsa konusunda Kur'an'ın

¹²⁹ İ.Çelebi, "İsa" mad., C XXII, s 472

¹³⁰ İ.Çelebi, "İsa" mad, C XXII, s 472

açık hükmü budur. Maide suresindeki (5/117) “Teveffi” (öldürmek, canını almak) mazi sigasıyla kullanılmıştır. “Teveffeyteni” gerek söz gerek konuşmada “ölüm” anlamındadır. Vefat kelimesi hakkında; İsa semada canlıdır, orada ahir zamanda inecektir görüşünü iddia edenler olduğu gibi, semadan inişinden sonraki ölümünü kastettiği görüşünü savunanlar da vardır. İkinci grup düşünürlere göre bu iki görüş te dayanaksızdır. Çünkü bu ayet ahir zamanda olacak başka bir topluluğa değil, doğrudan doğruya İsa’nın kendi kavmiyle olan münasebetine dayanmaktadır. Ahir zamandaki kavimden maksat ittifakla Muhammed ümmetidir¹³¹. Al’i- imran (3/55) “Ben seni vefat ettireceğim ve kendime yükselteceğim) ve Nisa (4/158): “Bilakis Allah onu kendi katına yükseltti”. Ayetlerine gelince ikinci ayet birinci ayetin gerçekleştiğini bildirir. Bu vaad, İsa’nın vefatı, ref’i (yükseltilmesi) ve kendini inkar edenlerden temizlenmesiydi. Allah’ın İsa’yı vefat ettirdiği ve kendi katına yücelttiği ve onu inkar edenlerden temizlediği şeklindedir. Mahmud Şeltut; Alusi’nin bu ayeti yorumlarken şöyle dediğini söyler: seni eceline yetireceğim ve seni normal şekilde vefat ettirip seni öldüreceğim ve onların sana musallat olmalarına izin vermeyeceğim. Bu da onun düşmanlarından korunduğuna ve düşmanların kötü davranışlarından uzaklaştırıldığına bir kinayedir. Çünkü Allah tarafından İsa, eceline yetirilmiş ve tabi bir ölümle ölmesi gerekli olmuştur. Ölümden sonra ref (yükselme) cesedin yükselmesi değil, derece bakımından yükselmedir. Bu da manevi bir şeref ve yüceltme işidir. “Allah onu kendi katına yükseltti” bu ifadeden “sığındırma, koruma ve onun himayesine alma” dan başka bir şey anlaşılmaz. Allah, İsa’ya, kavminin hilelerinden kurtaracağını ve onların oyunlarının sonuçsuz kalacağını, öldürülmeksizin ve asılmaksızın tabi bir ölümle ölene kadar eceline yetireceğini, sonra da onu kendi katına yükselteceğini müjdelemektedir¹³². Ehl-i kitaptan herkesin İsa’ya iman edeceğiyle ilgili ayet te (Nisa 4/159) yanlış yorumlanmıştır. Ehl-i Kitab’ın hayatlarının son nefesinde gerçeği anlayacağı ve Hz. İsa’ya iman edecekleri anlatılmıştır. Kıyamet alameti olarak algılanan Zuhruf 43/61 ayeti de yanlış yorumlanmıştır. Ayette kıyametin kopacağı bilgisinin kesin olduğu bundan şüphe edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Hz. Peygambere isnat edilen rivayetlere gelince; bunlar mütevatir değil, ancak ahad derecesinde olup ayetlerle çeliştiğinde

¹³¹Mahmud Şeltut, “İsa’nın Refi”, (çeviren: E. Ruhi Fırlalı), (Ankara Ün. İlah. Fak. Dergisi) Ankara 1978, C XXIII, s 320-321)

¹³² M. Şeltut, a.g.m., s 321-323

hadis olma niteliklerini kaybederler veya şüpheli hadis olurlar ki, bunlara iman söz konusu olamaz. Kur'an' da Hz. İsa'nın öldürüldüğü açıkça bildirilmiş olup, kıyametin de ansızın kopacağı, bunun alametlerinin de güneşin dürüleceği, gökyüzünün hallaç pamuğu gibi savrulacağı, kainat olayları olduğuna göre Nüzuli İsa konusundaki hadislerin metin açısından da sahih olmadıkları anlaşılır. Bu konudaki bilgilerin, ehl-i kitap akaidinden intikal ettiği muhtemeldir. Aynı zamanda Nüzuli İsa inancı İslam'ın genel ilkelerine ve sünnetullah'a (tabiat kanunlarına) aykırıdır. Her insanın yeryüzünde canlı olarak yaşadığı bir zaman vardır. O dönem bitince ölür ve tekrar dünyaya gelmesi mümkün değildir. Tekrar diriliş ancak ahirette olacaktır. Hz İsa bir peygamberdi, görevini tamamladı, gitti ve Hz. Muhammed (sav) hatemü'l-enbiya (son peygamber)' dir. Hz. İsa'nın tekrar dünyaya gelmesi, bu ilkeyle bağdaşmaz. Mutezile kelamcılarının yanı sıra Ahmed Emin, Abdulkerim el Hatib, Ebu Rey.y.e ve Muhammed İzzet Derveze gibi çağdaş Sünni alimler bu görüştedir¹³³. Hasan Hanefi, mesih ve mehdi inancını mitolojik bir olay olarak değerlendirmiştir. Muhammed es Sem'an da nüzul-i İsa ile ilgili kesin bir delilin, mütevatir bir tek hadisin bulunmadığını, bu konuyla ilgili rivayetlerin İsrailiyat olduğunu belirtmiştir. Taftazani, kıyamet alametlerinden sayılan nüzul-i İsa'yla ilgili tüm hadislerin ahad olduğunu bildirmiş, bazı alimlerin nüzul-i İsa'yı kötülük ve fesadın yerine, iyilik ve doğruluğun gelmesi şeklinde yorumladıklarını belirtmiştir. Reşit Rıza, Hz. İsa'nın tekrar inişini İsevi ruhun galip geleceği, Hz. İsa'nın kendisinin yeryüzüne ineceği değil de onun yerine şefkat, muhabbet, barış gibi değerlerin hakim olacağı şeklinde yorumlamıştır¹³⁴.

3- Hz. İsa'nın tekrar dünyaya geleceğiyle ilgili ayetlerde açık bir bilgi olmadığını, nüzul-i İsa konusunda çok hadis olduğunu bu konuyu bütünüyle reddetmenin doğru olmadığını savunanların görüşüdür. Hz. İsa'nın tabi bir ölümle vefat ettirildiği, ruhlu, bedenli göğe yükseltilmediği ancak hadislerin tevile ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Hz. İsa'nın şahs-ı manevisi yeryüzüne inip her tarafın barış, sevgi, huzurla dolması şeklinde yorumlanmalıdır. Muhammed Abduh ve Reşit Rıza gibi son dönem alimleri bu görüştedir. Halimi ve Taftazani gibi bazı eski alimler de bu konuyla ilgili hadisleri tevil etmeyi caiz görmüşlerdir¹³⁵.

¹³³ İ. Çelebi, a.g.m., C. XXII, s 472-473; Ethem Ruhi Fırlı, **Kadiyanilik**, Ankara 1994, s 134

¹³⁴ E.Fatiş, a.g.e., s 209-210

¹³⁵ İ.Çelebi, a.g.m., C XXII, s 473

4- Hz. İsa, düşmanlarından kaçarak Hindistan'a gitmiş ve Keşmir'de tabi bir ölümlle vefat etmiştir. Hadislerde geleceği bildirilen Mesih İsa değil de, O'na benzeyen Gulam Ahmed Kadiyani'dir¹³⁶.

Bu görüşleri değerlendirdiğimizde ikinci görüşün daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Üçüncü görüş de isabetli, ancak hadisleri tevilde bir zorlama olduğu göze çarpar. Kur'an' da; kıyametin ansızın kopacağı, kıyamet alametlerinin kozmolojik olaylar olduğu, kişinin dünya hayatından sonra tekrar aynı bedenle dünyaya dönmesinin sünnetullah'a aykırı olduğu belirtilmiş olup nüzul-i İsa konusuyla ilgili bu bilgiler (Kur'an' daki kıyamet alametleri) çelişmektedir. Hz. İsa'nın tekrar dünyaya geleceğiyle ilgili de açık bilgi bulunmamaktadır. Bu kelam metodolojisine de terstir. Hadislerin tedvin (toplandığı, tasnif edildiği) döneminde ehl-i kitap alimleri tarafından İslam akaidine sokulduğu kuvvetle muhtemeldir. Zaten Hıristiyanların inanç esasları arasında Hz. İsa'nın bütün insanların günahları için kendini feda ettiği ve tekrar dünyaya döneceği inancı vardır. Bu gibi inançlar ehl-i kitap ravileri tarafından İslam kültürüne, akaidine sokulmak istenmiştir.

c) –Kütüb-i Sitte' de Geçen Hadislere Göre Kıyamet Alametleri ve Hz. İsa'nın Nüzulu

1. **Kur'an' a Göre Kıyamet Alametleri:** Kıyametin ne zaman kopacağı konusu gelecekle ilgili bir bilgi olduğu için bunu sadece Allah'ın bileceği Kur'an' da haber verilir. Bu konuyla ilgili Kur'an' da çok ayet vardır: “Allah peygamberleri topladığı gün; ‘size ne cevap verildi?’ der; onlar ‘bizim bir bildiğimiz yoktur, doğrusu görülmeyenleri bilen ancak sensin” derler¹³⁷. “Allah, “Ey Meryem oğlu İsa! sen mi insanlara beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı olarak benimseyin dedin ?” demişti de ‘haşa hak olmayan sözü söylemek bana yaraşmaz; Eğer söylemişsem, şüphesiz sen onu bilirsin, ben senin içinde olanı bilmem; doğrusu görülmeyeni bilen ancak sensin’ demişti. Ben onlara sadece Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin diye bana emrettiğini söyledim....”¹³⁸. “....Sonunda görülmeyeni ve görüneni bilen Allah'a geri döndürüleceksiniz. O, işlediklerinizi size haber verecektir”¹³⁹.

¹³⁶ İ.Celebi, a.g.m., CXXII, s 473

¹³⁷ Maide 5/109

¹³⁸ Maide 5/116-117

¹³⁹ Tevbe 9/94

“Göklerin ve yerin gaybı Allah’a aittir. Bütün işler ona döndürülür”.¹⁴⁰ “O, görüleni de görülmeyeni de bilir. Yücelerin yücesi büyük Allah’a göre aranızda sözü gizleyen ile açığa vuran ve geceye bürünerek gizlenip gündüzün ortaya çıkan arasında fark yoktur”¹⁴¹. “Göklerin ve yerin gaybı Allah’a aittir. Kıyamet saatinin kopuşu bir göz kırpması kadar veya daha çabuk bir zamanda olur. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir”¹⁴². “İnkâr edenler: ‘Kıyamet bize gelmeyecektir’ dediler. ‘Ey Muhammed! de ki: ‘hayır, öyle değil; görülmeyeni bilen Rabbime and olsun ki, o saat size muhakkak gelecektir. Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile onun ilminin dışında değildir. Bundan daha küçüğü ve büyüğü de şüphesi apaçık kitaptadır”¹⁴³. (Bu konuyla ilgili Enam 6/59,73; Tevbe 9/78, 105; Kehf 18/26; Meryem 19/78; Müminun 23/92; Neml 27/65; Secde 32/6; Zümer 39/46; Tur 52/41; Haşr 59/22; Cuma 62/8; Teğabün 64/18; Kalem 68/47 ayetlerine bakınız). Kıyamet saatini Allah’tan başka kimsenin bilemeyeceği konusu ilgili ayetlerde şöyle geçer: “Kıyamet saatini bilmek ancak Allah’a aittir. Yağmuru o indirir, rahimlerde bulunanı o bilir, kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Allah şüphesiz bilendir, her şeyden haberdardır”¹⁴⁴. Peygamberler ancak Allah’ın bildirdiği kadar gaybı bilebilirler: “...Allah peygamberlerinden dilediğini seçip ona gaybı bildirir...”¹⁴⁵. “Görülmeyeni bilen Allah görülmeyene kimseyi muttali kılmaz. Ancak peygamberlerden bildirmek istediği bundan müstesnadır...”¹⁴⁶. (Al’i- imran 3/49; Yusuf 12/37). Hz. Muhammed (sav)’e geçmişteki insanların kıssalarını Allahu Teala haber vermiştir: “Ey Muhammed! bu sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem’e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin, çekişirlerken de orada bulunmadın”¹⁴⁷. (Hud 11/49; Yusuf 12/102). Kur’an’ da gelecekle ilgili bilgiler verilmiştir. (Rum 30/2-5; Nur 24/55). Bu konuyla ilgili ayetleri incelediğimizde ayetlerde Kur’an’ ın gelecekle ilgili bilgi verdiği peygamberlerin ve bütün mahlukatın (yaratılmışların) gaybı bilemeyeceği,

¹⁴⁰ Hud 11/123

¹⁴¹ Rad 13/9-10

¹⁴² Nahl 16/77

¹⁴³ Sebe 34/3

¹⁴⁴ Lokman 31/34

¹⁴⁵ Al’i- İmran 3/179

¹⁴⁶ Cin 72/26-27

¹⁴⁷ Al’i- İmran 3/44

peygamberlerin ancak Allah-u Teala'nın onlara bildirdiği kadar gaybı bilebileceklerini gördük.

1) Hz. Peygamber'in Gelecek Bilgisinin Kur'an'la Sınırlı Olması

Hz. Peygamber de gelecek bilgisini ancak vahiy yoluyla öğrenmiştir. Vahiy yoluyla öğrendiği bu bilgileri de insanlara ve cinlere duyurmak zorundadır. "...Rablerinin bildirimlerini tebliğ etmelerini ortaya koymak için her peygamberin önünden ve ardından gözcüler salar; onların yaptıklarını ilmi ile kuşatır ve her şeyi bir bir sayar"¹⁴⁸. Hz. Muhammed (sav)'in bütün bilgilerinin (geçmiş milletler hakkında, gaybla ilgili vb.) tamamı Allah-u Teala'nın vahyi aracılığıyla olmuştur. Hz. İsa kıssasıyla ilgili anlatılanlar da buna dahildir. "Ey Muhammed! biz bu Kur'an'ı vahy ederek sana en güzel kıssaları anlatıyoruz. Oysa daha önce sen bunlardan habersizdin"¹⁴⁹. Bu ayet Hz. İsa hakkındaki bilgilerin Kur'an'la sınırlı olduğunu, bunun dışında gelecekle ilgili bilgilerinde uydurma olduğunu anlatmaktadır. Gaybi bilgiler, insanlara ve cinlere anlatılsın diye Allah tarafından vahiy yoluyla peygamberlere bildirildiğini Kur'an haber vermektedir. (Nahl 16/44-64) Hz. Peygamberin Allah'tan aldığı vahyi eksiksiz olarak tebliğ etmesi peygamberlik görevlerindedir. "Ey Peygamber Rabbinden sana indirilene tebliğ et! eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun..."¹⁵⁰. (Nahl 16/35; Ankebut 29/118) Hz. Peygamberin eşi Hafsa'nın aile sırrını söylememesi gerekirken ifşa etmesi (Tahrim 66/3), Hz. Peygamberin Tebük seferine katılmamak için, yalandan mazeret bildiren münafıklara izin vermesi (Tevbe 9/42-43), Bedir esirlerinin fidye karşılığı serbest bırakılması (Enfal 8/67-68) gibi konular Allah-u Teala tarafından doğru bulunmamış ve Hz. Peygamber'e işin doğrusu vahiyle bildirilmiştir. Hz. Muhammed (sav)'in bilgisiyle ilgili bir ayette: "De ki Allah'ın hazineleri elimdedir demiyorum; gaybı da bilmiyorum; size ben meleğim demiyorum, ben ancak bana vahyolunana uyuyorum...."¹⁵¹. Kıyametin ne zaman kopacağı Hz. Muhammed'e sorulduğunda : "Ey Muhammed! sana kıyamet saatinin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar, de ki : 'onu ancak Rabbim bilir, onun vaktini ondan başka belirtecek yoktur...'"¹⁵². Hz. Muhammed (sav) Allah'tan aldığı vahiyleri

¹⁴⁸ Cin 72/27-78

¹⁴⁹ Yusuf 12/3

¹⁵⁰ Maide 5/67

¹⁵¹ Enam 6/50

¹⁵² Araf 7/187

insanlara bildirmiş, kendi heva ve hevesinden bir şey karıştırmamıştır: “eğer Muhammed bize karşı ona bazı sözler katmış olsaydı biz onu kuvvetle yakalardık. Sonra onun şah damarını koparırdık”¹⁵³.

Hz. Muhammed (sav)’ in gayb bilgisinin sınırlarıyla ilgili yukarıdaki ayetleri incelediğimizde Hz. Peygamber’in geçmiş ve gelecekle ilgili ancak Allah-u Teala’nın bildirdiği kadarını öğrendiği ve Allah’ın kendisine vahy ettiğini eksiksiz olarak insanlara ve cinlere tebliğ ettiği, uyarıcı ve müjdeleyici olduğu, peygamberlerin ve özellikle Hz. İsa’nın kıssasıyla ilgili Kur’an’ın dışında bir bilgiye sahip olmadığı, kıyametin ne zaman kopacağı kendisine sorulduğunda onu ancak Allah’ın bildiği bu konuda kendisinin bir şey bilmediğini haber verdiğini görüyoruz. Hz. Peygamber döneminden sonra tedvin edilen hadislerle uydurma rivayetlerin karışması, Hz. Muhammed (sav)’in Kur’an’la karıştırılması korkusuyla kendi sağlığında hadislerin yazılmasına izin vermediğini görüyoruz. **2) Kur’an’da**

Kıyametin Kopmasıyla İlgili Ayetler ve Bunların Değerlendirilmesi

Kıyametin terim manası; Kainat’taki var olan düzenin bozulması her şeyin alt üst olup mahvolması ve helak olan bu şeylerin yeniden diriltilerek mahşere doğru yönelmesi¹⁵⁴.

Kıyametin nasıl kopacağıyla ilgili ayetler: “Sur’a bir üfürüşle üfürüldüğü yer ve dağlar bir kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarptırıldığı zaman işte o gün olacak olur kıyamet kopar. Gök yarılr, o gün düzen bozulur.”¹⁵⁵. “Sur’a üfürüldüğü gün hepiniz bölük bölük gelirsiniz gökler kapı kapı açılacaktır”¹⁵⁶. “Güneş dürülüp ışığı kalmadığı zaman yıldızlar düşüp söndüğü zaman, dağlar yürütüldüğü zaman, doğurması yaklaşmış develer başıboş bırakıldığı zaman, yabani hayvanlar bir araya toplatıldığı zaman, denizler kaynaştırıldığı zaman, canlar bedenlerle birleştirildiği zaman, amel defterleri açıldığı zaman, gök yerinden oynatıldığı zaman....”¹⁵⁷. “Sur’a üflenince Allah’ın dilediği bir yana göklerde olanlar, yerde olanlar hepsi düşüp ölür. Sonra sura bir daha üflenince hemen ayağa kalkıp bakışır dururlar”¹⁵⁸. “Tek bir

¹⁵³ Hakka 69/44-46

¹⁵⁴ E.Fatiş, a.g.e., s 225

¹⁵⁵ Hakka 69/13-16

¹⁵⁶ Nebe 78/18-19

¹⁵⁷ Tekbir 81/1-12

¹⁵⁸ Zümer 39/68

çığılıkla hemen bakıp kalırlar şöyle derler: ‘Vay bize işte bu ceza günüdür.’¹⁵⁹. ‘Arş sahibi, varlıkların en yücesi olan Allah, kavuşma gününü ihtar etmek için kullarından dilediğine emriyle vahiy indirir’¹⁶⁰. ‘Sura üfürüldüğü zaman o gün aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez ve birbirlerine de bir şey soramazlar. Tartıları ağır gelenler işte onlar kurtuluşa ermiş olanlardır. Tartıları hafif gelenler işte onlar kendilerine yazık edenlerdir. Cehennemde temelli dirler’¹⁶¹. ‘O gün insanlar, ateş etrafında çırpınıp dökülen pervaneye dönecekler, dağlar atılmış renkli yüne benzeyecekler’¹⁶². ‘Gökler yarılıp Rabbine boyun eğdiği zaman –ki gök boyun eğecektir- yer düzeltilip içinde olanları dışarı atarak boşaldığı zaman ve yer rabbine boyun eğdiği zaman –ki yer boyun eğecektir– (herkes yaptığığın karşılığını görecekler)’¹⁶³. (Yasin 36/53; Kaf 50/42; Sad 38/49-57; Vakıa 56/10-38) ‘Gözün kamaştığı, ayın tutulduğu, güneş ve ayın bir araya getirildiği zaman işte o gün insan : ‘kaçacak yer nerede ?’¹⁶⁴. ‘...Göklerin ve yerin ağırlığını kaldıramayacağı o saat size ansızın gelecektir....’¹⁶⁵. (Enam 6/31; Yusuf 12/107; Nahl 16/77; Enbiya 21/40; Hacc 22/55; Zuhuf 43/66; Muhammed 47/18). ‘O muazzam gürültü, kıyamet kopup geldiği zaman’¹⁶⁶. ‘Kıyamet saati yaklaşır ay yarılr...’¹⁶⁷.

Yukarıda zikrettiğimiz ayetleri incelediğimizde, kıyametin sura bir defa üflenmesiyle başlayacağı ve kainattaki mevcut düzenin bozulmasıyla kıyametin kopacağı; sura ikinci üfleyişle tekrar mahlukatın diriltileceği ve hesap vermek için Allah’ın huzurunda toplanılacağı, iyilik yapanların cennete, kötülüğü ağır basanların da cehenneme gidecekleri anlatılmaktadır. Kıyametin kopacağı zaman evrendeki kozmolojik düzenin bozulacağı (güneşin dürüleceği, yıldızların döküleceği, dağların hallaç pamuğu gibi savrulacağı, denizlerin kaynatılacağı, ayın ikiye bölüneceği, kulakları sağır edecek bir çığığın duyulacağı, güneşle ayın bir araya geleceği, yeryüzünün dümdüz olacağı...) ile ilgili bilgiler Kur’an’da haber verilmektedir. Bunun dışında Kur’an’da kıyamet alameti olarak Hz. İsa’nın yeryüzüne ineceğine dair bir bilgiye rastlayamıyoruz.

¹⁵⁹ Saffat 37/19-20

¹⁶⁰ Mümin 40/15

¹⁶¹ Müminun 23/101-103

¹⁶² Karia 101/4-5

¹⁶³ İnşikak 84/1-6

¹⁶⁴ Kıyamet 75/7-10

¹⁶⁵ Araf 7/187

¹⁶⁶ Abese 80/33

¹⁶⁷ Kamer 54/1

Kıyamet'in ne zaman kopacağıyla ilgili sorular Hz. Peygamber'e sorulduğunda, kendisinin de bir beşer olduğunu bu konuyla ilgili bir bilgisinin bulunmadığını onu ancak Allah-u Teala'nın bildiğini söylüyor. Kur'an, kıyametin kopma zamanıyla ilgili ; "Ey Muhammed! sana kıyamet saatinin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar" de ki "Onu ancak Rabbim bilir onun vaktini ondan başka belirtecek yoktur....."¹⁶⁸. Buyurularak kıyamet saatinin ansızın şiddetli bir çığlıkla geleceği Kur'an'da bize haber verilmektedir. Kıyametin kopma zamanının ne kadar süreceğiyle ilgili: "...Kıyamet saatinin kopuşu bir göz kırpması veya daha çabuk bir zaman içinde olur...."¹⁶⁹. Buyurularak kıyametin kopmasının çok kısa bir zamanda gerçekleşmesi anlatılmaktadır.

Hadislerde kıyamet alameti olarak Mehdi'nin çıkması, Deccal'in çıkması gibi konular anlatılmaktadır. Bu bilgiler Kur'an'da anlatılan kıyamet alametleriyle çelişmektedir. Kur'an'da kıyamet alametlerinin tabiatta meydana gelecek kozmolojik olaylar olduğu anlatılır. Ne zaman kopacağı bilgisini sadece Allah-u Teala'nın bildiği özellikle vurgulanmaktadır. Ne kadar süreceğiyle ilgili de göz açıp kapatıncaya kadar kısa bir zamanda gerçekleşeceği anlatılmaktadır. Kur'an'da Deccal'den Mehdi'den kıyamet alameti olarak bahsedilmemektedir. Dolayısıyla bu konudaki hadislerin çelişkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

3) Kur'an'da Kıyamet Alametleri ve Hz. İsa'nın Nüzulu

Hz. İsa'nın nüzulu meselesinin Kur'an'da kıyamet alameti olarak anlatıldığını iddia edenler şu iki ayeti delil gösterirler: "Kitap ehlinden ölmeden önce İsa'ya inanmayacak yoktur. O, -gerektiği gibi inanmadıklarından- kıyamet günü onların aleyhinde şahit olur"¹⁷⁰. Zemahşeri, bu ayeti yorumlarken; "öldürülenin kim olduğu" ifadesiyle ilgili olarak şunları söyler: Bunlar, Hz. İsa hayattayken ona iman etmeyip de tam ölüm anlarında gözlerindeki perdenin kaldırılmasıyla iman edecekler"¹⁷¹. Bu görüşün doğruluğunu savunan alimlere göre, Hz. İsa'nın halen yaşadığı ve yeryüzüne tekrar ineceği anlamı çıkarılamaz. Hz. İsa'nın nüzulüne inanlar ikinci ayeti delil gösterirler: "O kıyametin kopacağını bildirir o saatin geleceğinden şüphe etmeyin bana uyun, doğru yol budur"¹⁷². İbn-i Kesir'in rivayetine göre ayetteki zamir, Hz.

¹⁶⁸ Araf 7/187

¹⁶⁹ Nahl 16/77.

¹⁷⁰ Nisa 4/159.

¹⁷¹ Zemahşeri Ebul Kasım Carullah Mahmud b.Ömer, **Tefsiru'l- Keşşaf**, Mısır 1354 h, C I, s 312

¹⁷² Zuhruf 43/61

İsa'ya ait olup Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi, hastaları iyileştirmesi, gökten sofra inmesi gibi mucizeleri kıyameti bilmeye delil olarak yeter. Hz. İsa'nın babasız olarak dünyaya gelmesi de kıyametin varlığı için delil olarak değerlendirilebilir¹⁷³. Ömer Rıza Doğrul, ayetin başındaki zamirin, Kur'an'a ait olduğu şeklinde yorumlamıştır¹⁷⁴. Bu ayette zamir, İsa'ya da Kur'an'a da ait olsa Hz. İsa'nın nüzulüne delil olmadığını görüyoruz.

Yukarıda zikredilen ayetlerde Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne inmesinin kıyamet alameti olduğunu gösteren açık bir ifadeye rastlayamıyoruz. Daha önce geçen ayetlere baktığımızda kıyamet alametleri olarak kozmolojik olayların sayıldığını gördük.

4)-Hadislere Göre Kıyamet Alametleri

Hz. Muhammed (sav)'in gelecekte olacak hadiselerle ilgili bilgisi bulunmamaktadır. Cenab-ı Allah, Kur'an'da: "sana kıyamet saatinin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar", deki: 'onu ancak rabbim bilir, onun vaktini ondan başka belirtecek yoktur...'”¹⁷⁵. Buyurarak gaybı sadece Allah'ın bilebileceğini, kendisinin dışında hiçbir mahluk'un -Allah'ın dilemesi hariç- gaybı bilemeyeceğini belirtmiştir.

Hz. Peygamber bilmediği konularda konuşmaz, Allah'tan bir vahiy gelinceye kadar beklerdi. Nitekim Necran Hıristiyanlar'ı kendisine gelip: "Hz. İsa hakkında ne dersin dediklerinde : 'size bugün bir şey bildirecek durumda değilim. Burada kalırsanız Rabbimden vahiy gelirse size haber vereceğim' buyuruyor. Hz. İsa hakkında (Al'i- İmran 3/59) ayeti nazil olunca kendisi, bu ayetleri gelen heyete bildiriyor¹⁷⁶. Bazıları Kur'an-ı Kerimin tamamının kaydedilmediğini, ayetlerin eksik kaldığını iddia etse de bu mesnetsiz bir iddiadır. Ebu Cuhayfe Vehb b. Abdillah'tan rivayetle Hz. Ali'ye : "Kur'an-ı Kerim'e alınmamış vahiy var mı?" diye sorulunca Hz. Ali yeminle: 'hayır' cevabını vermiştir¹⁷⁷.

Yine Hz. Peygamber'in geleceği bilemeyeceğiyle ilgili rivayetlerde; Cebrail (as), sahabelerden Dihyetü'l – Kelbi suretinde gelip Hz. Peygambere: "İman, İslam, ihsan nedir?" diye soruyor. Hz. Peygamber bu soruları cevapladığı halde 'kıyamet

¹⁷³ İbn Kesir, Tefsiru'l Kur'an'il- Azim, Beyrut 1981, C IV, s 2274

¹⁷⁴ Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu Kur'an- ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri, İstanbul 1980, s 558.

¹⁷⁵ Araf 7/187

¹⁷⁶ İbn Hişam Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam b. Ey.y.ub, Siretü'n-Nebeviy.y.e, Mısır 1955, C I, s 574

¹⁷⁷ Buhari, Kitabü'l- Cihad, 170

ne zaman kopacaktır' sorusuna Hz. Peygamber: 'soran sorulandan daha iyi bilir' diyor ve bu konuyu bilmediğini belirtiyor¹⁷⁸. Hz. Ayşe: "Hz. Muhammed (sav)' in yarın ne olacağı hakkında bilgi sahibi olduğunu iddia eden Allah'a karşı en büyük iftirayı atmış olur"¹⁷⁹ diye bildiriyor. "Bende sizin gibi bir beşerim tahminde bulunduğumda hata da edebilirim doğruyu da söyleyebilirim. Fakat Allah böyle buyurdu dersem onda yalan olmaz"¹⁸⁰. Hz. Muhammed (sav) Medine'ye hicret ettiğinde insanların hurma ağaçlarını aşladığını görünce: "böyle yapmasanız daha iyi olur' dedi halk, Hz. Peygamber'in dediğini yapınca hurmalar ya bozuldu ya eksildi, durum Hz. Peygamber'e haber verilince: 'ben de sizin gibi bir beşerim size dininizle ilgili bir şey emredersem onu alın, kendi görüşümle ilgili bir şey söylersem benim de bir beşer olduğumu unutmayın' buyuruyor¹⁸¹. Hz. Ayşe'ye gelip Hz. Muhammed'in ahlakını sorduklarında: 'siz hiç Kur'an okumuyor musunuz? onun ahlakı Kur'an'dı' buyuruyor¹⁸². Ümmü Seleme'den riveyetle Resulullah; kapısında tartışan kişilerin sesini duymuş ve dışarı çıkarak şöyle demiştir: "Ben de sizin gibi bir beşerim bana muhakeme için geliyorsunuz muhtemel ki, sizden biri delilini daha güzel anlatır. Ben de (meselenin iç yüzünü bilmeden) hakkı olmadığı halde delilini daha güzel ifade ettiği için onu haklı görerek hüküm verebilirim. Gerçekte kimin haklı kimin haksız olduğunu en iyi Allah bilir. Her kime kardeşinin hakkından (hakkı olmadığı halde) bir şey vermiş isem onu almasın, bilsin ki, o mal cehennem ateşinden bir parçadır"¹⁸³. Hz. Peygamber Medine'de gezerken genç bir kızın: "Aramızda peygamber var yarın ne olacağını bilir? Sözüünü duyunca ona müdahale ederek: 'böyle söyleme bu söylediklerin yanlıştır' buyuruyor¹⁸⁴. Aynı rivayetle ilgili İbn Mace'de: "Öyle demeyin yarını ancak Allah bilir" şeklindedir¹⁸⁵. Ben-i Müstalik gazvesinde Hz. Ayşe geride kalmış ve bu hadise kendisine (Ayşe'ye) iftira atılmasına sebep olmuştu. Hz. Ayşe bu olay karşısında çok üzülmüş, Hz. Muhammed (sav) bu olayla ilgili ona şöyle demişti: "Ey Ayşe! senin hakkında bana şöyle şöyle haberler

¹⁷⁸ Buhari, **İman**, 37

¹⁷⁹ Müslim, **İman**, 77

¹⁸⁰ İbn Mace, **Ruhun**, 16

¹⁸¹ Müslim, **Fedilüs'sahabe**, 38

¹⁸² Müslim, **Kitabu Salatü'l-Müsafirin**, 18; Nesai Ebu Abdirrahman b.Şuayb, **Sünen** (Suyutinin Şerhi ve Sindi'nin Haşiyesiyle) İstanbul 1981, Kitabu Kıyamü'l-leyl, 199

¹⁸³ Buhari, **Mezalim**, 16, **Ahkam**, 20

¹⁸⁴ Buhari, **Meğazi**, 12; Tirmizi, **Nikah**, 6

¹⁸⁵ İbn Mace, **Nikah**, 21

ulaştı. Eğer bunlar yalansa Allah mutlaka seni temize çıkaracaktır. Eğer doğruysa Allah-u Teala'ya tövbe et ondan af dile ”¹⁸⁶.

Yukarda zikredilen hadisleri değerlendirdiğimizde, Hz. Muhammed (sav)' in gelecek ve geçmişle ilgili bilgilerinin vahiyle sınırlı olduğunu ve bu vahiylerin tamamının da Kur'an-ı Kerimde yer aldığı ifade edilmektedir. Hz. Muhammed (sav) kendisinin bir beşer olduğunu, Allah Teala'nın kendisine vahiy indirmedeği konularda bir bilgisinin olmadığını vurguluyor. Tahmine dayanan bilgilerde yanılabilceğini belirtiyor. Ama : “bu Allah'ın size emridir veya Allah'ın vahyidir diye bildirdiği hususlara yalan yanlış karışmasının mümkün olmadığını söylüyor. Hz. İsa konusu da gelecekle ilgili bilgi içerdiğinden bu rivayetlerin sahihlikleri düşündürücü olup Kur'an' da bizlere anlatılan kıyamet alametleriyle çelişmektedir. Hz. Muhammed (sav)'in gelecek bilgisinin vahiyle sınırlı olduğunu düşünürsek bu konu daha iyi anlaşılabilir olur.

5) Hadislerde Kıyametin Kopma Zamanı ve Kıyamet Alametleri

Kıyametin kopma zamanıyla ilgili Cibril hadisinde Hz. Peygamber'e kıyametin ne zaman kopacağı sorulunca: “Soran sorulandan daha iyi bilir” diye cevap veriyor¹⁸⁷. Kıyametin ansızın geleceğini bildiren başka bir rivayette: “insanlar yeni doğmuş devesini sağmak, alışveriş yapmak gibi günlük işlerini yaparken kıyamet ansızın kopacaktır”¹⁸⁸. Kainattaki düzenin bozulacağını bildiren rivayetler de vardır: “...Yeryüzü yarılacak”¹⁸⁹. Bu hadisler kıyametin ansızın geleceğini ve kainattaki kozmolojik düzenin bozulacağını anlatıyor.

Kütüb-i Sitte'de yer alan rivayetlerde kıyamet alametleri arasında: “Deccal'in ortaya çıkması”¹⁹⁰ Hz. İsa'nın gökten inmesi¹⁹¹, dabbetü'l- arz'ın çıkması¹⁹², Yec'üc ve Me'cüc'ün çıkması, dumanın çıkması¹⁹³ Yemen'den dehşet verici bir ateşin

¹⁸⁶ Buhari, **Meğazi**, 34

¹⁸⁷ Buhari, **İman**, 37

¹⁸⁸ Müslim, **Fiten**, 27

¹⁸⁹ Tirmizi, **Fiten**, 21

¹⁹⁰ Müslim, **İman**, 72, Ebu Davud, **Melahim**, 12

¹⁹¹ Ebu Davud, **Melahim**, 12

¹⁹² Müslim, **İman**, 72

¹⁹³ Müslim, **Fiten**, 39; Tirmizi, **Fiten**, 21; Ebu Davud, **Melahim**, 12; İbn. Mace, **Fiten**, 25

çıkması,¹⁹⁴ Üç yerin batması,¹⁹⁵Güneşin batıdan doğması¹⁹⁶ gibi konular Kur'an'la çelişen rivayetler olarak söyleyebiliriz.

6) İmanın Kabul Olmayacağı Zamanla İlgili Hadisler

Bazı hadislerde, kıyametin kopacağı zamanda imanın kabul edilmeyeceğinden bahsedilir. Nitekim bir hadisi şerifte: “Güneş batıdan doğmadıkça, kıyamet kopmaz güneşin batıdan doğmasıyla yeryüzündekiler iman ederler, fakat daha önceden iman etmeyenlere o andaki imanları fayda vermez”¹⁹⁷. Diğer bir hadiste; “ Her kim ki, güneş batıdan doğmadan önce tövbe ederse Allah Teala onu affeder”¹⁹⁸. Bir başka hadiste; “Deccal ve Dabbetü'l- arz çıktıktan sonra iman eden kimsenin imanı kabul edilmez”¹⁹⁹. Bu hadislerle Hz. İsa indikten sonra insanların Hz. İsa'ya iman edecekleri²⁰⁰ rivayetleri birbirleriyle çelişmektedir. Başka hadislerde de deccal ile dabbetü'l- arzın Hz İsa'dan sonra çıkacağı bildiriliyor o zaman insanlar Hz. İsa'ya iman etse de imanları kabul edilmeyecek. Şayet İman kabul edilmezse Hz. İsa'nın fonksiyonu ne olacak? bu soruların yanıtlarında çelişkiler olduğunu görüyoruz. Hz. İsa'nın Deccal'den sonra ineceğini bildiren rivayetler; gerek sözleri gerek anlamları bakımından birbirine zıt ve birbirinden ayırıcıdır. Bu hadisleri genelde ehl-i kitaptan Müslüman olmuş Vehb b.Münebbih Kabu'l - Ahbar gibi raviler rivayet etmiştir. Ebu Hureyre'nin İsa'nın nüzulu'yla ilgili hadisi sahih olsa bile ahad'dır. Alimlerin ortak görüşüne göre, ahad hadisler ne itikadi konulara bir dayanak teşkil eder ne de gayba ait konular için bunlara dayanılabilir.

Sonuç itibariyle İsa'nın cesediyle semaya yükseltildiği, orada şu ana kadar hayatta olduğu ve ahir zamanda tekrar dünyaya ineceğine dair ne Kur'an'da ne de hadislerde inandırıcı ve doyurucu bir bilgiye rastlayamadık.

B-KÜTÜB-İ SİTTE'DE GEÇEN HADİSLERDE HZ. MERYEM

Hz. Meryem, Kucağında çocuğuyla tasvir edilen bir anadır. O, Hıristiyan dininde önemli bir yere sahip olup, analıktan tanrı doğuran kişiliğe kadar çıkartılmıştır. Meryem'e bu kadar değer verilmesinde İsa'yı doğurması önemli bir faktördür.

¹⁹⁴ Müslim, **Fiten**, 39; Ebu Davud, **Melahim**, 12

¹⁹⁵ Müslim, **Fiten**, 39; Tirmizi, **Fiten**, 21; Ebu Davud, **Melahim**, 12

¹⁹⁶ Müslim, **İman**, 72, **Fiten**, 22

¹⁹⁷ Buhari, **Kitabu Rikak**, 39; Müslim, **İman**, 72; İbn Mace, **Fiten**, 32; Ebu Davud, **Melahim**, 12

¹⁹⁸ Müslim, **Kitabü'z-Zikir**, 48

¹⁹⁹ Müslim, **İman**, 72

²⁰⁰ Tirmizi, **Kitabu Tefsir**, 7

İslam'a göre Hz. İsa bir peygamberdir, Hz. Meryem de İsa'nın annesidir. Dünya kadınlarına üstün kılınmıştır. Oğlunu babasız dünyaya getirmiştir. Şeytanın iğvalarından uzak kalmıştır. Meryem iffet ve takvasıyla tanınır. Camilerin mihrabiyesi onun mihrabından bahseder. Kız çocuklarına adı verilir.²⁰¹

Meryem adı Kur'an' da otuz dört defa geçmekte olup yüz on dört sure den birinin adıdır. Hz. Meryem' in faziletleri Kur'an da anlatılmaktadır.

1- Hz. Meryem'in Ad ve Şeceresi

Meryem adı Kur'an-ı Kerimde on iki surede otuz dört defa ad olarak bir defa da zamir olarak kullanılmıştır. "Meryem" adı "rama –yerimu"dan mefal vezninden istemek, bir yerden ayrılmak anlamına geldiği ileri sürülür²⁰².

Hz. Meryem'in babası İmran b. Masan olup Habum b. Süleyman (as)'ın nesebindendi. Masan hanedanı da, İsrail oğulları'nın başkanı, aynı zamanda din bilginiydiler. Zekeriya (as)' la İmran b. Masan iki kız kardeşle evliydi. İmran b. Masan'ın hanımı Hanne binti Fakud'du. Hanne, Hz. İsa'nın anne-annesiydi²⁰³.

2- Hz. Meryem'in Hayatı

Meryem'in hayatıyla ilgili bilgiler Kur'an, hadis ve kısas-ı enbiya kitaplarında bulunmaktadır. Tefsir kitaplarında da bu konuyla ilgili bilgi vardır. Al'i-imran suresinde Meryem ile ilgili: "İmran'ın karısı: Ya Rabbi! karnımda olanı sadece sana hizmet etmek üzere adadım benden kabul buyur, doğrusu işiten ve bilen ancak sensin" demişti. Onu doğurduğunda- Allah ne doğurduğunu bilirken- Ya Rabbi! kız doğurdum, erkek, kız gibi değildir, ben ona Meryem adını verdim, ben onu da soyunu da kovulmuş şeytandan sana sığındırırım. Rabbi onu güzel bir kabulle karşıladı, güzel bir bitki gibi yetiştirdi onu Zekeriya'nın himayesine bıraktı. Zekeriya mabet de onun yanına her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. "Ey Meryem! bu

²⁰¹ Günay Tümer, **Hristiyanlık'ta ve İslam'da Hz. Meryem**, Ankara 1997, s 4-10 (Meryem hakkında İslam diniyle ilgili kaynaklar: Ebul Fazıl Şihabüd-din es Sey.y.id Malmut el – Alusi – Bağdadi (1270/1853), **Ruhul Maanifi Tefsirül Kur'ani'l- Azim**; Ez Zemaşeri (538/1143) **Keşşaf An Hakaikiü't-Tenzil ve Uyuni'l- Ekabil Fi vucuhi't-Tevil**, Kahire 1308); Ebul Ferec Muhammed el Cevzi (597/1200) "**Zadül Mesir fi İlmit-Tefsir**" (Dimeşk 1964); Fahreddin Razi, **Mefatihül Ğayb** (606/1209); Taberi (310/922) **Camiül Beyan**; Kurtubi (671/1273) **El Camiul Ahkam** (Mısır 1967); Buhari, **Sahih**; Müslim, **Sahih**; Ahmed b Hanbel, **Müsned**; Ayni, **Umdetül Kari**; Nevevi, **Şerhü'n-Nevevi** (Kahire) Salebi, **Kıyasu'l- Enbiya** (Mısır); Kisa-i, **Kitab'ü-Bedi'd-Dünya ve Kasasü'l-Enbiya** (Kastamonu İl kütüphanesi)

²⁰² G.Tümer , **a.g.e .**, s 153

²⁰³ İbnü'l –Esir, İzzüddin Ebu Hasan Ali b Muhammed El Cezeri, **el Kamil Fit-Tarih**, Beyrut 1385/1965, C I, s 298

sana nereden geldi? demiş o da: ‘bu Allah’ın katındandır cevabını vermişti.”Doğrusu Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır²⁰⁴.

Tefsir ve Kıyas-ı Enbiya kitapları, Hannan’ın bu adağına (Meryem doğmadan onu Beyt-i Makdis’e adamasına) sebep olan olayı şöyle anlatırlar: İmran ve karısı Hanna’nın çocukları olmuyordu. Bir ağacın gölgesinde oturduğu sırada bir kuşun yavrusunun ağzına yiyecek verdiğini görünce kendisinin de bir oğlan çocuğu olmasını istedi. Bunun için Allaha dua etti: “Ey Allah’ım bir oğlan çocuğum olursa onu Beytü’l-Makdis’e vakfetmek ve onun hizmetinde bulundurmak üzerime borç olsun” dedi. Mescide adanılan çocuk ergenlik çağına kadar orada kalır sonra serbest bırakılır, dilerse devam eder, dilerse arkadaşlarından izin alır giderdi²⁰⁵. Mescit hizmetine sadece erkekler adanırdı. Kızlar hayız görmeleri gibi özel durumları olduğundan mescide adanmazdı²⁰⁶. Hanna’nın duası kabul edildi ve Meryem doğdu. Babası İmran öldüğünden velisi olarak teyzesi kocası Zekeriya bu sorumluluğu üzerine aldı²⁰⁷.

Ibn Abbas (r.a) bu olayla ilgili Zekeriya’nın bu görevi almasını; Meryem reislerin kızı olması sebebiyle razı olmadıklarını, kur’a yoluna gidildiğini, oklarını veya kalemlerini bir ırmağa atıp baktıklarında Zekeriya’nınkinin yüzdüğünü gördüklerini rivayet ediyor²⁰⁸.

Kur’an da bu hadiseyle ilgili; “Ey Muhammed! bu sana vahy ettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem’e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin, çekişirlerken de orada bulunmadın.” buyrulur²⁰⁹. Zekeriya’nın, Meryem’in bakımını üstlendiği, mihrabda onu her zaman ziyaret ettiği onun, Allah tarafından rızıklandırıldığına şahit olduğu yine Al’i- İmran suresinde anlatıyor: Kur’an da Hz. Meryem’den bahsederken “Ey Harun’un kız kardeşi” ifadesi kullanıyor

Hz. Peygamber, Necran Hıristiyanlarını İslam’a davet etmesi için Muğire b. Şube’yi göndermişti. Necran Hıristiyanları Kur’an-ı Kerim’e karşı bazı itirazlarda bulunmuşlardı. Bu konuyla ilgili Muğire b. Şube şöyle der: “Ben Necran’a

²⁰⁴ Al’i- imran 3/35-37

²⁰⁵ Ibn Esir, **el- Kâmil**, C I, s298

²⁰⁶ Asım Köksal, **a.g.e.** , s 304

²⁰⁷ Al’i- imran 3/37

²⁰⁸ Buhari, **Kitabü’ş-Şehadet**, 30

²⁰⁹ Al’i- imran 3/44

geldiğimde Hıristiyanlar şöyle sordu: ‘Sizler kitabınızda Ey Harun’un kız kardeşi’ (Meryem 28) diyorsunuz. Halbuki Musa, İsa’dan şu kadar sene evvel gelmiştir. Harun da onun kardeşidir. Meryem nasıl Harun’un kardeşi olur’ dediler. Ben bu konuyu Resulullah’a sorduğumda Resulullah: ‘Hz. Meryem zamanındaki insanlar kendilerinden önce gelen peygamberlerin ve iyi insanların isimlerini çocuklarına isim yapıyorlardı. Yani Hz. Meryem kendi zamanındaki Harun isimli bir şahsın kız kardeşidir’ Musa’nın kardeşi olan Harun değildi” buyurdu²¹⁰.

Hz. Meryem mescid’de kendini o kadar ibadete vermişti ki, kendi zamanında ona yetişecek kimse yoktu. Bu husus Kur’an’da şöyle anlatılır: “Melekler şöyle demişti: ‘Ey Meryem! Allah seni seçip temizledi, dünya kadınlarından seni üstün tuttu: Ey Meryem! Rabbine gönülden boyun eğ, secde et, rüku edenlerle birlikte rüku et.’”²¹¹

Hz. Meryem’e İsa’yı doğuracağı müjdesini Cebrail (as)’ın verdiği Kur’an da şöyle anlatılır: ‘Melekler demişti ki: Ey Meryem! Allah sana, kendinden bir sözü, adı Meryem oğlu İsa olan Mesih’i, dünya ve ahirette şerefli ve Allah’a yakın kılınanlardan olarak müjdeler’ İnsanlarla beşikteyken de yetişkiniken de konuşacaktır ve o iyilerdendir’ Meryem: ‘Rabbim! Bana bir insan dokunmamışken nasıl çocuğum olabilir’ demişti. Melekler şöyle dediler: ‘Allah dilediğini böylece yaratır. Bir işin olmasını dilerse ona ‘ol’ der ve olur.’”²¹². Hz. Meryem’in İsa (as)’a gebe kalışı Meryem suresinde şöyle anlatılır: “...Meryem ailesinden ayrılarak doğu yönünde bir yere çekilmişti. Sonra insanlardan gizlenmek için bir perde germişti. Cebrail’i göndermiştik de ona tam bir insan olarak görünmüştü. Meryem: ‘Eğer Allah’tan sakınan bir kimseysen, senden Rahmana sığınırım’ dedi. Cebrail : ‘Ben temiz bir oğlan başışlamak için Rabbinin sana gönderdiği elçiden başkası değilim’ dedi. Meryem: ‘Bana bir insan temas etmemişken, ben kötü kadın da olmadığım halde nasıl oğlum olabilir?’ dedi. Cebrail: ‘Bu böyledir, çünkü Rabbin , ‘Bu bana kolaydır, onu insanlar için bir mucize ve katımızdan da bir rahmet kılacağız; hem bu önceden kararlaştırılmış bir iştir; diyor’ dedi. Meryem oğluna gebe kaldı; o haliyle uzak bir yere çekildi²¹³. Meryem’in İsa (as)’ı doğurma hadisesi Kur’an’ da şöyle

²¹⁰ Mehmet Aydın, **Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları**, Ankara 1988, s 23; Müslim, **Adab**, 9

²¹¹ Al’i- İmran 3/42-43

²¹² Al’i-İmran 3/45-47

²¹³ Meryem 19/16-22

anlatılır: “Doğum sancısı onu bir hurma ağacının altına gitmeye mecbur etti; ‘Keşke ben bundan önce ölmüş olsaydım da unutulup gitseydim’ dedi. Onun altından bir ses kendisine şöyle seslendi: ‘Sakin üzülme, Rabb’in içinde bulunanı şerefli kılmıştır. Hurma ağacını kendine doğru silkele, üstüne taze hurma dökülsün. Ye, iç; gözün aydın olsun. İnsanlardan birini göreceksin olursan ‘Ben Rahman’a (susma) oruç(u) adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım’de”²¹⁴.

Meryem’in gebe kalınca hemen doğurduğu, dokuz saat, dokuz ay, üç saat, sekiz ay bir saat gebe kaldığı rivayetleri vardır. Büluğ çağından itibaren iki defa hayız görmüş ve normal bir doğum yapmıştır²¹⁵.

Hiz. Meryem, doğumu konusunda kavminin dedikodusu karşısındaki tutumuyla ilgili tavrı, Kur’an’da şöyle anlatılmaktadır; “Çocuğu alıp kavmine getirdi, onlar: ‘Meryem! utanılacak bir şey yaptın. Ey Harun’un kız kardeşi! Baban kötü bir kimse değildi, annen de iffetsiz değildi’ dediler. Meryem çocuğu gösterdi: ‘Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz? dediler. Çocuk: ‘Ben şüphesiz Allah’ın kuluyum, Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı; nerede olursam, beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı zekat vermeme ve anneme iyi davranmamı emretti....”²¹⁶ Yukarıdaki ayetlerde Hiz. Meryem’in Hiz. İsa’ya gebe kalışı, Hiz. İsa’nın doğumu ve kavminin Hiz. Meryem’e karşı takındığı tavrı anlatılmaktadır.

3- Kütüb-i Sitte’ de Geçen Hadislerde Hiz. Meryem’in Fazileti

Kur’an ve hadislerde övülen kadınların başında Hiz. Meryem gelir. Kur’an’ da : “ Ey Meryem! Allah seni seçip temizledi ve dünya kadınlarına üstün kıldı” buyrulur²¹⁷. Bu ayete göre Meryem kötü ahlaktan, günahtan, Allah’a küfürden temizlenmiş, salih amel işleme konusunda başarılı kılınmış, iman ve taat’de ilerlemiştir. Hiz. İsa ona babasız verildi. Hiçbir kadına bu nasip olmamıştır²¹⁸. İmran ailesi Kur’an’da üstün kılınan aileler arasında sayılmıştır: “Allah, Ademi, Nuh’u, İbrahim ailesi’ni birbirinin soyundan olarak alemlere tercih etti”²¹⁹. Aynı sure içerisinde Meryem’in dosdoğru

²¹⁴ Meryem 19/23-26

²¹⁵ Tümer, **a.g.e.**, s 162

²¹⁶ Meryem 19/28-33

²¹⁷ Al’i- İmran, 3/42

²¹⁸ Tümer, **a.g.e.**, s 163

²¹⁹ Al’i- imran 3/33-34

olduğu, oğlu İsa ile birlikte nimet verilen kimselerden oldukları anlatılarak Allah katındaki değerine temas ediliyor.

Kütüb-i Sitte’de geçen hadislerde de Hz. Meryem övülüyor: Ebu Musa’dan rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Bir çok erkekten bir çok erkek daha faziletlidir. Ancak bayanlardan faziletli olanlar, Firavunun hanım Asiye, Meryem b. İmran, Ayşe’nin üstünlüğü ise bütün kadınların üzerindedir. Aynen keşkek * yemeğinin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir”²²⁰. Ali (r.a)’ dan rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “Kendi zamanındaki kadınların hayırlısı İmran kızı Meryem’ dir. Bu ümmetin kadınlarının hayırlısı da Huveylid’ in kızı Hatice’ dir”²²¹. Ebu Hureyre (r.a)’dan rivayetle Hz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “Kureyş kadınları, deveye binen Arap kadınlarının en hayırlısıdır. Kureyş kadınları çocuklara karşı en şefkatli, kocasının malını koruma hususunda da en riayetli (dikkatli)’ sidir. Ebu Hureyre dedi ki : “Meryem b. İmran asla deveye binmedi”²²². Buhari’ nin Ebu Hureyre’ nin bu sözünü rivayet etmesinden Meryem’in, Hatice’ye ve Ayşe’ye üstünlüğü anlaşılır²²³. Ebu Hureyre (r.a)’dan rivayetle Hz Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “Doğan her insana şeytan dokunmuştur. Doğum anında şeytanın dokunmasıyla çocuk ağlar, Şeytanın bu dokunmasından (doğumundaki) Meryem ve oğlu (İsa) müstesnadır. Sonra Ebu Hureyre, Meryem ve zürriyetinin kovulmuş şeytandan Allah tarafından korunduğuyla ilgili ayeti okudu”²²⁴. İbn Abbas; Al-i İbrahim (İbrahim ailesi), İmran ailesi, Al-i Yasin ve Muhammed ailesiyle ilgili rivayet şöyle naklediyor: “İnsanların en evlası (daha layığı, hak edeni) İbrahim’e tabi olanlardır ki, onlar müminlerdir. Onlara ehl-i Yakub denilir”²²⁵. Hz. Meryem’in takva sahibi akıllı bir kişi olduğu rivayetler arasında vardır²²⁶.

4- Hz. Meryem’in Bakire Anneliği, Günahsız Oluşuyla İlgili Hadisler

²²⁰ Buhari, **Enbiya**, 32

***Keşkek**; Düğün yemeği olup et bulgur nohut karışımı olan bir yemektir. Keşkek yemeğinin fazileti; faydalı, doyurucu, lezzetli, kolay yutulan ve mideyi rahatsız etmeyen bir yiyecek olmasından kaynaklanır. (Müslim, **Fedilüs-Sahabe**, 70)

²²¹ Kamil Miras, **Sahih Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih ve Terceme ve Şerhi**, Ankara 1971, C IX, s 167; Buhari, **Enbiya**, 45

²²² Buhari, **Enbiya**, 46

²²³ K. Miras, **Tecrid-i Sarih**, C IX, s 169

²²⁴ Buhari, **Enbiya**, 44

²²⁵ Buhari, **Enbiya**, 44

²²⁶ Buhari, **Enbiya**, 48

Hız. Meryem bakire olduğu halde hamile kalacağı kendisine vahyedildiğinde hemen bu duruma karşı çıkıyor: “Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?” diyor²²⁷.

Bu ayet Hız. Meryem’in ne kadar iffetli (namuslu) bir kişi olduğunu bize haber veriyor. Allah-u Teala’nın seçkin kulları arasında²²⁸ olduğu halde Yahudilerin iftirasına maruz kalmıştır. Kur’an bu konuyla ilgili: “Ey kitap ehli! Dininizde taşkınlık etmeyin Allah katında ancak gerçeği söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, Allah’ın peygamberi, Meryem’e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Allah’a ve Peygamberine inanın ‘utr’ demeyin, vazgeçin bu hayrınızadır. Allah ancak bir tek tanrıdır, çocuğu olmaktan münezzehtir....”²²⁹ buyuruyor. Bu konuyla ilgili bir hadiste Ubade (r.a)’dan rivayetle Hız. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “Her kim Allah’tan başka bir ilah olmadığına Muhammed’in de Allah’ın kulu ve Resul’u olduğuna ve Hız. İsa’nın Meryem’e attığı kelimesi ve kendinden bir ruh olduğuna, cennet ve cehennem hak olduğuna iman ederse Allah onun işlediği ameline bakmaksızın cennete kor”²³⁰.

İşlam geleneği, Meryem’i haya sahibi, Allah’a itaat eden ve Allah’tan korkan ve ona sığınan bir şahsiyet olarak görmüştür. Meryem ve İsa’ya şeytan dokunmamıřtır²³¹. Allah’ın koruması altında büyümüş ve Kur’an’da seçkin kişiler arasında sayılmıştır. Bütün bu seçkin özelliklerine rağmen Allah’ın kulu oldukları (insan oldukları) her ikisini de (İsa, Meryem) ilahlaştırmanın yanlış olduğu, Kur’an’da şöyle anlatılmaktadır: Allah, “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara beni ve annemi Allah’tan başka iki tanrı olarak benimseyin dedin? demişti de ; ‘Haşa hak olmayan sözü söylemek bana yaraşmaz; eğer sylemişsem, şüphesiz sen onu bilirsin.....”²³².

Kur’an’da ve Kütüb-i Sitte’de geçen hadisleri gözden geçirdiğimizde Hız. Meryem’in dünya kadınları içerisinde seçkin bir yeri olduğu, İsa’ya mucize olarak hamile kaldığı, doğru, temiz, iffetli, ve takva sahibi bir kişi olduğu, İsa’nın doğumundan önce mabede (Beyt-i makdis’e) hizmet ettiği, İsa’dan sonra da onun

²²⁷ Al’i- imran 3/47

²²⁸ M’minun 23/50

²²⁹ Nisa 4/171

²³⁰ Buhari, **Enbiya**, 47

²³¹ Buhari, **Enbiya**, 44

²³² Maide 5/117

peygamberliği döneminde oğluna yardımcı olduğu, kendisine atılan iftiralar karşısında sabırla Allah'a sığındığı anlatılır. Bütün bu özelliklerinin yanında bir insan olduğu, Meryem'i ilah yerine koymanın Allah'a karşı büyük bir iftira olduğu Kur'an ve hadislerde anlatılmaktadır.

C- KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE HİRİSTİYANLAR'DA TANRI İNANCI

Hıristiyan bir müellif olan Nufal (Süleyman'ın Gülleri) isimli kitabında der ki: "Bütün kiliselerin üzerinde ittifak ettikleri Hıristiyan inançları, İznik Konsül'ünde belirlenen şu ana kaideden ibarettir; Bir tek tanrıya (babaya) iman, o her şeyin idarecisi, görünen ve görünmeyen şeylerin sahibi ve göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Bir ve tek Rabbe, yani babadan doğan bir tek oğul'a Mesih'e inanmaktır. Mesih asırlar önce Allah'ın nurundan doğmuştur. Öz itibariyle baba ile eşittir. Yararılmamış, doğrulmuştur. Her şey onun yüzü suyu hürmetine var olmuştur. O, bizim işlediğimiz hatalardan dolayı gökten inmiş, Ruh'u'l- Kudüs'ten ayrılarak nesep halinde insanlaşmış ve bakire Meryem'den dünyaya gelmiştir. Bizim yüzümüzden Platus devrinde haça gerilmiş, acılar çekerek öldürülmüştür. Kabre gömüldükten üç gün sonra dirilerek ayağa kalkmış ve gökyüzüne çıkarak Rabb'in sağ yanına oturmuştur. İleride ölüleri ve dirileri hesaba çekmek için yeniden büyük bir saygıyla yeryüzüne inecektir. Mülkü ebedidir. Babadan dünyaya gelen canlı Rabb'e Ruhul-Kudüs'e iman etmek Hıristiyan inancının temel esaslarındanıdır. Baba ile oğul'a birlikte secde edilir, hamd edilir. Hıristiyan inancının özü bundan ibarettir²³³.

Hıristiyanlar, Hz. İbrahim'e dayanan tek ve aynı Allah'a inanan Yahudi ve Müslümanların yanında kendilerini de üç iman topluluğu içerisinde görürler. Allah'ın ebedi, her şeye muktedir, her şeyi bilen, evreni ve içeriğini yaratan, her yerde hazır ve nazır, hayat ihsan eden, merhametli ve bağışlayıcı, yüce ve her şeye üstün, kıyamette herkesi adil yargılayıcı ebedi mükafatı ve cezayı veren tek varlık olduğuna inanırlar. Hıristiyanlar Allah'a baba derler, bu inanış Yahudilerden geçmiştir. Hıristiyan ilahiyatçılar baba (Abba) kelimesinin bir sevgi sözcüğü olduğunu kabul ederler²³⁴.

1- Teslis (Ekanim-i Selase)

²³³ Muhammed Ebu Zehra; **Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar**, (Tercüme: Akif Nuri), İstanbul 1978, s 193-194

²³⁴ Mehmet Aydın, **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, Ankara 1995, s 41-42

Teslis, üçleme anlamındadır. Bunlardan ilki tanrı, ikincisi İsa, üçüncüsü de Kutsal ruhla beraber Kiliseyle ilgilidir. İncillerde teslis kelimesi ve teslise imanı açıklayan açık bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bunun yanında Hz. İsa'nın havarilerine: “Baba oğul ve kutsal ruh ismiyle vaftiz* eyleyin” şeklinde emir verdiği bilinmektedir. İznik Konsül'ünde (325) Baba ve oğlun, İstanbul Konsül'ünde (381) kutsal ruhun tanrılığı karara bağlanmıştır ve bugüne kadar kabul edile gelen “teslis inancı” oluşmuştur. Hıristiyanlık'ta teslisin ortaya çıkması, İsa'nın tanrılaştırılmasının bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Kutsal ruhunda ayrı bir ilahi varlık olarak görülmesi, üç ayrı tanrı ortaya çıkarmıştır. Buna çare olarak Baba – oğul ve Kutsal ruhun bir uluhiyet'in üç ayrı tezahürü olduğunu içeren teslis formülü bulunmuştur. İlk defa Antakyalı Teafilos, M.S. 180 yıllarında kullanmıştır. Hıristiyanlar' a göre teslis, tek başına insan aklıyla değil, ancak ilhamla anlaşılabilen bir sırdır. Açıklaması zor ama inanılması gerekli bir sır olarak izah edilmiştir. Teslis, Hıristiyanlar' dan önce de Sümerler Anu – Enlil – Ea; Mısır'da Osiris - İsis – Horus, Hinduizmde Brahma – Vişnu – Şiva; Tibette Om – Ha – Hum şeklinde olduğu dikkat çekmektedir²³⁵.

Teslis inancında baba; ilahtır ve her şeyin halikıdır, Mesih, Allah'ın oğludur sadece babadan doğmuştur. Babanın cevherinden hak ilahtır. Oğul yaratılmış değildir, Yerde ve gökte yaratılan her şey oğulla vücut bulmuştur. İnsanların kurtuluşu için gökten inmiş ve insan olmuştur. M. 381' de II. İstanbul Konsülü toplanmış ve Kutsal ruhun da Baba ve Oğulla aynı cevherden olduğunu üçünün de uluhiyet bakımından aynı olduğunu ilan etmiştir. Teslise göre Allah birdir. Baba oluşu tanrılığının delilidir. Allah gönderdiği ruhla İsa'nın annesini gebe bırakmıştır. Bu ruh tanrısal ruhtur. Buna Ruh'u'l-Kudüs denir. Bu ruh da tanrıdır. IV. Lantron Konsülü (1215) Teslis hakkında şu kararı almıştır; “Bu yüce bir gerçektir. O, anlaşılmaz ve dille ifade edilmez. O, gerçek varlığa aittir. O, her şeyin temel prensibidir. Onun dışında hiçbir şey yoktur. Bu realite doğmamıştır, doğurmamıştır,

²³⁵ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara 1977, s 281-282

***Vaftiz:** Eski şark dinlerinin bir kısmında, bilhassa mister dinlerinde insanı temizleyen, günahlarını, yıkayan bir vaftiz mevuttu. Vaftiz ölüm demektir. Suyu batan insan geçen hayatından öldü yeni bir hayata başladı. Pavlus, vaftizi yeni bir hayata ilahi muhakemeden muvafakiyetle geçmeye layık bir hale getirdi. İsa, Yahya tarafından vaftiz oldu. Vaftiz, Ruh'u'l-Kudüs'e yeni bir hayata götüren ölüm olduğuna işaret etmiştir. O zaman yalnız büyükler uzun bir hazırlıktan sonra vaftiz olmuşlardır. Vaftiz hayatta yalnız bir defa mümkün olan tekrarlanamayan bir sakramenttir. (Annamarie Schimmel, **Dinler Tarihinin Giriş**, İstanbul 1999, s 325

fakat baba meydana getirmiş, oğul meydana gelmiş, Ruhü'l-Kudüs meydana gelmiştir²³⁶.

a – Teslisin Unsurları

Teslis doğması; üç ana unsuru içerisinde toplamaktadır. Baba, oğul ve Ruhü'l-Kudüs

1) – Baba = Allah

Teslisin birinci ve ana rüknüdür. Allah olarak tasavvur edilir. Allah en mükemmel ve sonsuz saf bir ruhtur. Her şeyin sahibi ve yaratıcısıdır. Babaya ruhta ve hakikatte tapınmak gerekir. Ruh olan Allah'ı kimse görmemiştir. Hatta baba ismini veren İsa dır. Baba (Allah) göktedir. Cevherinde baba Allah oğul Allah, Ruhü'l-Kudüs olarak görünse de birdir, bölünme kabul etmez²³⁷.

2) – Oğul = Allah'ın oğlu – Rab İsa

Allah'ın oğlu – Rab İsa, babanın cevherinden kabul edilmiştir. Hak ilahtır. Yerde ve gökte yaratılan her şey Rab İsa sayesinde meydana gelmiştir. İnsanların kurtuluşu için gökten inmiştir. İsa söz ve hareketleriyle Allah olarak davrandı. Bu suretle Allah görünüşüyle günahları affetti. Kendi ilahi varlığını mucizelerle ispat etti. Ben ve Babam biriz dedi. Yahudiler bunu küfür sayarak onu taşlamak istediler. Bu yüzden onu haç'a gerdiler. Böylece ölümüyle kendi ilahlığına şahitlik etti²³⁸.

3) – Ruhü'l – Kudüs

Teslisin üçüncü unsurudur. M.381 de toplanan II. İstanbul Konsül'ünde Baba ve Oğulla aynı cevherden olduğu kabul edilerek aynı seviyede ilah olduğu kabul edilmiştir²³⁹. Ruhü'l – Kudüs' ün İsa'ya hululü (onun bedenine girmesi) ona gelen vahyin sürekliliğini sağlamaktadır. Ruhü'l-Kudüs'süz onun tanrı olması mümkün olamaz. Ruhü'l-Kudüs'ün ona girmesi onu ilahlaştırdığı gibi, onun varlığını bütünüyle vahiy haline getirmektedir²⁴⁰. Ruhü'l-Kudüs babanın bütün kudret ve iradesini kendinde taşımaktadır. Kutsal Ruh İsa'nın vaftizinde onun tanrılığını açığa vurmak için bir güvercin şeklinde üzerine konmuştur. Allah gibi her yeredir. O, öldürücü günahlardan uzak olan inanmışların içinde oturmaktadır. Kutsal Ruh iyi

²³⁶ Mehmet Aydın, **Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları**, Ankara 1998, s 97

²³⁷ Mehmet Aydın, **Hıristiyan Kaynaklarına göre Hıristiyanlık**, Ankara 1995, s 51

²³⁸ Mehmet Aydın, **Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları**, s 282

²³⁹ Mehmet Aydın, **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, s 52

²⁴⁰ Şaban Kuzgun, **Dörtüncü Farklılıkları ve Çelişkileri**, İstanbul 1991, s 128-129

düşünceler verir, dua, tövbe ve niyaz öğretir. Sembolü beyaz güvercindir. Kutsal Ruh vaftizle insana gelir. Allah işlerini Kutsal Ruhla yapar. Kudretini onunla gösterir²⁴¹.

Baba, oğul ve Ruh'u – Kudüs; bu üç tanrı öz, nicelik ve sıfat bakımından bir olup aralarında tam bir benzerlik mevcut ise de farklı kişiliğe sahiptirler. Oğul – Rab İsa'nın dünyaya gönderilişinin sebebi, insanları asli suçtan kurtarmaktı. Asli suçun neticesinde; insanlığın kesin olarak suçlu olduğu ve ebedi birini bu ebedi cehennem azabından, ancak bir şefaathçi kurtarabilir. Şefaathçinin tam bir ilah ve tam bir insan olması gerekmektedir. Bu kurtarıcı Allah'ın adalet, rahmet ve muhabbet sıfatlarını bünyesinde toplayan, insanlar gibi yaşayan Allah'ın insan şeklini alan “biricik oğul” İsa'dır²⁴².

Hıristiyan inanç sistemi elimizdeki mevcut İncillerde böyle anlatılır. İnançın temelini “Teslis doğması” oluşturur. Hıristiyanların kabul ettikleri bu inanç sistemiyle ilgili Kütüb-i Sitte'de geçen hadislere ve konuyla ilgili Kur'an ayetlerine değinmeye çalışacağız:

Ubade b.Samit Resulullah'tan şöyle rivayet ediyor: “ Resulullah buyurdu ki : “Kim Allah' dan başka ilah olmadığına, bir olduğuna ve ortağı olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederse, İsa'nın Allah'ın kulu olduğuna annesinin (Meryem) oğlu olduğuna Allah'ın bir kelimesi olup Meryem'e ilkah ettiğine ve ondan bir ruh olduğuna cennetin ve cehennem hak olduğuna, şahadet ederse Allah cennetin sekiz katına dilediği kapısından onu cennete kor”²⁴³.

Hz. Muhammed'in Amr b.Ümey.y.e vasıtasıyla Habeş Meliki Necaşi'ye gönderdiği İslam'a davet mektubunda: “Bismillahirrahmanirrahim Allah'ın peygamberi Muhammed (sav)' den Habeş Meliki Necaşi'ye: ‘Ey Melik Müslüman olmanı dilerim. Ben senin namına Melik, Kuddüs, Selam, Mümin, Müheymin (Sıfatlarını kendinde toplayan) Allah'a hamd-ü sena ederim. Şahitlik ederim ki, İsa b.Meryem Allah'ın ruhu ve kelimesidir. Allah o kelimeyi (ki İsa'ya vücut veren “ol” hitabıdır) ve o ruhu, çok temiz ve afif olan ve dünya hayatından tamamıyla çekilmiş bulunan Meryem'e nefhetti. Bu nedenle Meryem İsa'ya hamile oldu ve böylece Allah ruh ile nefh ile İsa'yı yarattı. Nasıl ki, Adem'i de Allah yed-i kudretle (bir

²⁴¹ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, s 285

²⁴² Mustafa Erdem, **Hazreti Adem** (İlk İnsan), Ankara 1999, s 91-92

²⁴³ Müslim, **İman**, 46

harika olarak) yaratmıştı. Ey Melik! seni eşi ve ortağı olmayan bir Allaha ve ona ibadete ve bana tabi olmaya Allah katından gelen şeylere davet ediyorum....”²⁴⁴.

Yine Hz. Muhammed’in Hatib (r.a) vasıtasıyla Mısır Mukavkısı’na yazdığı İslam’a davet mektubunda (Mukavkılar Roma İmparatorluğuna bağlıydı): “Bismillahirrahmanirrahim. Allah’ın kulu ve resulu Muhammed (sav)’ den Kıbt Melikinın ulusu Mukavkıs’a. Selam hidayet yolundan giden kimselere olsun. Bu duadan sonra derim ki: ‘Seni İslam camiasına ve dinine davet ediyorum. Müslüman ol ki, selamete eresin, Müslüman ol ki, Allah ecir ve sevabını iki kat versin (İslamiyet ve Nasraniyat sevabı) eğer bu davetimden yüz çevirirsen Kıbt Kavminin günahı senin boynuna olsun. Ey Ehl-i kitap! bizimle sizin aranızda müsavi (eşit) ve müşterek olan bir söze (tevhid kelimesine) geliniz. Birleşip Allah’tan başkasına ibadet etmeyelim. Ona hiç bir şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp ta birbirimizi Rab edinmeyelim.....”²⁴⁵. Bu konuyla ilgili başka bir hadisi şerifte Adıy.y. ibn Hatim şöyle rivayet etmiştir: “Boynumda altından yapılmış bir haç olduğu halde Resullullah’a geldim. Bana : ‘Ey Adıy.y. boynundaki şu putu çıkar at’ dedi ve arkadan şu ayeti okuduğunu hissettim: ‘Onlar Allah’ı bırakıp hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu Mesih’i Rableri olarak kabul ettiler. Oysa tek ilahı başkasına ibadet etmemekle emrolunmuşlardı. Ondan başka ilah yoktur. Allah koştukları eşlerden münezzehtir.’ (Tevbe 9/31) Resullullah devamla: ‘Aslında onlar bunlara (ruhbanlarına) tapınmadılar, ancak bunlar (Allah’ın haram ettiği bir şeyi) kendileri için helal kılınca hemen o şeyi helal kabul ettiler (Allah’ın helal kıldığı bir şeyi de) kendilerine haram edince hemen o şeyi haram olarak kabul ettiler”²⁴⁶.

Hıristiyanlar’ ın tanrı inancıyla ilgili hadisleri incelediğimizde Hz. Muhammed’in Hıristiyanları; Allah’ı birlemeye (tevhide) davet ettiğini görüyoruz. Hıristiyanlık zamanla değişik din ve kültürlerin etkisiyle aslını koruyamamış, ilahi bir din olduğu halde insanların zamanla kendi heva ve heveslerine göre dini yorumlamaları neticesinde dinin aslı bozulmuş ve “Teslis doğması” Hıristiyanlığa mal olmuştur. Hadislerde teslisin yanlış olduğu anlatılmış, Hz. İsa’nın gerçek kimliği üzerinde durulmuş ve Hz. Meryem’in gerçek kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. Bütün bunlarla Hz. Muhammed ‘Hıristiyanlar’ ı tevhid kelimesi etrafında

²⁴⁴ K.Miras, **Tecrid-i Sarih Tercümesi**, C XII, s 419

²⁴⁵ K.Miras, **Tecrid-i Sarih Tercümesi**, CXII, s 422-424

²⁴⁶ Tirmizi, **Berae suresinin Tefsiri**

Müslümanlarla birleşmeye davet etmiştir. Zaten Hıristiyanlar teslis doktrinin akılla izah edilemez ama inanılması gerekli inanç ilkesi olarak kabul etmişler, akıl ve bilime ters düştüğünü bir nevi kabul etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de Hıristiyanların tanrı inancıyla ilgili birçok ayet vardır. Biz konumuzu aydınlatması açısından bunlardan birkaçını zikredeceğiz: “Benden önce gelen Tevrat’ı tasdik etmekle beraber size yasak edilenlerin bir kısmını helal kılmak üzere, Rabbinizden size bir ayet getirdim. Allah’tan sakının ve bana itaat edin. Çünkü Allah benim de Rabbim sizin de Rabbinizdir. Ona kulluk edin bu doğru yoldur”²⁴⁷. Başka bir ayette Allah-u Teala şöyle buyuruyor: “And olsun ki , Allah ancak Meryem oğlu Mesih’tir diyenler kafir oldular. Oysa Mesih, Ey İsrail oğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin kim Allah’a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram eder varacağı yer ateştir, zulmedenlerin yardımcıları yoktur dedi. And olsun ki, Allah üçten birdir diyenler kafir olmuştur, oysa tanrı ancak bir ve tek tanrıdır, dediklerinden vazgeçmezlerse and olsun onlardan inkar edenler elem verici bir azaba uğrayacaktır. Meryem oğlu Mesih sadece peygamberdir – ondan önce peygamberler geçmiştir – onun annesi dosdoğrudur, her ikisi de yemek yerlerdi. Onlara ayetleri nasıl açıkladığımıza bir bak, sonra da bak ki, nasıl yüz çeviriyorlar! size zarar da fayda da veremeyecek birine mi kulluk ediyorsunuz? de. Allah hem işitir, hem bilir²⁴⁸.

Hıristiyanların Allah’tan başka varlıkları ilah edinmeleri Kur’anda şöyle anlatılır: “Yahudiler, ‘Üzeyr Allah’ın oğludur’ dediler; Hıristiyanlar: ‘Mesih Allah’ın oğludur’ dediler. Bu, daha önce inkar edenlerin sözlerine benzeterek ağızlarında geveledikleri sözdür. Allah onları yok etsin! nasıl da uyduruyorlar, onlar Allah’ı bırakıp hahamlarını, papazlarını, Meryem oğlu Mesih’i Rableri olarak kabul ettiler. Oysa tek tanrıdan başkasına kulluk etmemekle emr olunmuşlardı. Ondan başka tanrı yoktur Allah koştukları eşlerden münezzehtir.” (Tevbe 9/30-31)

Hız. İsa da diğer peygamberler gibi kendinden önce gelen peygamberlerin Allah’ dan aldığı vahiylerini tasdik etmiş ve kendinden sonra gelecek Ahmed isminde peygamberi müjdelemiştir²⁴⁹. Hız. İsa, İsrail oğullarına peygamber olarak geldiği zaman onların kendilerine indirilen vahiyleri değiştirdiklerini, tahrif

²⁴⁷ Al’i- imran 3/50-51

²⁴⁸ Maide 5/72-76

²⁴⁹ Saff 61/6

ettiklerini görmüş Kur'an da da anlatıldığı gibi İsrail oğullarını Allaha iman etmeye (tevhide), namaz, oruç gibi ibadetleri yerine getirmeye davet etmiş onları Allah'a şirk koştuktan sakındırmıştır. Şirk koştukların ebedi cehennemlik olacağını belirtmiştir²⁵⁰. Böylece Hz. İsa kendisine vahy edilenleri bildirerek peygamberlik görevini yerine getirmiştir. Kendisinin Rab olarak Allah'a inandığını İsrail oğullarının da Rab olarak sadece Allah'a inanmaları gerektiğini bildirmiştir. Aynı zamanda onları Allah'a kulluk etmeye davet etmiş, Allah'a ve ahiret gününe inanarak yararlı işler yapmalarını istemiştir²⁵¹. Ama Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın bu isteğine karşı yine teslise inanmışlardır.

Teslis doğması, M. IV. asırdan sonra Hıristiyan inanç sistemini oluşturmuştur. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde tevhid inancı vardı. Bu zamanla putperest Roma kültürünün de etkisiyle bozulmuş, IV. asırdan sonra baba - oğul - Kutsal ruh şeklinde üçlü ilah inancına dönüşmüştür. Hıristiyanlar teslisin bir tek cevherden olduğunu üç ayrı ilah değil de üçünün bir olduğunu söyleyeler de bunun akılla izah edilemez olduğunu kabul etmişler, teslis doğmasının ancak kıyamet gününde gerçek olarak anlaşılabileceğini söylemişlerdir²⁵².

D - KÜTÜB-İ SİTTE'YE GÖRE İNCİLLER

1 – İncil

İncil; Allah'ın İsa'ya gönderdiği kitabın adıdır. İncil kelimesinin kökeninin İbranice, Süryanice veya Arapça olduğu söylenir²⁵³. İncil anlam olarak, iyi haber, müjde anlamında olup Yeni Ahid'deki Matta, Markos, Luka ile Yuhanna'dan oluşan bölüme verilen addır. Hıristiyan teologlar kutsal metinlerde geçen "İncil" teriminin kitap adı olmadığını, iyi haber ve müjde anlamında Hz. İsa'nın mesajını içerdiğini belirtmişlerdir. Tanrısal mesajın amacı, insanlara kurtuluş müjdesi vermektir. Mevcut İnciller Hz. İsa'nın mesajlarını, hayat seyri ve siretini içeren Matta, Markos, Luka ve Yuhanna tarafından kaleme alınmıştır²⁵⁴. Pavlus; İncillerin oluşmasında ve Hıristiyan geleneğinin meydana gelmesinde, inanç, öğreti ve ritüeller açısından hemen her

²⁵⁰ Maide 5/72

²⁵¹ Maide 5/117; Al'i- imran 3/51; Tevbe 9/31; Zuhruf 43/64; Bakara 2/62

²⁵² M.Ebu Zehra, **Hıristiyanlık üzerine konferanslar**, s 193-205

²⁵³ Ebu'l- Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrem İbn Manzur, **Lisanü'l – Arab** (Darus-Sadr Beyrut 1410/ 1990) , C XI, s 648; Komisyon, **Mucemü'l-Vasıt**; (Çağrı yayınları), İstanbul 1990, s 29

²⁵⁴ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara 1998, s 190; G.Tümer, A. Küçük, **Dinler Tarihi**, s 285; Ramazan Biçer, **İslam Kelamcılarına Göre İncil**, İstanbul 2004, s 68

alana damgasını vuran merkezi bir figürdür²⁵⁵. Yeni Ahid yazarları İncil kelimesine genellikle “Mesih tarafından insanlığa getirilen ve Havarilerce vaaz edilen kurtuluş müjdesi, İsa Mesih’in doktrini” manasını yüklemişlerdir. (Matta, 26/13; Romalılara Mektup, 1/1) Hıristiyan vahyi İsa Mesih vasıtasıyla tanrı ile insan arasında yapılan “Yeni Ahid” i ifade eder. Hıristiyanlara göre İncil, yazılı bir metni değil Mesih ve Havarilerin bildirdiği mesajı ve müjdeyi ve aynı zamanda şifahi tebliği ifade eder. II. y.y.. dan itibaren İncil kelimesi; kilise dilinde kurtuluş müjdesiyle İsa Mesih’in doktrinini kapsayan, havarilerin görgü tanığı olduğu yazıları Hz. İsa’nın hayatı, öğretileri ve havarilere ait dini bilgileri ihtiva etmeye başladı.²⁵⁶

Hıristiyan inancına göre Hz. İsa dünyadayken ona İncil adında müstakil bir kitap indirilmemiştir. Onun böyle bir gayesi de yoktu. Hz. İsa kimseden İncil adında bir kitap yazmasını istememiş, bununla ilgili bir emir vermemiştir. İnsanlar arasında dolaştığı üç yıl boyunca sadece konuşmakla yetinmiştir. Dünyadan ayrıldığında arkasında İncil adında bir eser bırakmamıştır. Havarileri, Hz. İsa’nın vefatından sonra onun öğretilerini, ondan gördükleri mucizeleri Hz. İsa’daki olağanüstü halleri, onun çarmıha gerildikten sonra tekrar dirilerek göğe çıkışını ve hayatının diğer safhalarını insanlara öğretmeye devam etmişlerdir. Havarilerin Hz. İsa’dan duydukları, gördükleri şeylere bir takım ilaveler yapılarak günümüzdeki mevcut İnciller meydana getirilmiştir²⁵⁷. İncil, Yeni Ahid’in kırk yerinde “Allah’ın sözü” (Word of God) olarak sekiz defa “Rabbin kelamı” (Word of the lord) yine kırk defa “söz” (Word) olarak kullanılmıştır. Yuhanna’da bir ayette “hayat kelamı” anlamında kullanılmaktadır. Hıristiyan teolojisine göre Hz. İsa’nın tek İncil’i, dört kitap halinde kendini göstermiştir²⁵⁸.

İncillerin oluşum sürecinde Havariler kesinlikle bir araya gelip Hz. İsa’dan duyduklarını birbirleriyle paylaşmamış veya Hz. Muhammed’in hadislerinin toplandığı gibi onun sözlerinin ve yaptıklarının bir araya toplandığı kitaplar oluşturmaya çalışmamışlardır. Çünkü İsa çok yakında tekrar dönecek ve tanrı krallığını kuracaktı. Bu inanç havarilere İncil’i yazma eylemini gereksiz gösteriyordu. Bunun yanında havariler etrafındakileri kazanmak amacıyla Hz. İsa’nın

²⁵⁵ Şinasi Gündüz; **Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara 2001, s 253

²⁵⁶ Ömer Faruk Harman, “*İncil*” mad. (D.İ.A.), C XXII, s 271

²⁵⁷ Şaban Kuzgun, **Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri**, s 119

²⁵⁸ R. Biçer, **a.g.e.**, s 107

sözlerini ve yaptıklarını şifahi olarak aktarıyorlardı. Aktarılan bilgiler zamanın şartlarına göre şekil değiştirerek kendi orijinal bağlamlarının dışına itilmiştir. Aradan yıllar geçmesine rağmen Hz. İsa'nın tekrar dönmemesi ve Havarilerin bir bir ölmesiyle sayıları binlere ulaşan taraftarları şifahi rivayetleri pasajlar halinde yazarak kendinden sonrakilere aktarmaya devam etmişlerdir. İncil yazarları kendi beklentilerini de bunlara ekleyerek günümüzdeki İncillerin oluşmasını sağlamışlardır. Ne İncil yazarları ne de Yeni Ahid'in diğer kitaplarını yazanlar olayların görgü şahidi değildir. İncil yazarları, İsa'dan iki veya üç asır sonraki betimlemeciler konumundadırlar²⁵⁹.

Matta, Markos, Luka İncillerine “Sinoptik” (synoptiques) denir. Bu üç İncil konu ve şekil yönünden birbirlerine çok benzedikleri için bu adı almışlardır. Mucizelerin anlatılışı, kıssalar, Hz. İsa'nın hayatına dair hadiselerde bu üç İncil arasında benzerlik göze çarpar²⁶⁰.

Matta İncil'ini; on iki havariden biri olan Matta – Levi yazmış olup kilise tarafından ilk İncil olarak kabul edilmiştir. Araştırmalar kilisenin aksine Matta İncil'inin sonraki İnciller arasında olduğunu gösterir. Miladi yetmişli yıllarda Kudüs Mabedinin yıkılmasından sonra yazıldığı tahmin edilmektedir. Hz. İsa'nın sözlerini ve davranışlarını sistematik bir şekilde bir araya toplamıştır. Markos İncil'i; altmışlı yıllarda havari olmayan fakat Pavlus ve Petrus'un yardımcısı Markos tarafından yazılmıştır. Yahudi olmayan Hıristiyanlar için kaleme alınmıştır. İsa'nın tasviri üzerinde fazlaca durmuştur. Luka İncil'i; Pavlusun arkadaşı Doktor Luka tarafından Yahudi olmayanlar için yazılmıştır. Markos ve Q İncil'ine başvurularak yazılmıştır. İnciller arasında en kapsamlısı kabul edilir. Yuhanna İncil'i; Hz. İsa'nın havarilerinden Yuhanna tarafından yazılmıştır. Nasıralı peygamber İsa'dan farklı tanrısal figüre sahip İsa tasvirini yapmasıyla diğer İncillerden ayrılır. Bunların dışında apokrofik (sahte) birçok İncil nüshasının bulunduğu kabul edilmektedir. Barnaba İncil'i; Yakub'un İncil'i, İbrani Tomas İncil'i bunlar arasında olup Hz. İsa ve Hz. Meryem'in hayat seyirlerinde bahsederken Kur'an-ı Kerimle paralellik arz etmektedir²⁶¹.

²⁵⁹ Mahmut Aydın, **Tarihsel İsa İmanının Mesih'inden Tarihin İsa'sına**, Ankara 2002, s 91-93

²⁶⁰ Suat Yıldırım, **Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık**, Ankara 1988, s 86

²⁶¹ R.Biçer, **a.g.e.**, s 69-70

2 – Hadislere Göre İncil

Kur'an'da İncil kelimesi on iki ayette geçmektedir. Bu ayetlerde Hz. İsa'nın tebliğ ettiği ilahi vahyi kastedilmektedir. Kur'an, İncil'in Allah tarafından indirildiğini ifade eder: “Önceden insanlara yol gösterici olarak Tevrat ve İncil’i de indirmiştir. O, doğruyu yanlıştan ayıran kitabı indirdi”²⁶². Kur'an İncil'in Hz. İsa'ya verildiğini şöyle ifade eder: “ Onların izi üzerine arkalarından Meryem oğlu İsa'yı, ondan önce gelmiş bulunan Tevrat'ı doğrularak gönderdik. Ona, yol gösterici aydınlatıcı olan ve önünde bulunan Tevrat'ı doğrulayan, İncil'i sakınanlara öğüt ve yol gösterici olarak verdik.”²⁶³ Hz. İsa'ya İncil'le birlikte Tevrat'ta verilmiştir: “ Ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek İsrail oğullarına şöyle diyen bir peygamber kılacak: ‘Ben size Rabbinizden bir ayet getirdim’....”²⁶⁴. Kur'an, İncil'in İsa'ya nasıl ve ne zaman verildiği konusunda açıklama yapmamıştır²⁶⁵. Hz. İsa'nın Tevrat'ı tasdik ettiği, hikmeti Tevrat'ı ve İncil'i öğrendiği Kur'an'da bildirilmektedir. Kur'an, Tevrat ve İncil'de indirilenleri hakkıyla uygulamaya Ehl-i Kitab'ı davet etmektedir: “Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirilen Kur'an'ı gereğince uygulasalardı her yönden nimete ermiş olurlardı....”²⁶⁶. Kur'an da Zekeriya' dan, Yahya'dan , Meryem'den ve havarilerden bahsedilmektedir. Kur'an, İncil'de inananların şöyle tarif edildiğini haber verir: “...İncil'de şöyle vasıflandırılmışlardı: Filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ekincilerin hoşuna giden ekin gibidirler. Allah böylece bunları çoğaltıp kuvvetlendirmekle inkarcıları öfkelenendirir....”²⁶⁷.

Hz. Muhammed (sav)' in Peygamber olarak görevlendirildiği Arap yarımadasında Hıristiyanlar da vardı. Bu Hıristiyan topluluğunun elinde bulunan İnciller Hz. Muhammed tarafından bilinmekteydi²⁶⁸. Bu konuyla ilgili Ebu Derda'dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “...Tevrat ve İncil Yahudi ve Hıristiyanların beraberinde bulunur ama onlara ne fayda sağlıyor’. Cübeyr diyor ki ‘Kur'an okumak yetmez onunla amel etmek gerekir’²⁶⁹. Yani

²⁶² Al'i- imran 3/3

²⁶³ Maide 5/46; Hadid 57/27

²⁶⁴ Al'i- imran 3/48; Maide 5/110

²⁶⁵ Ö.F.Harman, “İncil” mad. , (D.İ.A.), C XXII, s 275

²⁶⁶ Maide 5/66

²⁶⁷ Fetih 48/29

²⁶⁸ R. Biçer, a.g.e. , s 83

²⁶⁹ Tirmizi, İlim, 5

Yahudi ve Hıristiyanlar Tevrat ve İncil'i okuyorlar ama ona göre amel etmiyorlar. Hz. Muhammed'in İncil hakkındaki düşüncesi nötr' dür. Bir hadiste; "Ehl-i Kitap size bir konu hakkında bir şey söylediğinde onu tasdik de (doğrulama) tekzip de (yalanlama) etmeyin. Allah ve Resulüne inandık deyin, eğer batıl (yanlış) ise zaten tasdik etmediniz eğer doğruysa yalanlamamış olursunuz." buyuruyor²⁷⁰. Hıristiyanların ellerindeki İncilleri dünyalık menfaatler karşısında değiştirdikleri konusu bir hadiste şöyle ifade edilir, İbn Abbas dedi ki: "Resulullah'a indirilen Kur'an aranızda şaibesiz mushaf olarak elinizde hazır olup onu okuduğunuz halde Ehl-i Kitap'tan herhangi bir şeyi nasıl sorarsınız? ben size Ehl-i Kitap'ın Allah'ın kitabını değiştirdiğini onu başkalaştırdığını anlatmışım. Elleriyle kitap yazdılar ve o Allah'tandır dediler. Onu ucuz bir fiyata satmak istediler. Size gelen ilim onlara soru sormaktan sizi men etmez mi? hayır vallahi onlardan size indirileni (Kur'anı) size soran bir adam görmedik"²⁷¹. Hıristiyanlar' ın İncil hakkında ihtilafa düşmeleriyle ilgili bir hadiste Ebu Hureyre'den rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: "Biz dünyada sonradan gelenleriz, kıyamet günü de önceden (ilk olarak) geleceğiz. Bizden önce her ümmete kitap verildi ve en son olarak bize verildi bu gün hakkında (Cuma) onlar ihtilafa düştüler. Yarın Yahudilerin (Cumartesi) ertesi gün (Pazar) Hıristiyanlarıdır. Her yedi gün içerisinde bir gün vardır ki, her Müslüman başını ve vücudunu yıkar" (Hadiste Cuma günü kastediliyor)²⁷². Yine Hıristiyanlar' ın İncil'i tahrif etmeleriyle ilgili Nesai de geçen bir hadiste, İbn Abbas şöyle buyuruyor: "Hz. İsa'dan sonra bir kısım Melikler, Tevrat ve İncil'i tahrif ettiler. Meliklerin tebası içerisinde inanan insanlar da vardı. Bunlar İncil ve Tevrat'ı okuyorlardı. Halk arasında bu inanan kişilerden rahatsız olanlar Meliklerine şöyle dediler: 'Bunların bize hakaretinden ve küfründen daha şiddetlisini görmedik. Kitapta Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler kafirlerin ta kendileridir (Maide 5/44) diye okuyup kitaptan gösterdikleri ayetlerle bizi yaptığımız işlerden dolayı kınıyorlar, onları çağırıp uyarın bizim okuduğumuz gibi okusunlar ve inandığımız gibi inansınlar' Melikler, Tevrat'ı ve İncil'i okuyan (ve okuduğuyla amel eden)'ları çağırdı, onlara

²⁷⁰ Ebu Davud, **İlim**, 2

²⁷¹ Buhari, **İtisam**, 25, **Kitabü-Şehadet**, 29, **Kitabu – Tevhid**, 42

²⁷² Buhari, **Enbiya**, 54, **Kitabü'l-Vüdu**, 68, **Kitabü'l-Cuma**, 12, **Kitabü'l-Cihad**, 109; Müslim, **Kitabü'l-Cuma**, 21

***Ruhbanlık**; Büyük bir korku hissiyle çekilip dünya lezzetlerini terk ederek zühd ve riyazetle ibadette mübalağa etmektir. "Rahban" çok korkan demektir. İbrahim Canan, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, İstanbul, C III, s 185

ya ölümü ya da tahrif edilmiş haliyle Tevrat ve İncil'i okumaları hususunda birini tercih etmelerini teklif etti. Onlar: 'İstedığınız bu mu? bizi bırakın düşünelim' dediler. Bu kişilerden bir kısmı: 'Bize bir kule yapın, bizi içine yerleştirin bize yiyecek ve içeceğimizi verin böylece bizden size hakaret sayılacak bir davranış görmezsiniz' dediler....bunların her kabiledede samimi yakınları vardı isteklerini kabul ettiler ve öldürmediler. Cenab-ı Allah Tevrat ve İncil'e inanan ve onunla amel eden bu kimselerin kalbine Hadid suresi 27. ayette buyurduğu ruhbaniyeti* indirdi: '...Meryem oğlu İsa'ya İncil'i verdik, ona uyanların gönüllerine şefkat ve merhamet duyguları koyduk, üzerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları **ruhbaniyete** bile gereği gibi riayet etmediler, içlerinde inanmış kimselere ecirlerini verdik, ama çoğu yoldan çıkmışlardır' (Hadid 57/27).....Hz. Peygamber'e nübüvvet geldiği zaman bu ruhbanlardan çok az kimse kalmıştı. Bu ruhbanlar mabedinden ve manastırından çıkarak ve seyahatinden dönerek gelip iman ettiler ve tasdiklediler. Bütün Ehl-i Kitap hakkında Allah-u Teala şöyle buyurdu: 'Ey inananlar! Allah' dan sakının peygamberine inanın ki, Allah size rahmetini iki kat versin....' (Hadid 57/78) burada iki kat rahmetin birincisi Hz. İsa'ya, İncil'e ve Tevrat'a imanlarından dolayı, ikincisi de, Hz. Muhammed'e imanları ve onu tasdikleri sebebiyledir²⁷³. Yahudi ve Hıristiyanların peygamberlerine itaat etmemeleriyle ilgili bir hadiste Ebu Hureyre'den rivayetle Cenab-ı Allah'ın şu mealdeki sözü nazil olunca: "...içinizdekini açıklasınız da gizlesiniz de Allah sizi onunla hesaba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder..." (Bakara 2/284) Bu ayet sahabeye çok ağır geldi. Resulullah'ın huzuruna gelip oturdular ve dediler ki: 'Ya Rasulallah! namaz, oruç, cihad ve sadaka yapabileceğimiz şeyler bize emredildi bizde bunları yapıyoruz ama şu ayette indirilen şeyi yerine getirmemiz mümkün değil.' Resulullah onlara: 'Yani sizler de sizden önceki Yahudi ve Hıristiyanlar gibi dinledik isyan ediyoruz mu? demek istiyorsunuz, hayır şöyle deyin: 'İşittik (dinledik) itaat ettik. Ey Rabbimiz affını dileriz, dönüş sanadır...."²⁷⁴.

Hz. Muhammed ümmetine yaptıkları ibadetlerden dolayı diğer peygamberlerin milletlerinden daha çok sevap verileceğine dair geçen bir hadiste Salim b. Abdullah babasından rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: "...İncil

²⁷³ Nesai, **Edebu'l-Kudat**, 12

²⁷⁴ Müslim, **İman**, 199

ehline İncil verildi. İkinci namazına kadar amel ettiler sonra vazgeçtiler. Onlara da birer kırat verildi. Sonra bize Kur'an verildi güneş batıncaya kadar amel ettik. Bize de ikişer kırat verildi. (Kıyamet günü) her iki Ehl-i Kitap derler ki (Yahudi ve Hıristiyanlar): 'Rabbimiz onlara ikişer kırat verdin, bize birer kırat verdin, halbuki biz daha çok amel ettik.' Allah-u Teala: 'Sizin ecrinizden bir şey eksilttim mi?' der. Onlar: 'Hayır' derler. Allah: 'O benim fazlımdır, dilediğime veririm' buyuruyor"²⁷⁵.

İncil'de yer alan konularla ilgili bir hadiste Ubey b. Kab'dan rivayetle Hz. Muhammed şöyle buyuruyor: "Allah-u Teala ne İncil'de ne de Tevrat'ta ümmü'l Kur'an (Fatiha Suresi) gibisini indirmemiştir. O, Sebul-Mesani'dir. Cenab-ı Hak buyurdu ki, o benimle kulum arasında taksim edilmiştir. Kulumun da isteğini veririm"²⁷⁶.

Hız. Muhammed döneminde İncil'i okuyan ve onunla amel eden kişiler vardı. Hız. Peygamber'e ilk vahiy geldiğini Hız. Ayşe' den rivayetle: Hız. Peygamber Hatice validemizin yanına kalbi titreyerek geldi. Başından geçenleri anlattı. Sonra beraberce İncil'i Arapça okuyan ve Nasrani olan Varaka b. Nevfel'e gittiler. Varaka, peygambere ne gördüğünü sordu. Peygamberimiz durumu haber verince Varaka, şöyle dedi: 'Bu, Musa'ya gelmiş olan 'Namus' dur. Eğer ben senin gününe ulaşırsam sana en güzel şekilde yardımcı olacağım. ("Namus": kendisinden başkasının bilmediği sırrı bilen dost yani Cebrail'dir...."²⁷⁷. Başka bir hadiste Amr b. Şehr'den rivayetle: "Ben Necaşi'nin yanındayken birisi ona İncil'den bir ayet okudu. Ben de güldüm. Necaşi dönüp bana şöyle dedi: 'Allah kelamına mı gülüyorsun?..."²⁷⁸.

Hadislerde İncil ile ilgili verilen bilgilerin hülasası; İncil'in Hız. Peygamber döneminde yakın çevresindeki (Arap yarımadasında) Hıristiyanlar tarafından okunduğu ve bir kısmının İncil'le amel ettiği, fakat genel anlamda İncil'in özellikle Hıristiyan din adamları tarafından ucuz dünya menfaatleri karşılığında tahrif edildiği, gerçek anlamda İncil'i okuyan ve onunla amel edenlere Allah-u Teala'nın mükafatını vereceği gibi konular yer almaktadır. Kur'an'ın İncil hakkında verdiği bilgileri de göz önüne alırsak Kur'an'da yer alan ana konuların (Allah'ın varlığı, birliği, iman esasları, namaz, oruç, doğruluk gibi)İncil'de de yer aldığı bunun yanı sıra Hız. İsa'ya

²⁷⁵ Buhari, **Kitabu-Mevakıtu's-Salat**, 17, **Kitabul-İcare**, 11

²⁷⁶ Nesai, **Kitabu'l-İftitah**, 26

²⁷⁷ Buhari, **Enbiya**, 23, **Kitabu Bedü'l-Vahiy**, 3

²⁷⁸ Ebu Davud, **Kitabu Sünnet**, 22

Tevrat'ın ve hikmetin öğretildiği Hz. İsa'nın kavmini Allah'a imana ve ibadete davet ettiği ileride gelecek ve ismi Ahmed olan son peygamberi müjdelediği gibi hususlar yer almaktadır.

3 – İncilleri Tahrif Meselesi

Tahrif: Genel anlamıyla “bir yazı veya sözü asli manasından saptırmak, değiştirmek”, “yazılı metnin doğrudan doğruya değiştirilmesi”, “metinleri keyfi olarak değiştirme, metnin aslına uygun olmayan eklemeler, çıkarmalar yapma metnin aslına uygun olmayan tefsir ve yorumlarda bulunma” gibi anlamlara gelir²⁷⁹.

Tahrif kavramı; Kur'an'da, önceki kitapların değiştirilmesi anlamında kullanılmış: “...Oysa onlardan bir takımı Allah'ın sözünü işitiyor ona akılları yattıktan sonra bile bile onu tahrif ediyorlardı”²⁸⁰. Tahrif; bazen tebdil (bir şeyi başka bir yere koymak) anlamında kullanılmış: “onların zulmedenleri kendilerine söylenen sözü başkasıyla değiştirdiler. Biz de, o zalimlere zulümlerinden ötürü gökten azab indirdik”²⁸¹. Bu ayette yine Ehl-i Kitap hakkındadır (bu şekilde tahrif Bakara 2/59, 211'de de geçmektedir.) Tahrif; bazen “kitman-ihfa” (sözü gizleme, saklama) anlamında kullanılmış: “Ey Ehl-i Kitap! niçin hakkı batıla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz”²⁸². (Bu konuyla ilgili Bakara 2/41-42 Al'i- imran3/187; Enam 6/91 bakınız) Tahrif; bazen “lebs” (karıştırma, şaşırma) anlamında kullanılmış: “Hakkı batıla karıştırmayın ve bile bile hakkı gizlemeyin”²⁸³. Tahrif; bazen “ley.y.” (dinleyici anlamasın diye eğip bükmek, katlamak, dürmek anlamında, yalan söylemekten kinayedir)²⁸⁴ anlamında kullanılmış: “Onlardan bir takımı kitapta olmadığı halde kitaptan zannedesiniz diye dillerini eğip bükürler. O, Allah katından olmadığı halde: ‘Allah katındandır’ derler, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler”²⁸⁵. Tahrif; bazen “Nisyan” (unutmak, hatırdan çıkarmak, terk etmek ve yerine getirmemek) anlamında kullanılmış: “Biz Hıristiyanız’ diyenlerden de söz almıştık; onlar kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular bu yüzden aralarına kıyamete

²⁷⁹ İbn Manzur, *Lisanul Arab*, C IX, s 43; Heyet, *Mucemu el-Fazıl Kur'an-ıl Kerim*, Kahire 1970, (Arab Dil Kurumu), C I, s 260

²⁸⁰ Bakara 2/75

²⁸¹ Araf 7/162; *Mucemu el-Fazıl Kur'an-ıl Kerim*, C I, s 86

²⁸² Al'i- imran 3/71; *Mucemu el-Fazıl Kur'an-ıl Kerim*, C II, s 478 (İhfa için C I, s 360)

²⁸³ Bakara 2/42; *Mucemu el-Fazıl Kur'an-ıl Kerim*, C II, s 563

²⁸⁴ *Mucemu el-Fazıl Kur'an-ıl Kerim*, C II, s 597-598

²⁸⁵ Al'i- imran 3/78

kadar düşmanlık ve kin saldı....”²⁸⁶. Tahrif; bazen de “ihtilaf” (ayrılığa düşmek, söz birliği yapmamak, sözde çelişkili olmak ve çekişmek) anlamında kullanılmış: “Allah katında din, şüphesiz İslamiyet’tir. Ancak kitap verilenler kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler”²⁸⁷.

Hadislerde de Ehl-i Kitab’ın Allah’ın kendilerine indirdiği kitabı değiştirdikleri ve onu tahrif ettikleri bildirilmektedir. İbn Abbas’tan rivayetle dedi ki: “Resulullah’a indirilen Kur’an, Mushaf olarak şaibesiz bir halde elinizde hazır olup onu okuduğunuz halde ehl-i kitap’dan herhangi bir şeyi nasıl sorarsınız? ben size anlatmıştım ki ehl-i kitap, Allah’ın kitabını değiştirdiler, başkalaştırdılar, elleriyle kitap yazdılar ve o Allah’ tandır dediler. Onu ucuz bir fiyata satmak istediler. Size gelen ilim onlara sual sormaktan sizi nehyetmez mi? Hayır vallahi onlardan size indirileni (Kur’an’ı)size soran bir adam görmedik”²⁸⁸. Başka bir hadiste İbn Abbas buyurdu ki : “Hz. İsa’nın vefatından sonra bir kısım Melikler Tevrat ve İncil’i tahrif ettiler....”²⁸⁹. Ebu Said el Hudri’ den rivayet edilen bir hadiste (Hz. Peygamber kıyamet gününden bahsederken)....sonra Hıristiyanlar’ a: ‘neye ibadet ediyordunuz’ diye sorulur. Onlar: ‘Allah’ın oğlu İsa Mesih’e ibadet ediyorduk’ der. Onlara denilir: ‘yalan söylediniz Allah’ın eşi de evladı da yoktur’ onlara sorulur: ‘ne istersiniz’ onlar: ‘bizi sulamanı isteriz’ onlara: ‘içiniz’ denilir. Böylelikle cehenneme hep beraber düşerler...”²⁹⁰. Hıristiyanların kendilerine indirilen kitabı tahrif ettiklerinden dolayı Allah’ın lanetine uğradıklarına dair rivayet edilen bir hadiste Zeyd b. Amr b. Nüfeyl (ravi diyor ki): “Şam’a yolculuk yapıp tabi olacağım bir din arıyordum....(Zeyd), Hıristiyan bir alime rastladım ona dinlerini sordum ve: ‘sizin dininize girmek istiyorum bana dininizden haber ver’ diye sordum. Hıristiyan alim: ‘Allah’ın lanetinden nasibini almadıkça bizim dinimize giremezsin’ dedi: ‘ben ancak Allah’ın lanetinden kaçırım, Allah’ın lanetinden ve gazabından hiçbir şey yüklenemem’ dedim.....”²⁹¹

Buraya kadar geçen ayet ve hadislerden İncil’in tahrif edildiğini gördük. Tahrifin nasıl olduğu konusunu kelamcılar üç başlık altında işlemişlerdir: Birinci

²⁸⁶ Maide 5/14; **Mucemu el-Fazıl Kur’an-ıl Kerim**, C II, s 710-711

²⁸⁷ Al’i- imran 3/19; **Mucemu el-Fazıl Kur’an-ıl Kerim**, C I, s 367

²⁸⁸ Buhari, **İtisam**, 25

²⁸⁹ Nesai, **Edebü’l-Kudat**, 12

²⁹⁰ Buhari, **Tevhid**, 24

²⁹¹ Buhari, **Menakıbul-Ensar**, 24

grup; İncil içerisinde lafzi çelişkilere değinerek tahrifi isbat etmeye çalışmışlar, İbn Hazm ve Cüveyni bunlardandır. İkinci grup; manaya yönelik tahrifin olduğunu ileri sürmüşler, İbn Sina, Gazali ve İbn Haldun Kitab-ı Mukaddesteki ayetlerin yorum ve tercümeden kaynaklanan tahrife maruz kaldığını söylemişlerdir. Üçüncü grup; Hıristiyanlık'taki ilhamla, İslam'daki vahiy kavramlarının değerlendirilmesinden dolayı ortaya çıkan ve uzlaştırmaya yönelik anlayışa destek verenler, Kamil Hüseyin, Sey.y.id Ahmed Han gibi araştırmacılar bu görüşü savunmuşlardır²⁹².

İncillerin kendi içerisindeki çelişkilerine birkaç örnek verelim: Hz. İsa'nın nesebi konusunda; Markos ile Yuhanna hiç bahsetmezken Matta ile Luka'nın verdiği soy kütüğünde ise çelişkiler vardır. Matta İncil'i Hz. İsa'nın soy kütüğünü Hz. İbrahim'e kadar götürürken Luka İncil'i Hz. Adem'e kadar götürebilmektedir. Matta'da Hz. İsa'dan Hz. İbrahim'e kadar kırk beş kişi sayılırken Luka'da elli beş kişi sayılmaktadır. Hz. Yahya konusunda; Matta İncil'inde Yahya'nın İlya olduğu belirtiliyor, Yuhanna incil'inde İlya olmadığı belirtiliyor, Matta'ya göre Yahya'ya öfkelenip onu tutuklatan Hirodes'tir. Markos'a göre Hriodiya'dır. Havarilerin isimlerini Matta ile Markos şöyle vermektedir; Petrus, Andreas, Zebidioğulları Yakub ile Yuhanna, Filipus, Bartalamay Tomas, Matta, Alfay oğlu Yakub, Taday, Yurtsever Simon, Yehuda İskaryot. Matta ile Markos'ta onuncu isim "Taday" iken Lukada onuncu isim Yakub oğlu Yehuda'dır (Kitab-ı Mukaddes Matta, 10:2-4; Markos 3:13-19; Luka 6:12-16) Hz. İsa'nın tutuklanmasıyla ilgili hususta (Hz. İsa tutuklandıktan sonra) yapılan mahkeme Matta, Markos ve Yuhanna'ya göre aynı gece Yahudi meclisinin önünde cereyan etmiş, Luka'ya göre aynı gece cereyan etmemiş ertesi gün mahkeme edilmiş (Kitab-u Mukaddes, Matta 26:57; Markos 14:53; Luka 22:66; Yuhanna 18:19) daha bunun gibi İncillerin kendi içinde bir sürü çelişkili bilgiler yer almaktadır²⁹³.

İncillerin Hz. İsa'ya indiği zaman yazılmaması, en erken M.S. I. y.y..' da yazılmış olmaları, sözlü olarak nakledilmeleri, farklı toplumlara Hıristiyanlığı anlatmak ve onları kendi dinlerine katmak için başka dinlerden (özellikle putperest Roma'dan) etkilenmeleri tahrifi de kaçınılmaz hale getirmiştir. Günümüzdeki Hıristiyanlığın şekillenmesinde en büyük etkiyi Pavlus yapmıştır. Pavlus'un

²⁹² R. Biçer, a.g.e., s 92-93

²⁹³ Ş.Kuzgun, **Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri**, s 305-333

öğretilerinin merkezi figürü Mesih İsa ‘dır. Dinsel geleneğin her alanına damgasını vuran merkezi bir figür olduğu için İncillerin oluşumunda da büyük rol oynamıştır²⁹⁴.

Hıristiyanlığın İncil’e yaklaşımını özetle araştırmacı Caspar‘ın görüşlerinde bulabiliriz: “Kutsal kitap, insanlık tarihi içinde kayıtlı tanrı sözünün tam intikali değildir. Kutsal kitap bu tarihi olayların yorumudur. Yani vahyin ve tanrı sözünün yorumu”²⁹⁵. İncilleri değerlendirirken İslam’daki vahiy anlayışıyla kıyaslırsak İncilleri ta Hz. İsa’ya kadar götüren rivayet zincirinin tevatür derecesinde (doğru ve güvenilir bir topluluğun kendileri gibi bir topluluktan rivayet ettikleri şeyler) güvenilir olması gerekir. Bu mümkün değildir zaten Hıristiyan kutsal kitap araştırmacıları da böyle bir şeyi iddia etmiyorlar. Havarilerden ve sonraki nesillerden İncil yazarlarının ilhamla kendi yorumlarını da katarak günümüzdeki İncilleri yazdıklarını kabul ediyorlar. Bütün bunlara rağmen İslam alimleri; İncillerin kendi içerisindeki çelişkiler, Kutsal kitaba yakışmayacak ifadeler (Hz. İsa’ya Allah’ın oğlu demeleri), Hz. Muhammed’in “Faraklit” ismiyle İncillerde müjdelendiği halde gizlenmesi, Kur’an-ı Kerim’de ve Hz. Peygamberin hadislerinde Hıristiyan din adamlarının ucuz dünya menfaatleri karşılığında İncilleri değiştirdikleri, mana ve yorum olarak tahrif ettiklerinin bildirilmesi gibi hususlardan dolayı Hıristiyanlar’ ı eleştirmişler ve bu konularda çalışmaya ve araştırmaya devam etmişlerdir.

II. BÖLÜM

KÜTÜB-I SİTTE’YE GÖRE İBADET VE YAŞANTI AÇISINDAN

HIRİSTİYANLAR

A- KÜTÜB-I SİTTE’YE GÖRE KİLİSE

Kilise; Cemisi kenais olup Hıristiyanların ibadet yerleri olarak ifade edilir. Hıristiyan geleneğinde hem kutsal mekanı (ibadet edilen yeri) hem de yerel ve

²⁹⁴ Ş.Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, s 253

²⁹⁵ R.Biçer, *a.g.e.*, s 122

evrensel Hıristiyan toplumunu veya Hıristiyanlık'taki çeşitli akımları (mezhepleri) ifade eder. Yeni Ahid, kiliseyi organik bir toplum olarak “Yeni İsrail” şeklinde İsa Mesih'in kurduğunu ifade etmektedir²⁹⁶. Kilise Yunanca “eklesya” kelimesinden gelmektedir. Kilisenin, cemaat ve meclis anlamı da vardır. İsa'nın yolunu benimseyen kimselerin oluşturduğu topluluk “Kilise” diye adlandırılmıştır²⁹⁷. Hıristiyan düşüncesinde çok katmanlı bir kelime olan kilise, İsa'ya tanrı oğlu olarak inanan ve buna vaftizle tanıklık edenlerin topluluğudur. İnsan, vaftizle Hıristiyan olur ve kilisenin bir üyesi haline gelir. Kilise daima eski ve Yeni Ahid'in kutsal yazılarında vahyedilen tanrı sözüne sadık kalmak ve onu her çağın yapısı içinde anlamak çabasıdadır. Tanrı sözünün devamlı olarak yeniden anlaşılması kutsal ruhun etkinliğinde kilise topluluğunda gerçekleşir²⁹⁸.

Hıristiyanlık'ta kilise bir mekan'dan ziyade bir cemaat için kullanılmıştır. Hıristiyanlar mekan olarak ilk kiliseye miladi 313 yılında ilan edilen Milan Fermanıyla kavuşmuşlardır. Çünkü Konstantin, bu fermanla Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiş, bu da Hıristiyanlığın gizlilikten kurtulup açığa çıkmasına ve mabet olarak bir mekana sahip olmasına yol açmıştı²⁹⁹.

Hıristiyanlık'ta bir kimse, vaftizle kilise üyesi olabilmektedir. O kişi ayinler, kültler, sözlerle ve İncilin kurallarına uygun hareketlerle kilise hayatına atılmış olur³⁰⁰. Hıristiyan inancına göre kilisenin doğuşu İsa Mesih'in dirilişiyle gerçekleşmiştir. Bu durum yeni bir insanlık ve yeni bir yaratılışa neden olmuştur. Kilise kelimesi Yeni Ahid'te yüz on dört yerde geçmektedir³⁰¹.

Hıristiyan mabetleri Arapça kaynaklarda kenise, bia, deyr, umr, kalaye, savmaa*, gibi kelimelerle ifade edilir. K. Kerimde: “.....Allah insanların bir kısmını diğerleriyle savmasaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok

²⁹⁶ İbn Manzur, **Lîsanul- Arab**, C. VI, s. 199; **Mucemu'l- Vasit**, s. 800; Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara 1998, s 220

²⁹⁷ G. Tümer, A. **Küçük, Dinler Tarihi**, Ankara, 2000, s 291.

²⁹⁸ W.Troll Christian, **Müslümanlar Soruyor Hıristiyanlar Yanıtıyor**, (Çev: Robert Kaya), İstanbul, s 54

²⁹⁹ Mehmet Aydın, **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, Ankara 1995, s 66 (Geniş bilgi için W.Troll **a.g.e.**, s 55; S.Yıldırım, **Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık**, s 64; R. Biçer, **a.g.e.**, s 54; Muhammed Ataurrahim, **Bir İslam Peygamberi Hz. İsa** (Çev: Kürşat Demirci), İstanbul 1997, s 15; Annamaria Schimmel, **a.g.e.**, s 305)

³⁰⁰ M. Aydın, **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, s 67

³⁰¹ Mehmet Aydın, “**Kilise**” **mad., D.İ.A.**, C XXVI, s 11

anılan camiler yıkılıp giderdi. And olsun ki, Allah'a yardım edenlere Allah da yardım eder....." buyrulur³⁰².

Kilise tarihçileri, Hıristiyanlığın Arabistan'a Miladi I. asırda girdiğini söyleseler de, bu durumun dördüncü asırda gerçekleştiği tarih kaynaklarında belirtilir. Hıristiyanlar ilk olarak Suriye ve Habeşistan'a girmişler bu durumda bile Hicaz Bölgesine, girememişlerdir. Miladi V. asırda Hıristiyanların Havran Bölgesi'nde Melkit, Nasturi ve Yakubi gibi birbirine rakip üç kiliseye ayrılması bu dinin yayılmasına en büyük engel olmuştur. İslam'ın ilk yıllarında Güney Arabistan'da Hıristiyanlık sadece Necranlılar arasında yayılmıştır³⁰³. İslamiyet'in ortaya çıktığı VII. y.y.' da Hıristiyan kiliseleri bir birlik içinde değildi. Hıristiyanların mutlak hakikate sahip olduklarını iddia etmelerini Kur'an "Biz Hıristiyanlar diyenlerden de söz almıştık; onlar kendilerine öğretilenlerin bir kısmını unuttular bu yüzden aralarına kin ve düşmanlık saldık....."³⁰⁴ şeklinde eleştirmektedir. Hıristiyanlar, 1054 yılında Katolik ve Ortodoks olarak ikiye bölünüyorlar. Sonraları Protestanlar ve diğer kiliselere ayrılıyor. Aralarındaki birlik dağılıyor (en önemli etken Hz. İsa'nın ve Hz. Meryem'in konumu vb. konular). Hıristiyanların bu bölük pörçük durumları kendilerini çok etkiliyor. Mısır'daki Kıptiler Müslümanları kurtarıcı olarak görüyor. O kadar ki Ermeni Piskoposu Sebeas, M. S. 661 yılında kaleme aldığı bir yazıda Hz. Muhammed'i şöyle tarif ediyor: "Son derece bilgili ve Musa yasası konusunda bilgi sahibi olan Muhammed, Araplara İbrahim'in tanrısını öğretmiştir." İslam'a karşı bu ılımlı anlayış İslam fetihlerinin arttığı dönemlerde yerini son derece tahripkar ve dejenere edilmiş bir anlayışa bırakmıştır³⁰⁵.

Hz. Muhammed'in kiliseler hakkındaki hadislerini incelediğimizde Kütüb-i Sitte içerisinde şu rivayetleri görüyoruz; Hz. Ömer'den rivayetle: "Bizler kiliselerinizde resim ve heykeller bulunduğundan dolayı kiliselerinize girmeyiz, ancak İbn Abbas içinde resimler bulunan kilisede namaz kılmıştır". Aynı hadisin devamında Hz. Aişe'den rivayetle: Ümmü Seleme Habeşistan'da Mariye adında

³⁰² Hacc 22/40

* **Savma**: İbadet yeri, Nasara Rahiplerinin halktan uzaklaşıp inzivaya çekilmesi için tesis edilen yer.(Ferit Develioğlu, **Osmanlıca – Türkçe Lügat**, Ankara 1990, s 1106

³⁰³ Şemseddin Günaltay, **İslam Öncesi Araplar ve Dinleri**, Ankara 1997, s 90-94

³⁰⁴ Maide 5/14

³⁰⁵ Mahmut Aydın, **Monologdan Diyaloga, Çağdaş Hıristiyan Düşüncesinde Hıristiyan – Müslüman Diyalogu**, Ankara 2001, s 33-37

içinde resim ve heykellerin bulunduğu bir kiliseyi Hz. Peygamber'e anlattı. Hz. Peygamber şöyle dedi: 'onlar içlerinde salih bir kulun veya iyi bir adamın ölmesiyle onun mezarının üzerine bir mescit inşa ederler ve içine ona benzer şekiller çizerler, resimler koyarlar (ölen kişiye benzeyen). İşte bunlar Allah katında mahlukatın en şerhileridir' buyuruyor"³⁰⁶. Hz. Aişe ve Abdullah ibn Abbas'tan rivayetle; Resulullah'ın ölüm vakti yaklaştığı zaman Yahudi ve Hıristiyanları yaptıkları yanlıştan sakındırmak için Resulullah şöyle buyurdu: 'Allah'ın laneti Yahudi ve Hıristiyanların üzerine olsun peygamberlerin kabirlerini mescit yaptılar.' Bazı rivayetlerde şu ziyade vardır: 'Eğer bu endişe olmasaydı Resulullah'ın kabri açıkta bulunacaktı ancak insanlar tarafından mescit ittihaz edinilmesinden korktu"³⁰⁷.

Kiliselerin mimari tarzıyla ilgili bir hadiste, İbn Abbas'tan rivayetle Resulullah şöyle buyuruyor: "Benden sonra Yahudilerin sinagoglarını nasıl yüksek ve süslü yaptıklarını ve Hıristiyanların da kiliselerini aynı şekilde yüksek ve süslü bir şekilde yaptıklarını sizlerin de mescitlerinizi yüksek ve süslü bir şekilde onlar gibi yapacağınızı görüyorum."buyurmuştur"³⁰⁸. Hadisin ravilerinden Cubara b. Muğalles'in yalancı olduğu söylenmiş dolayısıyla senedi zayıftır denmiştir"³⁰⁹. İbn Ömer'den rivayetle; Müslümanlar Medine'ye geldiklerinde namaza bir çağrı yoktu. Toplanıp namazı gözetirlerdi. Bu konu hakkında kimi; 'Hıristiyanlar gibi çan kullanınız' kimi: 'hayır Yahudiler gibi boru kullanın' dedi. Hz. Ömer de: 'bir adam gönderseniz halkı namaza çağırsa' dedi. Bunun üzerine Resulullah: 'Ey Bilal kalk namaza çağır' buyurdu"³¹⁰. Kiliselerle ilgili buraya kadar zikredilen hadislerde; Kilisenin bizzat kendisi değil, içerisindeki heykeller, resimler ve insanların oraları kabir haline getirmeleri eleştirilmiş, mabede yakışmayacak kadar gösterişli ve süslü olmasına tepki gösterilmiştir. Diğer taraftan Hz. Muhammed (sav) bizzat kendisi anlaşma yaptığı kimselerin cizye vermeleri halinde mabetlerini koruma altına almış ve anlaşma maddelerine uydukları müddetçe Hıristiyanların kilise ve manastırlarına dokunmamış, kendi ibadetlerini yapma konusunda serbest bırakmıştır. İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste; "Resulullah (sav) Ehl-i Necran'la yarısı Safer ayında diğer

³⁰⁶ Buhari, **Salat**, 54, (Ayrıca Buhari, **Salat**, 48, **Cenaiz** 71, **Menakıbul Ensar**, 37'ye bknz.) (Bu kilise Meryem ana kilisesidir. K. Miras, **Tecrid**, C II, s 368).

³⁰⁷ Buhari, **Salat**, 54; Müslim, **Mesacid**, 16-18; Nesai, **Mesacid**, 13.

³⁰⁸ İbn Mace, **Mesacid**, 2.

³⁰⁹ İbn Kay.y.ım, **Zevaid**, C I, s 644.

³¹⁰ Buhari, **Kitabul- Ezan**, 1.

yarısı da Recep ayında verilmek üzere iki bin elbise üzerine anlaşma yaptı. Ayrıca otuz zırh, otuz kısrak at, otuz deve ve Müslümanların savaşta kullanabilecekleri her çeşit silahtan otuz sınıf emanet olarak istedi. Eğer Yemen’de her hangi bir tuzak veya ğadr* olursa onlara bunları vermek üzere tazmin edeceklerini de bildirdi. Buna karşılık Hıristiyanların hiçbir kilisesi yıkılmayacak, hiçbir keşiş* manastırdan çıkarılmayacak, bir hadise çıkarmadıkları ve faiz yemedikleri müddetçe kendi dinlerinde de serbest kalacaklar”. Ravilerden İsmail: ‘Fakat onlar faiz yediler” dedi³¹¹. Necran Hıristiyanları Medine’ye heyet gönderirler (Mekke’nin fethinden sonra). Resulullah onlara Müslüman olmayı teklif eder. Hz. İsa’nın şahsiyetiyle ilgili tartışmalar olur. Resulullah Kur’an’ın Hz. İsa’yla ilgili verdiği bilgileri onlara söyler ve onlara iyi davranır. Pazar günü ibadet etmek isterler İbn Hişam’ın kaydına göre onlara kendi dinlerine göre ibadet etmelerine müsaade eder. Necran Hıristiyanları da doğuya yönelerek ibadet ederler³¹². Hz. Muhammed’in Kiliselere karşı tavrını gösteren bir anekdot da Resulullah’ın hicri onuncu yılda Medine’ye gelen Ben-i Hanife’ye verdiği emirde karşımıza çıkıyor. Talk b.Ali’den rivayetle; “Ben-i Hanife kabilesinden bir heyetle peygamber efendimizin yanına çıktık. Ona biat ettik. Onunla beraber namaz kıldık, ona memleketimizde bir manastır olduğunu haber verdik. Resulullah’tan abdest suyunun fazlasını bize hibede bulunmasını istedik abdest suyunun fazlasını kırıbaşa koydu ve bize emredip buyurdu ki: ‘çıkınız memleketinize vardığınız zaman manastırınızı yıkınız onun yerini bu suyla sulayınız ve orayı mescit ediniz....sonra çıkıp memleketimize varınca manastırımızı yıktık orayı mescit edindik. Orada ezan okuduk....’³¹³. Bu durum Hz. Peygamber’in kiliselere karşı olumsuz tavır takındığını göstermez. Ben-i Hanife o zaman Müslüman olmuştu. Artık kiliseye gereksinimi kalmadığı için bunu istedi. Bu kabile yeni Müslüman olduğundan Hıristiyan kültürünün izini silmek için böyle bir metot takip ettiği

³¹¹ Ebu Davud, **Kitabul-Harac ve İmaret ve’l –fey**, 30; Ş.Günaltay, **a.g.e** , s 94

***Ğadr**: Ahdi bozmak, sözünde durmamak.(Bekir Topaloğlu – Hayrettin Karaman, **Arapça Türkçe Yeni Kamus**, İstanbul 1977, s 293

***Keşiş**: Özellikle Hıristiyanlık Ve Budizmde sıkı bir tarikat disiplini altında yaşamını sürdüren kişi; münzevi; tek başına yada kendisi gibi olan diğer kişilerle birlikte bir manastırda yaşamayı ilke edinen dindar kişi. Genellikle keşişlerin uymakla yükümlü oldukları kurallar, fakirlik, bekaret ve keşişlik kurallarına mutlak itaattir. Geleneksel olarak Hıristiyanlıkta keşişliğin M.S. III. y.y.’ da başladığı varsayılır. Ş.Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s 218

³¹² İ. Canan, **Hadis Ansiklopedisi.Kütüb-ı Sitte**, C IV, s 75; Ş.Günaltay, **a.g.e** , s 94

³¹³ Nesai, **Mesacid**, 11

söylenbilir³¹⁴. Buraya kadar zikredilen hadislerde Hz. Muhammed'in kilise ve manastırlara karşı olmadığı fakat peygamberlerin ve Allah dostu evliyaların kabirlerinin mescit yapılmasına, kilise ve manastırların içerisinde heykel, resim vb. şeylerin bulundurulmasına karşı çıktığı yüksek ve süslü şekilde yapılmasını eleştirdiğini görüyoruz. Hıristiyan kabilelerinin Müslümanlara cizye vermeleri karşısında genel asayışı bozacak davranışlardan uzak durdukları müddetçe kilise ve manastırlara dokunulmamış, Hıristiyanların kendi dinlerine göre yaşamalarına, ibadet etmelerine müsaade edilmiştir. Hatta Hz. Muhammed Necran Hıristiyanlarına Mescit-i Nebevi'de kendi dinlerine göre ibadet etmelerine izin vermiştir.

Hz. Muhammed'in ibadet yerleriyle ilgili hadislerinde değindiği ve Ehl-i Kitab'ı da ilgilendiren bir diğer konu ise Kudüs'deki Mescit-i Aksa'nın faziletidir. Bu konuyla ilgili Ebu Zer Gıfari'den rivayetle: "Ey Allah'ın Resulu! İlk defa hangi mescit kuruldu" dedim. "Mescit-ı Haram" buyurdu "sonra hangisi" dedim. "Mescit-ı Aksa" buyurdu. "Aralarında kaç yıl var?" dedim "kırk yıl".....buyurdu³¹⁵. Meymune (r.a)'dan rivayetle: "Ey Allah'ın Resulu! bize Beytü'l-Makdis hakkında fetva ver" demiştim. Resulullah' da: "Orası mahşer (kıyamet) günü insanların bir araya toplanacağı ve herkesin defterinin neşredileceği yerdir. Oraya gidin ve orada namaz kılın. Çünkü orada kılınan bir namaz başka yerlerde kılacağınız bin namaz gibidir." Buyurdu. "Ben oraya gitmeye gücüm yetmezse ne yapabilirim" diye tekrar sordum şöyle cevap verdi: "Beytü'l-Makdis'e kandil yağı bağışlarsın oranın aydınlatılmasında kullanılır. Böyle yapan oraya gidip ibadet eden gibidir." buyuruyor³¹⁶. Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Resulullah (sav) şöyle buyuruyor: "Üç tane mescit için seyahat edilir. Mescit-i Haram (Kabe), Mescid-i Nebevi, Mescid-i Aksa"³¹⁷.

B – KÜTÜB-I SİTTE'YE GÖRE HAVARİLER VE DİN ADAMLARI

1 – Havariler

³¹⁴ Ahmet Bostancı, **Kamu Hukuku Açısından Hz. Peygamberin Gayri Müslimlerle İlişkileri**, İstanbul 2001, s 121

³¹⁵ Buhari, **Enbiya**, 10, 40; Müslim, **Mesacid**, 2; Nesai, **Mesacid**, 3; İbn Mace, **Mesacid**, 7

³¹⁶ Ebu Davud, **Kitabus-Salat**, 14

³¹⁷ Buhari, **İtisam**, 16; Müslim, **Kitabül hac**, 51 (Mescid-ı Aksanın faziletiyle ilgili Buhari, **Fazlu's-Salati fi Mescid-ı Mekke ve Medine**, 2, 30; E bu Davud, **Menasik**, 9; İbn Mace, **Menasik**, 49)

Havari; seçilmiş, kusursuz taraftar, özverili arkadaş, bir kimseye ileri derecede yardım eden, elbise çok yıkanığında meydana gelen beyazlaşma gibi anlamlara gelir. Terim olarak; Allah'ın peygamberlerine inanıp onlara yardımcı olan ve özellikle de Hz. İsa tarafından seçilmiş tebliğ görevinde ona yardımcı olan on iki kişilik grubu ifade eder. İncillere göre Hz. İsa tebliğ faaliyetinin başında kendisine inananlardan on iki tanesini seçmiş ve bunlara Havari demiştir. (Luka 6/13)³¹⁸. Havariler, İncillerde belirtilen ifadelerle göre, daima Hz. İsa'yla beraber olmuşlar (vaftiz olmasından çarmıha gerilişine kadar) (Matta 27/17-19; Luka 9/52; Yuhanna 4/8). İncillere göre Hz. İsa Havarilere mucize gösterme yetkisi vermiştir. (Markos 3/15) Aynı zamanda tanrının melekutunun anahtarı da Havarilere verilmiştir (Matta 18/18; 19/28). Bu gibi kutsal görevlerinin yanında İncillere göre Havariler, Hz. İsa'yı inkar etmişler (Matta 26/33-35), Hz. İsa son gece dua etmelerini istemiş, onlar uyumuşlar (Matta 26/36-45). Bu gibi çelişkiler de kutsal kitaba yakışmayacak tarzdadır.

K.Kerimde; Havarilerle ilgili üç yerde açıklama yapılmış: "İsa, onların inkarlarını hissedince: 'Allah uğrunda yardımcılarım kimlerdir?' dedi. Havariler şöyle dediler: 'Biz Allah'ın yardımcılarıyız. Allah'a inandık ona teslim olduğumuza şahit ol'" ³¹⁹. Maide suresinde de; Havarilerin Hz. İsa'dan, Allah'tan bir sofraya indirmesini talep etmelerini bu sayede kalplerinin mutmain olacağını söylemelerini Hz. İsa'nın Allah'u-Teala'dan bunu istemesi ve Cenab-ı Allah'ın bu talebi yerine getirdiği anlatılır. (**Maide 5/111-117**)

Hadislerde de Havari kelimesi geçmektedir; Cabir (r.a)' dan rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: "Her peygamberin bir Havarisi vardır, benim havarim ise, Zübeyr b. Avvam'dır"³²⁰. Abdullah b. Mesud' dan rivayetle Resullullah (sav) şöyle buyuruyor: "Benden önce gönderilen bütün peygamberlerin ümmeti için Havarileri ve sünnetini takip eden, emrini yerine getiren yakın ashabı olmuştur onlardan sonra çeşitli ihtilaflar meydana geldi, bu kimseler söylüyorlar fakat yapmıyorlar veya emredilmeyen şeyleri yapıyorlardı...."³²¹.

³¹⁸ İbnu'l-Manzur, **a.g.e.** , C IV, s 220; Osman Cilacı, "*Havari*" **mad.**, D.İ.A, C XVI, s 513

³¹⁹ Al-i İmran 3/52; Saff 61/14; Maide 5/11-117

³²⁰ Buhari, **Fedailüs-Sahabe**, 13, **Cihad**, 40, 41, **Meğazi**, 29; Müslim, **Fedailü's-Sahabe**, 48

³²¹ Müslim, **İman**, 80

İslam’i kaynaklarda Hz. İsa’nın on iki Havarisiyle ilgili bilgiye rastlarız. İbn Esir, el - Kamil fi’t-Tarih adlı eserinde; Havarilerin balıkçılık, kaptanlık gibi mesleklerle uğraştıklarını, Hz. İsa’dan kendilerini doyurması için Allah’a dua etmelerini istemelerini ve Allah’ın da onlara sofrayı indirerek doyurması gibi konulardan bahsedilir³²². Taberi’deki rivayetlerde de; “Hz. İsa’nın göğe yükseltilmesinden sonra onun direktifleri doğrultusunda Havarilerinin yeryüzüne dağıldıkları ve dini faaliyetlerde buldukları anlatılır”³²³. Havarilerle ilgili Kütüb-ı Sitte’de geçen hadisleri değerlendirdiğimizde bu bilgiler sınırlı olup genel ifadelerdir. Her peygamberin Havarisinin olduğuyla ilgili bilgiler verilmiştir. K.Kerimde bu konuyla ilgili daha geniş bilgi verilmiş olup; Havarilerin İsa’ya inandıklarından Allah’a ve Allah tarafından indirilen şeylere iman ettiklerinden ve Hz. İsa’ya dini anlatma ve yayma konusunda yardımcı olmalarından bahsedilir. Bunun dışında İslam kaynakları ve özellikle tarih kitapları konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verirler.

2- Hadislerde Din Adamları

Kilise içerisinde en erken M.S. II. Yüzyılda da başlayan; piskoposluk, rahiplik ve diyakosluk şeklinde üç temel din adamı hiyerarşisi oluşmuştur. Zamanla ihtiyaçları karşılamak üzere daha başka görevler de ihdas edilmiştir. Piskoposlar bir bölgedeki kilisenin idari amiriydi. Rahipler, yetkiyi piskoposlardan alır ve onların yardımcısı konumundadırlar. Kilisenin temel görevlerini yaparlardı. Diyakoslar, sakramentlerin dışındaki genel işleri görürler ve Rahiplerin yardımcısı konumundadırlar.³²⁴ Piskopos; bölgesinde dini öğreten ve yöneten din adamıdır. Hz. İsa’yı temsil eder; papaz, ayinleri yönetir. Diyakos; tanrı kelamını okuyan yoksula, yaşlıya, hastaya yardım eden din adamını ifade eder³²⁵.

Din adamlarıyla ilgili bir kavram da ruhbanlıktır; beşeri isteklerden uzak durup dünya hayatından el etek çekmek anlamına gelir. Ruhbanlığa yakın bir diğer kavram da keşiştir; sıkı bir tarikat disiplini altında yaşamını sürdüren kişi, tek başına

³²² İbn Esir, **el-kamil**, C I, s 314-315

³²³ Muhammed b. Cerir et **Taberi, Tarihi’l – Ümem vel Mülük**, Kahire 1939, C I, s 601-604

³²⁴ Mehmet Aydın, “**Hristiyanlık**” **mad.**, (D.İ.A.), C XVII, s 352

³²⁵ M.Aydın, **Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık**, s 75

ya da kendisi gibi olan diğer kişilerle birlikte bir manastırda yaşamayı ilke edinen dindar kişi anlamına gelir³²⁶.

Ruhbanlık, Hıristiyanlığa Hz. İsa döneminden sonra girmiştir. Bunun sebebi de zorba kişiler (krallar vb) müminleri yok etmek için uğraşmışlar, yapılan savaşlarda inanan kimseler çok kayıp vermişler, kurtulabilen az sayıdaki müminler de dağlara kaçmış ve oradaki mağaralarda kendilerini ibadete vermişlerdir. Bunlar samimi müminler olup, zor şartlara katlanmak durumunda kaldılar³²⁷. Kur'an'da ruhbanlığın Hıristiyanlık'tan sonradan ihdas edildiği fakat gereği gibi bu duruma riayet edilmediği bildirilmektedir: “.....Üzerlerine gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları rahbaniyet'e bile gereği gibi riayet etmediler; içlerinde inanmış olan kimselere ecirlerini verdik ama çoğu yoldan çıkmışlardır”³²⁸. Hıristiyanların fırkalara ayrıldığıyla ilgili Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Resulullah şöyle buyuruyor: “Yahudiler yetmiş bir veya yetmiş iki fırkaya ayrılacaklar, Hıristiyanlar da yetmiş bir veya yetmiş iki fırkaya ayrılacaklar....”³²⁹. Bu konuyla ilgili diğer hadislerde bu yetmiş iki fırkadan üç tanesinin kurtuluşa ereceği anlatılır. Bunlardan birinci grubun; zorba hükümdarlarla savaşacak durumda olmadıkları için dağlara kaçıp mağaralara sığındıkları anlatılmaktadır³³⁰. Kur'an'da kıssaları anlatılan Ashab-ı Kehf'de bunlardandır. O dönemdeki zorba hükümdarların zulümlerinden kaçıp mağaraya sığınmışlardı³³¹. Ruhbanlık, ilk başta Allah'a ibadet etmek maksadıyla ihdas edilmişti fakat zamanla Hıristiyanlığın aslının değişmesine paralel olarak değişmiş ve çok yetkileri olan din adamları hegemonyası haline gelmiştir³³².

K.Kerim' de Hıristiyan din adamlarının Allah'ın ayetlerini gizledikleri, kendi sözlerini ön plana çıkardıkları ve Hıristiyanların da bu sözlere uydukları bildirilmekte ve bu durum eleştirilmektedir: “Ey inananlar! hahamların ve rahiplerin çoğu insanların mallarını haksızlıkla yerler Allah yolundan alıkoyarlar ...”³³³. Kur'an Ehl-i Kitab'ın menfi yönlerinin çoğunlukta olduğunu anlatır. Ancak az da olsa bir

³²⁶ Ş. Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s 218; Mustafa Sinanoğlu, “*Hıristiyanlık*” **mad.**, D.İ.A, C XVII, s 365

³²⁷ Fatih Kesler, **Kur'an-ı Kerimde Yahudi ve Hıristiyanlar**, Ankara 2001, s 235

³²⁸ Hadid 57/27

³²⁹ Ebu Davud, **Sünnet**, 1

³³⁰ Tirmizi, **İman** 18; İbn Mace, **Fiten**, 7

³³¹ Kehf 18/16-26

³³² F.Kesler, **a.g.e.**, s 236.

³³³ Tevbe 9/34.

zümrenin Kur'an' da takdir edilip övüldüklerini görüyoruz³³⁴. Kitap ehlinin hepsi bir değildir: “Onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyup duranlar vardır; bunlar Allah'a ve ahiret gününe inanır, kötülükten men eder iyiliğe koşarlar işte onlar iyilerdir”³³⁵. Maide suresinin 66. ayetinde bunların Ehl-i kitap içerisinde küçük bir zümre olduğu anlatılır.

Hadislerde Ehl-i Kitab'ın kendilerine indirilen kitabı değiştirdikleri, tahrif ettikleri, gizledikleri, ucuz dünya menfaatleri karşılığında sattıkları ifade edilmiştir. (İncil konusuna bakınız.) Tirmizi'nin hasen ve ğarib dediği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “İşte insanlardan ilmin kaldırılacağı zaman, nihayet ilim namına hiçbir şeye güçleri yetmeyecek, Sahabi: ‘Kur'an'ın herkes tarafından okunduğu halde ilmin insanlar arasında nasıl kaldırılacağını sorar....’ ‘İşte Tevrat ve İncil Yahudi ve Hristiyanların elindedir onlara ne faydası var’ diye karşı bir soruyla cevap verir”³³⁶. Başka bir hadis Abdullah İbn Ebi Evfa'dan rivayetle: Muaz b. Cebel Şam'dan dönmüştü. Resulullah'ın huzuruna çıkınca ona secde etti. Peygamberimiz: “Ey Muaz! bu da ne” diye sorunca cevaben: “Şam'a gitmiştin onların piskoposlarına ve patriklerine secde ettiklerini gördüm içimden aynı şeyi size yapmak arzusu geçti” dedi. Resulullah bunun üzerine: “sakın bunu yapmayın....”³³⁷. Al-i İmran 3/187-188. ayetin tefsiriyle ilgili İbn Abbas şöyle bir rivayette bulunur: “Resulullah Ehl-i Kitab'a bir konu hakkında bir şeyler sordu. Gerçeği gizleyip değişik şekilde yanlış cevap verdiler bununla da övülmek istediler. Gizledikleri şey hususunda da sevindiler”³³⁸. Yine Al-i İmran suresi 64. ayetin tefsiriyle ilgili; bu ayet nazil olduğunda Adıy.y. İbn Hatim: “Ya Resulullah! biz onlara ibadet etmiyorduk ki” dedi Peygamberimiz: ‘Onlar sizin için helal ediyorlar, haram kılıyorlar, siz de onların sözüne göre hareket ediyordunuz öyle değil mi?’ buyurdu. Adıy.y.: ‘doğru’ dedi Peygamberimiz: “işte o budur buyurdu”³³⁹. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'den rivayetle; bu kişi Şam'a yolculuk yapıp tabi olacağı bir din araştırıyor... Zeyd, Hristiyan bir alime yaklaşır: “Ben sizin dininize girmek istiyorum bana haber ver” der. Hristiyan alim:

³³⁴ Veli Ulutürk, **Kur'an'da Ehl-i kitap**, İstanbul 1996, s 63.

³³⁵ Al-i İmran 3/113-114

³³⁶ Tirmizi, **Kitabü'l-İlim**, 5.

³³⁷ Tirmizi, **Kitabu Rada**, 11 (benzer hadis Ebu Davudun ziyade hadislerinde de geçer)

³³⁸ Buhari, **Al-i İmran suresinin tefsiri**, 16; Müslim, **Sıfatul-Münafikin**, 8.

³³⁹ Muhammed Ali Sabuni, **Sabuni Tefsiri**, (Darul Kur'an-ıl Kerim), Beyrut 1981, C I, s 208.

‘Allah’ın lanetinden nasibini almadıkça bizim dinimize giremezsin der...’³⁴⁰. Hz. Ali’den rivayet edilen bir hadiste; Mahzum oğullarından bir kadın hırsızlık yapıyor, o kadına ceza vermemesi için Üsame’yi Resulullah’a gönderiyorlar. Peygamberimiz: “İsrail oğulları içlerinde itibarlı, zengin bir kişi hırsızlık yaparsa ona ceza uygulamaz fakat zayıf birisi yaparsa elini keserlerdi...” buyuruyor³⁴¹.

Buraya kadar Hıristiyan din adamlarıyla ilgili hadisleri zikrettik. Hadislerde din adamlarının, Allah tarafından peygamberleri Hz. İsa’ya indirilen kitabı değiştirdikleri, bazı bilgileri gizledikleri, insanların mallarını haksız yere yedikleri, ucuz dünya menfaatleri karşılığında sattıkları ayetleri tahrif ettikleri, cezaları fakir ve kimsesizlere uyguladıkları, fakat zenginlere uygulamadıklarını görüyoruz. Aynı zamanda din adamlarının insanları Allah’a ibadetten alıkoydukları, helali haram, haramı da helal yaptıkları ifade edilir. İnsanların, din adamlarına secde etmeleri konusunda din adamlarının etkisinin büyük olduğu bildirilmektedir. K. Kerim’de belirtilen orta yolda olan küçük bir zümre hadislerde de belirtilir. Bu konuyla ilgili Cabir (r.a)’dan rivayetle; Deniz seferi yapan bir grup Peygamberimize döndüklerinde onlara şöyle dedi: “Habeş diyarında gördüğünüz acayip olaylardan bana haber verir misiniz? O grup içerisindeki gençler dediler ki: ‘Olur Ya Resulallah! Bir defasında biz oturuyorduk Hıristiyanların Rahibelerinden yaşlı bir kadın, başı üzerinde su testisi olduğu halde yanımızdan geçti. Onlardan bir gence rastladı....O genç, kadını itti. Kadın diz üstü düştü ve testisi kırıldı. Kadın ayağa kalkınca, o gence yönelerek şöyle dedi: ‘Ey gaddar! Allah kürsi’yi ortaya koyup öncekileri ve sonrakileri topladığı ellerin ve ayakların işlediklerini söylediği zaman benimle senin durumunun onun yanında (Allah katında) yarın nasıl olacağını sen ilerde bileceksin’ Peygamberimiz: ‘Kadın doğru söyledi zayıflarının hakkı güçlülerinden alınmayan bir ümmeti Allah nasıl temize çıkarır.’ dedi³⁴². Bu hadiste de iman eden ve Allah’a ibadet eden din adamlarının bulunduğunu görüyoruz. Lakin yukarıda da belirttiğimiz gibi bunlar azınlıkta kalmışlardır.

C – HİRİSTİYANLARIN İBADETLERİ

³⁴⁰ Buhari, **Menakibul Ensar**, 24.

³⁴¹ Buhari, **Fedailüs-Sahabe**, 18, **Şehadet**, 8, **Enbiya**, 5 4, **Meğazi**, 53, **Hudud**, 11, 12, 14.

³⁴² İbn Mace, **Fiten**, 20

Hıristiyanların ilk dönemlerinde gerek mabed gerekse ibadetin nasıl yapıldığıyla ilgili bilgiler sınırlı olup, somut tarihi veriler M.S. II. Yüzyıldan önceye gitmez. İlk dönemlerde Hıristiyanlar, Yahudi geleneğini devam ettirmişlerdir. Birinci yüzyıldan itibaren Yahudi-Hıristiyan çekişmesi Hıristiyanların kendilerine ait ibadet sistemini oluşturmasıyla sonuçlanmıştır³⁴³. Hıristiyanlık'ta ibadet kiliselerde cemaatle ve papaz nezaretinde yapılır. Ferdi dua ve oruç da ibadetler arasında yer alır. Kilisenin sembolü haçtır. Hıristiyanlar çeşitli vesilelerle haç çıkarırlar. Kilisede ibadete çağrı çanla yapılır. İbadetler günlük, haftalık ve yıllık olmak üzere üçe ayrılır³⁴⁴. Hadislerde Hıristiyanların ibadetleriyle ilgili kısımları inceleyeceğiz.

Hız. Muhammed dönemi öncesi Medine'de Hıristiyanların sayısı son derece azdı. Hicret yılında Medine'de elli kadar Hıristiyan Arap bulunduğu kaynaklarda yer almaktadır³⁴⁵. Medine'de Hıristiyanlar bir grup teşkil etmediklerinden onlarla ilişkiler hep ferdi planda kalmıştır³⁴⁶. Kur'an'dan yararlanarak kaynaklarda ulaşabildiğimiz hadisler ışığında Hıristiyanların ibadetleriyle ilgili bilgi vermeye çalışacağız:

1- Hadislere Göre Hıristiyanlık' ta Namaz

Namazın Arapça karşılığı salat'tır. Salat, Allah'tan olursa rahmet ve kulunun şanını yüceltmek (Ahzab 33/56) anlamındadır. Bunun yanı sıra, dua ve istiğfar (Tevbe 9/99) gibi anlamlara gelir³⁴⁷. Cenab-ı Allah Kur'an'da Hız. Muhammed ümmetinden önce gelen milletlere de namazı farz kıldığını bildiriyor³⁴⁸. Kur'an, Hız. Zekeriya'nın mabette namaz kıldığını haber vermektedir. (Al-i İmran 3/38-39) Hız. Meryem de namaz kılmaktaydı (Al-i İmran 3/42-43). Hız. İsa'ya da namaz emredilmişti: “Nerede olursam olayım beni mübarek kıldı yaşadığım müddetçe namaz kılmamı, zekat vermemi ve anneme iyi davranmamı emretti.....”³⁴⁹. Tirmizi'de geçen hadiste : “ Cebrail (as) Kabe'nin yanında imam olarak Hız. Peygamber'e namaz kıldırılmış.... ve 'Ey Muhammed! senden önceki peygamberlerin

³⁴³ Mehmet Aydın, “Hıristiyan” mad., (D.İ.A), C XVII, s 348

³⁴⁴ G.Tümer, A.Küçük, **Dinler Tarihi**, s 293

³⁴⁵ Muhammed Hamidullah, **Medine'de Kurulan İlk İslam Devletinin Esas Teşkilat Yapısı ve Hız. Peygamberin Vaz Ettiği Yeryüzündeki İlk Yazılı Anayasa İslam Anayasa Hukuku**, (Derleyen: Salih Tuğ, Editör: Vecdi Akyüz), İstanbul 1995, s 95

³⁴⁶ Ahmet Bostancı, **Kamu Hukuku Açısından Hız. Peygamberin Gayri Müslimlerle İlişkileri**, s 51

³⁴⁷ H.Mehmet Soysaldı, **Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi**, Ankara 1997, s 37-40

³⁴⁸ Bakara 2/125; İbrahim 14/37; Meryem 19/55

³⁴⁹ Meryem 19/31-32

(namaz) vakti budur. Namaz vakti de bu iki vakit arasında kalan zamandır.” dedi³⁵⁰. Hz. Peygamber’in miraç gecesi diğer peygamberlerle namaz kıldığını Ahmed b. Hanbel Müsned’in de rivayet ediyor. Kur’an’ da önceki milletlerle ilgili olarak “Mescit” kelimesi geçmektedir. Ashab-ı Kehf’in durumunu öğrenenler onun yanına mescit yapmışlardı: “...Onların mağaralarının çevresinde mescit kuracağız” dediler³⁵¹. Kaynaklarda namaz ibadetinin Hıristiyanlık’ta da emredildiğini, Doğu Hıristiyanları’nın bunu uyguladığını ortaya koymuştur. “Namaz ile Yahudilerin ve Hıristiyanların dini ayinleri arasında benzerlik göze çarpar”³⁵².

Namazla ilgili hadislere göz atarsak Abdullah b. Abbas’tan rivayetle: “Resulullah Muaz b. Cebel’i Yemen’e halkı İslam’a davet için gönderdiğinde Muaz’a şöyle diyor: ‘Muhakkak ki sen ehl-i kitap bir kavme gidiyorsun onlara ilk davetin Allah’a ibadeti (kulluk etmelerini) emret. Allah’ı bildikleri zaman Allahın gece ve gündüz olmak üzere günde beş vakit namazı farz kıldığını haber ver namazı kıldıktan sonra’ buyuruyor³⁵³. Hz. Muhammed Heraklius’u İslam’a davet ettiği zaman (Hz. Muhammed’in Hıristiyan melikleri İslam’a davet mektuplarına bak.) Ebu Sufyan da mektup Heraklius’un eline geçtiğinde Şam diyarında bulunuyormuş....Heraklius ona şöyle demiş “Ben sana Muhammed’in size neleri emrettiğini sordum’. Sen de bana : ‘Namaz kılmayı, doğru söylemeyi....emrettiğini söyledin. İşte bu peygamber sıfatıdır³⁵⁴. Yine başka bir hadiste Ebu Hureyre’ den rivayetle Cenab-ı Allah: “ içinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.....’ (Bakara 2/284) Allah-u Teala’ nın bu vahyi sahabeye ağır geldi ... ‘namaz, oruç, cihad, sadaka bunları yapıyoruz...’ Resulullah onlara: ‘ sizler de sizden önceki Yahudi ve Hıristiyanlar gibi dinledik ama isyan ediyoruz mu? diyorsunuz...’³⁵⁵. Bu hadiste namazın emredildiği vurgulanıyor. Cuma gününün kutsiyetiyle ilgili bir hadiste Ebu Hureyre’ den rivayetle Resulullah şöyle buyuruyor: “.....Onlar Allah’ın kendilerine farz kıldığı şu günleri (Cuma) hakkında anlaşmazlığı düşmüşlerdi. Ama Allah bize doğru yolu gösterdi” Esas hepsi için Cuma günü

³⁵⁰ Tirmizi, **Salat**, 1; Ebu Davud, **Salat**, 2

³⁵¹ Kehf 18/21; Ahmed b Hanbel, **Müsned**, İstanbul 1992, C I, s 257

³⁵² Ali Osman Ateş, **İslama Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri**, s 50

³⁵³ Buhari, **Zekat**, 41

³⁵⁴ Buhari, **Şehadet**, 28

³⁵⁵ Müslim, **İman**, 199

emredildiği halde Yahudi ve Hıristiyanlar bu konuda ihtilafa düşerek cumartesi ve pazarı tercih etmişlerdir³⁵⁶.

Sonuç olarak gerek Kur'an' da gerekse hadislerde Hz. İsa'nın namaz ibadetini tebliğ ettiğini görüyoruz. Aramice "selota", Süryani ve Nebati dillerinde ise "masgeda" kelimesi Hıristiyanlığın namaz ibadetiyle ilgisini göstermektedir³⁵⁷. Süryanilerde Pazar günleri dışında diğer günlerde ibadetler (namaz) in secdeli ve rekatlı olması da Hıristiyanlık' taki namaz ibadetinin mahiyeti hakkında bilgi vermektedir³⁵⁸. Kur'an'ın Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın namazından bahsettiğini konumuzun başında belirtmiştik (Ali İmran 3/42-43; Meryem 19/31). Bütün bu bilgilerden Hıristiyanlara namazın farz kılındığını ancak aslının dejenere olarak günümüzdeki duruma geldiğini görüyoruz.

2- Hadislere Göre Hıristiyanlık' ta Oruç İbadeti

Oruç* ibadeti, Hz. Muhammed'in ümmetine farz kılındığı gibi diğer milletlere de farz kılınmıştır: "Ey İnanlar! oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi Allah'a karşı gelmekten sakınasınız diye size sayılı günlerde farz kılındı...."³⁵⁹. Oruç, Hıristiyanlık' ta hala devam etmektedir. Ancak günümüzde Hıristiyanlıktaki oruçla İslam'daki oruç ibadeti arasında çok fark vardır. Ülkemizdeki Süryanilerin ibadetleri arasında da oruç yer alır³⁶⁰. Hıristiyanlık zamanla iktisadi, sosyal, siyasi şartlara göre değişen dini mezheplerin kendi dönemlerini kapsayan fihhi hükümleri en az olan bir dindir. Hıristiyanlık' ta oruç ve perhiz aynı manada değerlendirilmiştir. Amaç vücuda belirli zamanlarda eziyet etmek, nefsin arzularını kırmak, işlenmiş günahların cezasını bu dünyadayken çekmeye başlamaktır³⁶¹. Hz. İsa kendisine peygamberlik gelmeden önce kırk günlük oruç ile Yahudilik'te farz olan keffaret orucunu tuttuğu ayrıca Hz. İsa'nın oruç için hükümler koymadığı, geride birtakım prensipler bıraktığı, kiliseyi kanunlar koymada serbest bıraktığı kaynaklarda bildirilmektedir³⁶². Günümüzde mevcut İncillerde; Hz. İsa oruç hakkında şöyle

³⁵⁶ Buhari, **Cuma**, 1, **Vudu**, 68, **Cihad**, 109, **Enbiya**, 54, **Tevhid**, 35; Müslim, **Cuma**, 21

³⁵⁷ A.J.Wensinck, "*Salat*" **mad.** (Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi.), C X, s 112

³⁵⁸ G.Tümer, A.Küçük, **Dinler Tarihi**, s 305

***Oruç**: Tanrıya ibadet amacıyla, yeme, içme gibi birçok şeylerden belli bir süre veya biçimlerde kendini alıkoyma.(Heyet, Atatürk,Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu,**Türkçe Sözlük**, Ankara 1988, C II, s 1119

³⁵⁹ Bakara 2/183-184

³⁶⁰ G.Tümer, A.Küçük, **Dinler Tarihi**, s 305

³⁶¹ A.O.Ateş, **a.g.e.** , s 101

³⁶² Ebul Hasen Ali Haseni Nedvi, **Dört Rükun**, (Tercüme: İsmet Ersöz), Konya 1969, s 189

demektedir: “Oruç tuttuğunuz zaman ikiyüzlüler gibi surat asmayın. Zira onlar oruç tuttuklarını insanlar görsünler diye suratlarını asarlar...” (Matta 6/16-18, 9/14-17; Markos 2/18-22; Luka 5/33-38)

Hiz. Muhammed (sav) Ehl-i Kitab'ın orucu hakkında Amr İbn As'dan rivayetle şöyle buyuruyor: “Bizim orucumuzla Ehl-i Kitab'ın orucu arasındaki fark sahurdaki yemektir”³⁶³. Bu hadisin yorumuyla ilgili şu bilgiye rastlıyoruz; Ehl-i Kitab'ın oruçları arasındaki fark sahura kalkmaktır. Çünkü onlar sahura kalkmazlar. Bizde sahura kalkmak müstehabtır³⁶⁴. Bu hadisle ilgili başka bir ifade de şöyledir: Ebu Davud şöyle diyor: “ Bu hadisin manasından kastedilen, sahurdur ve bilinmelidir ki, İslam kolaylık dinidir, zorlama dini değildir. Ehl-i kitap iftar yemeğini yeyip uyuduktan sonra yeme ve içme onlar için helal değildir. İslam gelmeden önce durum böyleyken (İslam'la beraber) Allah, bu hükmü ortadan kaldırdı, fecir vaktine kadar yeme ve içmeye ruhsat verdi”(Bakara2/187)³⁶⁵.

Hiz İsa, kendisi kırk gün oruç tuttuğu halde bunu ümmetine tutmaları hususunda herhangi bir emir vermemiştir. Nitekim üç ve dördüncü asra kadar bu orucun tutulduğuna kaynaklarda rastlanmamaktadır. Hıristiyanlar' a otuz günlük ramazan orucu farz kılınmıştı. Havanın çok sıcak olmasından dolayı bu mevsimi, serin olan bir mevsime değiştirdiler. Keffaret olsun diye on gün daha ekleyerek kırk güne çıkardılar. Bu gün Hıristiyanlık' ta oruç hiçbir şekilde mecburi değildir. Çok nadir olarak oruç tutanlara da, hafif kahvaltı, tam öğle yemeği ve hafif bir akşam yemeği için izin verilmiştir. Hıristiyanların Hiz. İsa'nın yakalanıp çarmıha gerildiği ve gömüldüğü gün olarak inandıkları cuma ve cumartesi günleri oruç tutmalarını Hiz. Peygamber yasaklamış bu konuyla ilgili Ebu Hureyre'den rivayetle şöyle buyurmuştur: “Sizden hiç kimse Cuma günü oruç tutmasın ancak bir gün önceden ve sonrasında cumayla birlikte oruç tutuyorsa bu taktirde Cuma günü de oruç tutabilir”³⁶⁶. Orucun sistemi ve ahkamı konusunda Hıristiyan mezhepleri arasında bir takım ihtilaflar vardır. Miladi ikinci asırdan beşinci asra kadar oruçla ilgili bir hayli düzenleme yapılmıştır. Kilise bu konuda hükümler vaz etmiştir.³⁶⁷

³⁶³ Müslim, **Kitabüs-Sıyam**, 46; Ebu Davud, **Savm**, 15; Tirmizi, **Savm**, 17; Nesai, **Savm**, 27

³⁶⁴ İbn Kay.y.ım el Cevziy.y.e Şemseddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr (ö.750/1350), **Zadü'l Mead fi Haccı Hayril-İbad**, Beyrut (1392/1973), C I , s 771

³⁶⁵ İbn Kay.y.ım , **a.g.e.**, C II , s 757

³⁶⁶ Buhari, **Savm**, 63; Müslim, **Sıyam**, 147; Ebu Davud, **Savm**, 50; Tirmizi, **Savm**, 42

³⁶⁷ A.O.Ateş, **a.g.e.**, s 107

Hıristiyanların oruçlarıyla ilgili gerek Kur'an'da gerekse hadislerde verilen bilgileri incelediğimizde Hıristiyanlar'a, Müslümanlara farz kılınan ramazan orucunun farz kılındığı bildirilmiştir. Hıristiyanların Hz. İsa'nın haça gerildiği gün anısına tuttıkları Cuma ve Cumartesi oruçlarının Hz. Peygamber'in hadislerinde yasaklandığını gördük. Zaten günümüzdeki Hıristiyanlık'ta, İslam'daki oruç ibadetinin manasına uygun bir ibadet yoktur. Oruç, bir nevi perhiz, nefsanî isteklere 'dur' deme ve işlenilen günahların cezasını bu dünyada çekmeye başlama anlamındadır. İslam'daki oruç; tan yerinin ağarmasından güneşin batımına kadar yeme, içme, cinsel ilişkiden uzak durmaktan ibarettir. Yukarıda belirtildiği gibi oruç tutan papazlar, kahvaltı yapmış, öğle yemeği yemişlerdir. Kısaca kendilerine emredilen ramazan orucunun aslını bozmuş ve günümüzdeki şekle getirmişlerdir.

3- Hadislere Göre Hıristiyanlık' ta Zekat

Kur'an, zekatın Hıristiyanlar'a farz kılındığını haber vermektedir: "Çocuk (İsa): 'Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı; nerede olursam olayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı, zekat vermeme ve anneme iyi davranmamı emretti...'”³⁶⁸. İncillerde Hz. İsa; Yahudilere kızmakta ve: "Fakat vay başınıza ey Ferisiler! Çünkü siz nanenin, sedef otunun ve sebzelerin ondalığını verirsiniz..." (Luka 11/42) demektedir. Zekatın ihtiyaç sahibi fakirlere verilmesi gerektiğini İnciller bildiriyor (Luka 3/11, 18/22)

Hadislerde, Hıristiyanların zekat ibadetiyle ilgili ayrıntılı bilgiye rastlanmaz (kimlere verileceği ne kadar verileceği ve ne zaman dağıtılacağı gibi hususlar). Abdullah b. Abbas' tan rivayetle; Resulullah Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiğinde ona şöyle dedi.: "...Allah'ın zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere zekatı farz kıldığını onlara haber ver. Eğer buna da itaat ederlerse mallarını ve cömertlerini koru..."³⁶⁹. Hz. Peygamber Muaz b. Cebel'i Yemen'e uğurlarken ona: "Bülüğ çağına ermiş herkesten bir dinar yahut da bir dinar karşılığında maafır (Yemende imal edilen bir çeşit elbise) almasını emretti"³⁷⁰.

Kur'an'da ve hadislerde Hıristiyanlık'taki zekat ibadetiyle ilgili bilgileri incelediğimizde, Allah-u Teala, hali vakti yerinde olan zenginlerin zekat vermelerini emretmiştir. Hz. Peygamber Hıristiyanlar' a gönderdiği elçilerine de onlara zekatı

³⁶⁸ Meryem 19/30-32

³⁶⁹ Buhari, **Zekat**, 41,63

³⁷⁰ Ebu Davud, **Harac**, 30

emretmelerini bildirmiştir. İncil’de de zekatla ilgili ifadeler yer alır. İslam’daki gibi bir zekat anlayışı yoktur. Yani zekat müessesesi, zekatın miktarını, kimlere verileceğini, ne kadar zaman sonra zekatın verilmesi gerektiği vb. konular da Hıristiyanlık’ ta teşkilatlı bir şekilde kurulamamış, günümüzde de bu ibadete Hıristiyan dünyası gerektiği gibi riayet etmemektedir. Hıristiyanlık’ ta ibadet konusu hadislerle (Kütüb-i Sitte) sınırlı olduğundan namaz, oruç ve zekatla ilgili ibadetler hakkında bilgi bulabildik diğer ibadetlere değinmek konumuz dışında olduğu için ibadetleri burada bitiriyoruz.

D – HADİSLERE GÖRE HİRİSTİYANLARIN SOSYAL YAŞANTILARI

İslam dini, Ehl-i Kitab’ı belli oranda tahrif edilmiş olsa da kutsal kitaba sahip olmaları dolayısıyla diğer dinlere göre ayrıcalıklı konuma getirmiştir. Kestiklerinin yenmesi, kadınlarıyla evlenmenin helal oluşu gibi çoğu konuda Ehl-i kitap başka dinlere mensup olanlardan ayrı hükümlere sahiptir. Cabir’den rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Mescidimize bu yıldan sonra Ehl-i kitap ve hizmetçileri dışında müşrikler giremez”³⁷¹. Bazı hukuki düzenlemelerin dışında İslam, Ehl-i Kitab’a Müslümanlar gibi muamele etmiştir.

Medine döneminde Hıristiyanlar bir grup teşkil etmediklerinden dolayı onlarla ilişkiler hep ferdi planda kalmıştır³⁷². Medine döneminin ilk yıllarında Ehl-i kitap’la münasebetler genelde Yahudilerle Müslümanlar arasında cereyan etmiştir³⁷³. Hicretten altı yıl sonra Hz. Peygamber, Hıristiyan hükümdarlara İslam’a davet mektubu göndermiştir. Bunlar arasında Habeş kralı Necaşi, Bizans İmparatoru Heraklius ve Mısır Meliki Mukavkis da vardı. Hıristiyanlar bir grup halinde Hz. Peygamberle beraber yaşamamışlar, ya İslam ülkesi dışında kalmışlar ya da Müslümanlar bu kaldıkları yerleri fethedince İslam hakimiyetine bağlı ayrı bir yerleşim yerinde zımmi* statüsünde yaşamışlardır³⁷⁴.

³⁷¹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, İstanbul 1992, C III, s 339

³⁷² Muhammed Hamidullah: Hicret yılında Medine’ de elli kadar Hıristiyan olduğunu bildirmiştir. **Medine’de kurulan ilk İslam devletinin esas teşkilat yapısı ve Hz. Peygamberin vaz ettiği yer yüzü’ndeki ilk yazılı anayasa, İslam Anayasa hukuku** (derleyen: Salih Tuğ), İstanbul 1995, s 95)

³⁷³ A.Bostancı, **a.g.e.**, s 51

³⁷⁴ A.Bostancı, **a.g.e.**, s 60

1 – Hadislere Göre Hıristiyanlara Tanınan Şahsi Hürriyetler

Bu konuyla ilgili hadisleri inceleyelim; Hz. Peygamber Buhari’de rivayet edilen bir hadiste: “Bir zımmıyı haksız yere öldüren cennetin kokusunu alamaz. Halbuki cennetin kokusu kırk yıllık mesafede hissedilir” buyurmuştur³⁷⁵. Hz. Muhammed başka bir hadislerinde; “Allah-u Teala Ehl-i Kitab’ın kadınlarını dövmenize izin vermemiştir.” buyuruyor³⁷⁶. Ayrıca Necranlılar’la yaptığı anlaşmada onlar, anlaşma şartlarına uydukları sürece kimseye dokunulmayacağını bildirmiştir³⁷⁷. Ömer b. Hattab, Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: “Yahudi ve Hıristiyanlar Arap yarımadasından çıkarılacaklardır, ta ki Müslüman olduklarında bırakılacaklar”³⁷⁸. Hadiste kastedilen yerin Hicaz Bölgesi olduğunda ittifak vardır. Yani bunlar İslam’ı kabul etmedikleri sürece Hicaz Bölgesi’nden çıkarılmaları kastedilmektedir. (Hz. Ömer’in kendi hilafeti döneminde gayri Müslim’leri Hicaz bölgesinden sürdüğü Buhari, Hars 17; Müslim, Musakat 6’ da haber veriliyor) Hz. Peygamber, Ehl-i Kitab’ın evlerine izinsiz girmeyi de yasaklamıştır³⁷⁹.

Buraya kadar geçen hadisleri incelediğimizde Hz. Peygamberin anlaşmalı olduğu Ehl-i Kitab’ın cizye vermeleri karşılığında can ve mal güvenliğini garanti altına almıştır. Zımmileri haksız yere öldürmenin, kişiyi cennetin kokusunu bile almaktan alıkoyacağını bildirmiş, Ehl-i Kitab’ın evlerine izinsiz olarak girilemeyeceğini ve kadınlarının dövülemeyeceğini haber vermiştir. Aynı zamanda, Hz. Peygamber kendi döneminin şartlarına göre Ehl-i Kitab’ın Hicaz Bölgesi’nden çıkarılmasını istemiştir.

2 – Hadislere Göre Din Hürriyeti ve Mabedler

Kur’an da kişinin iman etme konusunda zorlanamayacağını ifade eden ayetlerden bazılarını zikredeceğiz: “Ey Muhammed! Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyleyken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?”³⁸⁰.

* **Zımmi**: İslam devletiyle gayri Müslimler arasında yapılan akittir. Gayri Müslimler bu akitle İslam ülkesinin vatandaşlığından istifade hakkı kazanmışlardır. İslam devletine cizye ödeyen gayri müslime “zımmi” denir. (A.Bostancı, **a.g.e.** , s 79)

³⁷⁵ Buhari, **Cizye**, 5; Ebu Davud, **Cihad**, 153

³⁷⁶ Ebu Davud, **Harac**, 31-33

³⁷⁷ Ebu Davud, **Harac**, 30

³⁷⁸ Müslim, **Cihad**, 63

³⁷⁹ Ebu Davud, **Harac**, 31-33

³⁸⁰ Yunus 10/99

“Allah dileseydi puta tapmazlardı, seni onlara koruyucu yapmadık, vekili de değilsin”³⁸¹.

Hadislerde bu konuyla ilgili Hz. Peygamber’in Necran Hıristiyanlar’ ıyla yaptığı anlaşmayı Abdullah ibn Abbas şöyle rivayet ediyor: “Resulullah Necranlılar’la yarısı Safer ayında, kalanı da Recep ayında ödenmek üzere iki bin elbise vermek üzere anlaşma yaptı...eğer Yemen’de bir tuzak veya gadr olursa onlara bunları vermek üzere tazmin edeceklerini bildirdi. Buna karşılık herhangi bir kiliseleri yıkılmayacak: Hiç bir keşiş manastırından çıkarılmayacak. Bir hadise çıkarmadıkları ve faiz yemedikleri sürece dinlerinde serbest kalacaklardır”³⁸². Mekke’nin fethinden sonra Necranlılar Medine’ye bir heyet gönderiyorlar Hz. Peygamber onlara Müslüman olmayı teklif ediyor, İsa’nın şahsıyla ilgili münakaşalar oluyor. Bu tartışmalara atfen Allah Teala Al-i İmran suresinin ilk seksen ayetini indiriyor. Resulullah onlara bu ayetleri haber veriyor ve iyi davranıyor hatta Pazar günü ibadet etme istekleri üzerine Hz. Peygamber onlara Mescid-i Nebevi’yi gösteriyor Hıristiyanlar da doğuya yönelerek kendi dinlerine göre ibadet ediyorlar”³⁸³. Bu konuyla ilgili farklı bir rivayette Hz Ali buyurdu ki : “Eğer sağ kalırsam beni Tağlib Hıristiyanları’nın eli kılıç tutanlarıyla savaşağım çocuklarını esir edeceğim. Resulullah’ın onlarla yaptığı anlaşmayı ellerimle yazdım, çocuklarını Hıristiyanlaştırmayacakları şartı vardı”³⁸⁴. Ebu Davud, bu hadisin münker olduğunu bildiriyor, Ahmed b. Hanbel’in de reddettiğini söylüyor ve Ebu Davud, Sünen’ini ikinci defa arz ettiğinde bu hadisi okumadığını bildiriyor³⁸⁵. Hz. Peygamber din özgürlüğünün yanında kendi tebliğ görevini yerine getirmek için diğer din mensuplarını olduğu gibi Hıristiyanları da İslam’a davet etmiştir.

Din özgürlüğüyle ilgili Kur’an ayetlerini ve hadisleri değerlendirdiğimizde Hz. Peygamber’in;Hıristiyanları cizye vermeleri karşılığında kendi dinlerinde serbest bıraktığı ve İslam’a girme konusunda onları zorlamadığını hatta Mescid-i Nebevide kendi inançlarına göre ibadet etmelerine izin verdiğini gördük lakin bunun yanında tebliğ görevini yerine getirmek için Hıristiyanları zaman zaman İslam’a davet etmiş,

³⁸¹ Enam 6/107

³⁸² Ebu Davud, **Harac**, 30

³⁸³ İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam b. Ey.y.ub, **Siretün-Nebeviy.y.e**, Mısır 1955, C I, s 574

³⁸⁴ Ebu Davud, **Harac**, 30

³⁸⁵ Ebu Davud, **Harac**, 29- 30

kabul edenlere Müslümanlara tanınan hakların aynısını vermiştir. Şimdi kilise ve manastırlarla ilgili hadisleri ve Kur'an ayetlerini inceleyelim. Kur'an da : "...Allah insanların bir kısmını diğerleriyle savmasaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan camiler yıkılıp giderdi. Doğrusu Allah'a yardım edenlere o da yardım eder..." buyuruluyor³⁸⁶.

Hadislerde anlaşma yapılan Ehl-i Kitab'ın kilise ve manastırlarına dokunulmayacağı ifadeleri yer alıyor (Necranlılarla yapılan anlaşmada bu husus dikkatimizi çekiyor Ebu Davud, Harac 30) bu konuyla ilgili bir anekdot da Hz. Peygamber'in yeni Müslüman olan Ben-i Hanife temsilcilerine abdest suyundan artan bir miktar suyu mataranın içine koyup onlara veriyor ve beldelerindeki kiliseyi yıkmalarını ve oraya götördükleri suyu dökmelerini istiyor, kilisenin yerine mescit yapmalarını onlar haber veriyor. Ben-i Hanife de Peygamberimiz' in emrini uygulamıştır³⁸⁷. Bu konuyla ilgili Hz. Peygamber, Ben-i Hanife'nin yeni Müslüman olduğunu, İslam esaslarının bir an önce onların kalplerine yerleşmesini ve Hıristiyan kültürünü zihinlerinden bir an önce atmalarını istemiş olabilir³⁸⁸. Hülasa, Hz. Peygamber'in Hıristiyan mabetlerine dokunmadığını görüyoruz. Mabet ve din özgürlüğüyle ilgili bir ayrıntı da Hz. Peygamberin Medine'de Yahudi ve Hıristiyan din adamlarıyla dini konuda tartışmaya girmesi, onlara hoşgörülü davranması ve kendi dinlerine göre ibadet etmelerine izin vermesi Hz. Muhammed'in fikir hürriyetine verdiği önemi gösterir.

3 - Hadislere Göre Hıristiyanlara Cizye Mükellefiyeti

Hz. Muhammed (sav), Hıristiyanları İslam'a davet etmiş kabul edenlere Müslümanlara tanınan hakların aynısını vermiş ve onları cizyeden* muaf tutmuştur³⁸⁹. İslam'ı kabul etmeyenlerin buldukları yerleri Müslümanların fethetmeleri üzerine o bölgedeki halka cizye vermeleri karşılığında kendi dinlerini serbestçe yaşama hakkı tanınmıştır. (Ebu Davud, Harac 30 bak) Kur'an' da Ehl-i Kitab'ın cizye mükellefiyetiyle ilgili: "Kitap verilenlerden Allah'a, ahiret gününe inanmayan Allah'ın ve peygamberinin haram kıldığını haram saymayan hak dinini

³⁸⁶ Hacc 22/40

³⁸⁷ Nesai, **Mesacid**, 11

³⁸⁸ A.Bostancı, **a.g.e.**, s 121

³⁸⁹ Malik b. Enes, **Muvatta**, İstanbul 1983, **Kitabül Cihad**, 20

***Cizye**: Ehli kitaptan alınan bir nevi baş vergisidir (F.Kesler, **a.g.e.**, s 146). Ehl-i Kitap cizye vermekle iki hak elde eder: 1-Onlarla savaşılmaz. 2-Onları ve haklarını haksız saldırılara karşı korumak.(Ebu'l- Hasan Habib el – Maverdi, **El – Ahkamu's-Sultaniye**, İstanbul 1994, s 273)

din edinmeyenle boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın” buyurulur³⁹⁰.

Hiz. Peygamberin bu konuyla ilgili hadislerini inceleyelim; Umeyr es-Sakafi'den rivayetle Hiz. Muhammed (sav) şöyle buyuruyor: “Cizye, Yahudi ve Hıristiyanlar' dan alınan vergidir. Müslümanlara cizye yoktur”³⁹¹. Başka bir hadiste, Muaz b. Cebel'den rivayetle Hiz. Peygamber; Muaz'ı Yemen'e gönderdiği zaman buluş çağına erişmiş herkesten bir dinar veya maafir'den (Yemende imal edilen bir kumaş) bir dinara tekabül edecek miktarda almasını emretti”³⁹². Bu hadisten cizyenin kadın ve çocuklardan alınmadığı hükmü de çıkarılır. Hiz. Ömer'in cizyeyi sadece erkeklerden aldığı (akıl, baliğ) zenginlerden kırk sekiz dirhem, orta hallilerden yirmi dört dirhem ve fakirlerden on iki dirhem aldığı rivayet edilmektedir³⁹³. Hiz. Peygamber'in Müslümanlığı kabul eden Ehl-i kitap'tan cizye alınmayacağını belirttiği bir hadisinde, Abdullah ibn Abbas'tan rivayetle Hiz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Bir yerde iki kible olmaz, Müslüman kimseye cizye yoktur”³⁹⁴.

Hiz. Peygamber Ehl-i kitap'tan cizye alıyordu, Ehl-i Kitab'a cizye konusunda kolaylıklar sağlamıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi fakir ve güçsüz olanlarından ya çok az alınmış ya da hiç alınmamıştır. Hiz. Ömer, Şam diyarında cizyesini ödeyemediği için zor şartlarda çalıştırılan Ehl-i kitap insanları duyunca, sinirlenerek şöyle diyor: “Bu insanları serbest bırakın, güçlerinin yetmeyecekleri şeyleri kendilerine yüklemeyin. Hiz. Peygamberin şöyle dediğini duydum: ‘Her kim dünyada Allah'ın kullarına azap ederse, ahiret'te de Cenab-ı Allah onlara azap edecektir.’ Hiz. Ömer' in bu sözü üzerine o insanlar serbest bırakılır”³⁹⁵.

Cizyeyle ilgili ayet ve hadisleri incelediğimizde Hiz. Peygamber'in Hıristiyanlar' ın buluş çağına ermiş erkeklerinden cizye aldığını durumu iyi olmayanlardan ise az miktarda aldığını gördük. Ehl-i kitap, İslam devleti içerisinde cizye vermekle kendi canlarını, mallarını, dinlerini bir nevi garanti altına almış oluyorlardı. Hıristiyanlar, Müslüman olduklarında cizyeden muaf tutuluyorlar ve diğer Müslümanlarla aynı haklara sahip oluyorlardı.

³⁹⁰ Tevbe 9/29

³⁹¹ Ebu Davud, **Harac**, 33

³⁹² Ebu Davud, **Harac**, 30; Tirmizi, **Zekat**, 5; Nesai, **Zekat**, 8

³⁹³ İ.Canan, **a.g.e.**, C IV, s 94

³⁹⁴ Ebu Davud, **Harac**, 34

³⁹⁵ F.Kesler, **a.g.e.**, s 147

4-Hadislere Göre Hıristiyanlık' ta Nikah (Evlenme)

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Hıristiyanlardan, yabancı din mensuplarıyla evli olanlar eşlerinden ayrılmak zorunda bırakılmamışlardır. Daha sonraları Hıristiyan birinin yabancı din mensubuyla evlenmesi yasaklanmıştır³⁹⁶.

İslam dini Müslüman erkeklerin Ehl-i Kitab'ın kadınlarıyla evlenmelerine izin vermiştir. Kur'an da: "...inanın hür ve iffetli kadınları – zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde– size helaldir..."³⁹⁷ buyrulur.

Hz. Peygamber, bu konuyla ilgili Amr b. Şuayb'dan rivayetle şöyle buyuruyor: "dört çeşit kadın vardır ki, aralarında herhangi bir tartışma olmaz Müslüman erkekle evli Hıristiyan kadın, Müslüman erkekle evli Yahudi kadın...."³⁹⁸. İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadiste Nafi diyor ki: İbn Ömer'e, Yahudi ve Hıristiyanlarla evlilik hususu sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Allah mümin kadınları müşriklere haram kıldı. Kadınlardan birisinin Allah'ın kullarından biri olmasına rağmen; İsa Rabbin'dir demesinden daha büyük bir şirk bilmiyorum" dedi³⁹⁹. Bu hadiste Müslümanlar için bir tenbih vardır. Hz. Peygamber başka hadislerinde: "Ehl-i Kitab'ın kadınlarıyla evlenmenizde bir sakınca yoktur ancak Hıristiyan Arapların kadınlarıyla evlenmeyiniz" buyuruyor⁴⁰⁰.

Hıristiyanlarla evlenme konusuyla ilgili hadislere ve Kur'an ayetlerine baktığımızda, Müslüman erkeklerin Hıristiyan kadınlarla evlenmelerine izin verildiğini görüyoruz. Müslüman kadınların Hıristiyan erkeklerle evlenmelerine izin verildiğine dair bir bilgiye rastlayamadık.

5 – Hadislere Göre Ehl-i Kitab'ın Kestiğini Yemenin Helal Olması

Ehl-i Kitab'ın kestiklerinin helal olduğuyla ilgili Maide suresinde geçen ayette Allah Teala şöyle buyuruyor: "Bugün temiz olanlar size helal kılındı. Kitap verilenlerin size helal, sizin yemeğiniz de onlara helaldir...."⁴⁰¹.

Bu konuyla ilgili Zühri'den rivayet edilen bir hadiste: "Arap Hıristiyanlarının kestiklerini yemekte bir beis yoktur. Ancak Allah'tan başka kişinin adını andığını duyarsan o kesilenden yeme. Duymadıysan ye (evhamlanma). Çünkü Allah onların

³⁹⁶ A.O..Ateş, **a.g.e.**,s 318

³⁹⁷ Maide 5/5

³⁹⁸ İbn Mace, **Talak**, 27

³⁹⁹ Buhari, **Talak**, 18

⁴⁰⁰ (F. Kesler, **a.g.e.**, s 150)

⁴⁰¹ Maide 5/5

şirk koştuklarını bildiği halde kestiklerini helal kılmıştır. (Rezin ilavesidir bu ilave rivayet Buhari, Zebaih’de de kaydedilmiştir)⁴⁰². Başka bir hadiste de İbn Abbas’tan rivayetle : “üzerine Allah’ın adı anılmış olan şeyden yeyin (Enam 6/118) emri neshedilmiş olup Ehl-i Kitab’ın kestiği bu yasağın dışında tutuldu ve şöyle dendi (Maide 5/5) ayeti indi diyor”⁴⁰³. Bu konuyla ilgili zikredilen ayet ve hadislerden Ehl-i Kitab’ın kestiği hayvanların etlerini yemenin helal olduğunu görüyoruz.

Bu konuyla alakalı bir hususta Ehl-i Kitab’ın yemek ve su kaplarını kullanmanın caiz olduğu meselesidir. Ebu Salebetül – Huşeni (r.a)’dan rivayetle; ravi diyor ki: “ben bir kere Resulullah’a : ‘Ya Resulallah! biz Ehl-i kitap bir kavmin diyarında (Şam) bulunuyoruz biz Müslümanlar bunların kaplarını kullanıp içinde yemek yiyebilir miyiz?.....Resulullah : ‘ehli kitap’ın kaplarını kullanmakla ilgili sorunuzun cevabı şudur; Eğer siz Ehl-i Kitab’ın yemek kabları dışında bir kab bulabilerseniz onların kaplarından yemeyiniz. Eğer başka yemek kab’ı bulamazsanız Ehl-i Kitab’ın kabını yıkayıp onda yemek yiyebilirsiniz.....” dedi.⁴⁰⁴ Bu hadisin yorumuyla ilgili fukaha: başka kap bulunsa da yıkandıktan sonra kullanmakta bir sakınca olmadığına hükmetmiştir⁴⁰⁵. Bu hadislerden de Ehl-i Kitab’ın yemek kaplarını kullanmanın caiz olduğunu görüyoruz.

6 – Hadislere Göre Hıristiyanların Şahitliğinin Kabul Edilmesi

Hz. Peygamberin, Hıristiyanların İslam mahkemelerinde birbirine şahitlik yapmalarına izin verdiğini görüyoruz. Bu konuyla ilgili bir hadiste Cabir b. Abdullah’tan rivayetle şöyle buyuruyor: “Ehl-i kitap’ dan bazılarının şahitlik yapmalarına Resulullah cevaz vermiştir”⁴⁰⁶. Başka bir hadiste İbn Abbas’tan rivayetle şöyledir. “Sehm oğullarından Müslüman birisi Hıristiyan Temim ed-Dari (sonradan müslüman olmuştur.) ve Adı.y. b. Bedda ile birlikte yolculuğa çıkmıştı. Müslüman olan kişi Müslümanlardan kimsenin bulunmadığı bir yerde öldü. Temim ve Adı.y. adamın geride bıraktığı terekesini getirince altın kakmalı gümüş bir bardak yoktu. Mirasçılar bunu bulamayınca Temim ve Bedda da bunu inkar edince durum Hz. Peygambere bildirildi. Hz. Peygamber Temim ve Bedda ya yemin ettirdi.

⁴⁰² Buhari, **Zebaih**, 22

⁴⁰³ Ebu Davud, **Kitabul – Edahi**, 13

⁴⁰⁴ Buhari, **Sayd**, 4,10,14; Müslim **Sayd**, 12,14; Ebu Davud, **Sayd**, 2; Tirmizi **Sayd**, 1; Nesai **Sayd**, 4

⁴⁰⁵ K.Miras, **Tecrid**, C XII, s 13

⁴⁰⁶ İbn Mace, **Kitabül-Ahkam**, 23; İbn Kay.y.ım el Cevzi **Zadül-Mead** da, hadisin senedindeki Mücalid b. Said’in zayıf birisi olduğunu söylüyor. C II, s 794

Sonra gümüş bardak Mekke’de bulundu. Bardak elinde olanlar: ‘Bunu Temim ve Bedda’dan satın aldık’ dediler mirasçılardan iki kişi yemin edip: ‘bizim şahitliğimiz onların (Temim- Bedda) şahitliğinden daha doğrudur dediler ve bu bardak mirasçıya aittir dediler...’⁴⁰⁷. Temim ed- Dari sonraları Müslüman olmuş⁴⁰⁸ ve bardağı teslim etmeyip sattığını itiraf etmiş daha sonra bunun parasını ödemiştir⁴⁰⁹. Bu hadis bize ehl-i kitap bir kişinin seyahat esnasında şahitlik yapacak Müslüman olmadığı durumlarda Müslümanların vasiyetine şahitlik yapabileceğini gösterir.

Resulullah’ın bu konuyla ilgili hadislerini değerlendirirsek; Ehl-i Kitab’ın İslam mahkemelerinde birbirlerine şahitlik yapmalarına izin verilmiş, Müslümanların bulunmadığı bir yerde müslüman kişinin vasiyetine ehl-i kitap’tan iki şahidin şahitlik yapmasına cevaz verilmiştir.

7- Hadislere Göre Hıristiyanlara Benzemenin (Şekil – Kılık – Kıyafet) Caiz Olmayışı

Hiz. Peygamber; saç, sakal, giyim - kuşam ve selamlaşma gibi konularda Hıristiyanlar’ a benzemekten Müslümanları menetmiştir. Bu konuyla ilgili Resulullah’ın Ebu Hureyre’den rivayet edilen bir hadisinde şöyle buyuruyor: “Yahudi ve Hıristiyanlar (saçlarını) boyamazlar siz onlara muhalefet ediniz”⁴¹⁰. Başka bir hadisinde İbn Abbas’tan rivayetele; “Resulullah saçını alnının üstüne bırakırdı, müşrikler ise alnın iki tarafına ayırırlardı. Ehl-i kitap olanlar alınlarına salıverirdi. Hakkında hiçbir şey emrolunmayan konularda Ehl-i Kitab’a uymaktan hoşlanırdı. Sonra Resulullah saçını alnının iki tarafına bıraktı”⁴¹¹.

Selamlaşmayla ilgili Enes b. Malikten rivayetele Hiz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Ehli kitap size selam verince siz de onlara cevaben: ‘size de’ diye söyleyin”⁴¹². (Yahudiler ve Hıristiyanlar Müslümanlara selam verirken: “ölüm sizin üzerinize olsun” diyorlardı. Müslümanların da buna karşılık ‘size de’ demeleri yani kötü dileklerinize sizin de üzerinize olsun demelerini Hiz. Peygamber istiyor)⁴¹³. Ebu Hureyre’den rivayetele Resulullah şöyle buyuruyor: “Yahudi ve Hıristiyanlar’la

⁴⁰⁷ Buhari, **Kitabül Vesaye**, 36; Ebu Davud, **Akdiye**, 19

⁴⁰⁸ Ebu Davud, **Melahim**, 15

⁴⁰⁹ Tirmizi, **Tefsir**, 6

⁴¹⁰ Buhari, **Libas**, 67, **Enbiya**, 50; Müslim, **Libas**, 80; Ebu Davud, **Kitabüt-Tereccül**, 18; Nesai, **Zinet**, 14; Tirmizi, **Libas**, 20

⁴¹¹ Buhari, **Libas**, 70; **Fedail**, 90; Ebu Davud, **Tereccül**, 10; Nesai, **Zinet**, 62

⁴¹² Buhari, **İstizan**, 22

⁴¹³ Müslim, **Selam**, 6

karşılaştığınızda önce siz selam vermeyiniz. Onlardan biriyle karşılaştığınızda onlara yolu daraltın”⁴¹⁴. Başka bir hadiste Amr b. Şuayb’dan rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “bizden başkalarına benzemek isteyen bizden değildir. Yahudi ve Hıristiyanlar’ a benzemeye çalışmayın. Çünkü Yahudilerin selamlaşması parmak ucuyla, Hıristiyanların selamlaşması ise el iledir”⁴¹⁵.

Hıristiyanlarla şekil ve selamlaşmayla ilgili hadislerde Hz. Peygamber, Müslümanların bir kişilik, kimlik kazanmaları ve İslam kültürünün oluşup yerleşmesi için ehl-i kitap dahil diğer din mensuplarına benzemelerini istemiyor. Hatta onları taklit edenlerin günahkar olduğunu belirtiyor. Resulullah’ın yetiştirmek istediği Müslüman tipi ; inancı, ibadeti, şekil ve şemaliyle birlikte diğer din mensuplarından farklı olması, onların bozulmuş inançlarından uzak durması düşüncesinde olduğunu görüyoruz.

Hz. Muhammed’in Hıristiyanlarla ilgili değişik konulardaki hadislerini ayrı bir başlık atmadan incelemeye çalışacağız: Hıristiyanlardan teslise inanların cehennemde yanacağıyla ilgili Ebu Musa’ dan rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Kıyamet günü yüce Allah her Müslüman’a bir Yahudi ve Hıristiyan yükseltir ve ona şöyle seslenir: ‘işte seni ateşten kurtaracak budur”⁴¹⁶. Bu konuyla ilgili başka bir hadiste, Ömer b. Abdulaziz babasından rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “herhangi bir Müslüman öldüğünde muhakkak ki, Allah onun yerine bir Yahudi ve Hıristiyan’ı ateşe sokar”⁴¹⁷. Adıy.y. b. Hatim’den rivayetle, Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “ (Fatiha suresinde geçen)...ed-dallin (sapıtanlar) Hıristiyanlardır”⁴¹⁸. Bu hadis-i şerifler teslise inanan, dinin aslını bozup kendi kafasına göre din uyduran, Hz. Muhammed’i ve Kur’an’ı kabul etmeyen ve insanları rab olarak kabul eden Hıristiyanları içine alır. Ahiret’te onlar için can yakıcı azabın olduğu vurgulanıyor.

Resulullah, diyet konusuyla ilgili bir hadisinde Amr b. Şuayb’dan rivayetle şöyle buyuruyor: “Ehl-i zimmetin diyeti Müslümanların diyetinin yarısıdır. Ehl-i

⁴¹⁴ Müslim, **Selam**, 13

⁴¹⁵ Tirmizi, **İstizan**, 7

⁴¹⁶ Müslim, **Tevbe**, 49

⁴¹⁷ Müslim, **Tevbe**, 50

⁴¹⁸ Tirmizi, **Tefsir**, 2

zimmet Yahudi ve Hıristiyanlardır”⁴¹⁹. (Diyet: Bir insana karşı kasıtlı olarak verilen zararların temin edilmesidir.)

Hıristiyanlardan, Hz. Muhammed’in peygamberliğini anlayanlarla ilgili bir hadisinde Huzeyfe b. Yemen’den rivayetle: “Necran’ın iki sahibi Sey.y.id ve Akıb Resulullah’a geldiler. Onunla mülaane (karşılıklı lanetleşme) etmek istiyorlardı Akıb ile Sey.y.id’den biri arkadaşına: ‘Sakın Muhammed’le mülaaneye girişme. Eğer Muhammed gerçek peygamberse ve lanette bulunursa (ve dünya ahiret Allah’ın rahmetinden uzak bulunmamıza bir dua eder) ne biz ne de bizden sonra gelecek evlat ve nesillerimiz iflah olmazlar’ dedi. Resulullah’a gelerek: ‘Hıristiyan kalacağız fakat bizden istediğin vergiyi ödeyeceğiz. Şu kadar ki, bizimle Necran’a güvenilir birini gönder.....” Hz. Peygamber, Ebu Ubeyde b. Cerrahı gönderdi”⁴²⁰. Bu hadiste Hıristiyanların iki büyüğünün Hz. Peygamberle konuştuğundan sonra onun peygamberliğini sezinleyip lanetleşmeye girişemediklerini görüyoruz.

Hz. Muhammed, bir hadisinde Rum Kayserleri’nin bir gün hakimiyetinin son bulacağını haber vermiştir; Ebu Hureyre’den rivayetle Resulullah şöyle buyuruyor: “...Kayser helak olduktan sonra Kayser gelmeyecektir nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, onların hazineleri (Kisra ve Kayserlerin) Allah yolunda savaşanlar arasında dağıtılacaktır”⁴²¹. İleri bir tarihte Rum Kayserleri’nin hakimiyetlerinin sona ereceği ve hazinelerinin Müslümanlar arasında dağıtılacağı haber veriliyor.

Hz. Muhammed Hıristiyanlarla ilgili bu haberlerinin yanında; Hıristiyanlardan Müslüman olanlara büyük önem vermiş bu konuyla ilgili Fatıma binti Kays’dan rivayetle Resulullah sahabeye yönelerek şöyle buyuruyor: “...Sizi her hangi bir iş veya herhangi bir menfaat için toplamadım, ancak Temim ed Dari Hıristiyan biriyken geldi biat etti ve Müslüman oldu bunun için sizi topladım” dedi⁴²². Resulullah’ın, bir Hıristiyan’ın Müslüman olmasını haber vermek için sahabeyi kiramı topladığını görüyoruz. Resulullah’ın İslam’a davet mektuplarında zikrettiğimiz gibi Hıristiyanların da İslam davetinden nasibini aldıkları ve bazılarının Müslüman olduğunu anlıyoruz.

⁴¹⁹ Nesai, **Kaseme**, 35

⁴²⁰ Buhari, **Fedailüs-Sahabe**, 21, **Meğazi**, 72

⁴²¹ Buhari, **Menakıbul Ensar**, 25; Müslim, **Fiten**, 75

⁴²² Müslim, **Fiten**, 119; Ebu Davud, **Melahim**, 15; Tirmizi, **Fiten**, 66

Hiz. Muhammed Ben-i İsrail (Yahudi ve Hıristiyan) kıssaları anlatmayı severdi. Bu konuyla ilgili Abdullah b. Amr b. As'dan rivayetle şöyle buyuruyor: "Resulullah bize bazen sabah oluncaya kadar Ben-i İsrail kıssası anlatırdı, anlatmayı sabah namazının farzına başlayınca bırakırdı"⁴²³. Peygamberimiz, sahabesine bu kıssaları anlatmakla onların, kendilerinden önce yaşamış Yahudi ve Hıristiyanların düşükleri yanlışlara düşmemelerini ve sahabelerin, ehl-i kitap' ın güzel yönlerini örnek almalarını isteme düşüncesi olabilir.

Hiz. Peygamber, bir hadisinde Hıristiyanların insanlara asli gınahtan dolayı gınahtar doğduğunu kabul etmeleriyle ilgili doğmalarını reddetmiştir. Bu konuyla ilgili Ebu Hureyre'den rivayetle Hiz. Peygamber şöyle buyuruyor: "Her doğan fitrat üzere doğar. Anne, babası Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır veya Mecusi yapar. Nasıl ki bir hayvan doğduğı zaman azaları tam bir şekilde doğar onda bir eksiklik hisseder misiniz?..."⁴²⁴. (Fıtrat; babalarından gelen sulbdür). Başka bir rivayette Fıtrat: kendisi hakkında iyi olduğuna veya asil olduğuna Yüce Allah'ın hükmetmesidir)⁴²⁵.

Hiz. Muhammed bazı hadislerinde Hıristiyanların ehl-i kitap içerisinde diğerklerinden farklı olduğunu (İslam'a daha yakın bir zümre) vurgulamıştır. Müstevid el-Kureyşi'den rivayetle Hiz. Muhammed'in şöyle buyurduğunu işittim: "Rumlar insanların çoğunluğu olduğu bir dönemde kıyamet kopar'. Amr b. As: 'Söylediğine dikkat et' dedi. Müstevid: 'Ben Resulullah'tan işittim' diye söylediğini teyit etti. Amr : 'sen bunu söylersen bil ki, Rumlar da dört haslet vardır; Fitne sırasında insanların en halimidirler, musibete uğradıklarında onu en çabuk atlatanıdır, kaçtıkları zaman geri dönme konusunda insanların en çabuğudurlar, miskin, yetim ve zayıflara en hayırlı olanıdır. Bir de beşincisi, hoş ve güzel hasletleri de kralların zulümlerine en fazla karşı koyan kimseler olmalarıdır"⁴²⁶. Bu konuyla ilgili Kur'an da şöyle buyrulur: "Ey Muhammed! İnananlara en şiddetli düşman olarak insanlardan Yahudileri ve Allah'a eş koşanları bulursun. Onlardan insanlara sevgice en yakını 'Biz Hıristiyan'ız diyenleri bulursun, bu onların içinde bilginler ve Rahipler bulunmasından ve büyüklük taslamamalarındandır"⁴²⁷. Başka bir ayette : "...İçlerinden orta yolu tutan bir zümre vardı, çoğunun işledikleri ise

⁴²³ Ebu Davud, **Melahim**, 11

⁴²⁴ Buhari, **Cenaiz**, 80

⁴²⁵ Müslim, **Kader**, 22

⁴²⁶ Müslim, **Fiten**, 35

⁴²⁷ Maide 5/82

kötüydü"⁴²⁸. Bu ayetleri ve hadis-i şerifleri beraber değerlendirdiğimizde küçük bir zümrenin orta yolu tuttuğunu, aşırılıklara kaçmadıklarını görüyoruz. Kur'an-ı Kerim özellikle teslis inancını yerden yere vurmuş, Hz. İsa'yı ilahlaştırılanların cehennemlik olduğunu bildirmiştir. Kur'an ve hadisler; Hristiyanların çoğunun Allah'ın indirdiği İncili tahrif ettiklerini ve sapıklığa düştüklerini bizlere bildirmiştir.

Hz. Peygamber, Hristiyanlar' la ilgili başka bir konu hakkında şöyle buyuruyor: "Ehl-i kitap size bir konu hakkında bir şeyler anlatırlarsa onu tasdik (doğrulama)da, tekzip (yalanlama) de etmeyin. Allah ve Resulüne inandık deyin. Eğer söyledikleri yanlış ise zaten tasdik etmediniz. Eğer doğruysa yalanlamamış olursunuz"⁴²⁹. Bu hadis bize ana kaynağımızın Kur'an ve hadisler olduğunu gösteriyor.

E - HZ. MUHAMMED'İN HRİSTİYAN MELİKLERE GÖNDERDİĞİ DAVET MEKTUPLARI

Hicretin altıncı yılında Hudeybiye'den dönerken Resulullah (sav), komşu ülkelerin hükümdarlarına, onları İslam'a girmeye davet için birçok mektup gönderdiği konusunda kaynaklar ortak görüştedir⁴³⁰. Bu mektupların hangi tarihte yazıldığı konusunda ihtilaf etmişler, İbn İshak, hicri altıncı yılda komşu altı devlet başkanına altı tane sefir (elçi) le altı mektup göndererek umumi bir davetin olduğunu bildiriyor. Bunlar: 1-Hatib b. Ebi Belta ile İskenderiye Meliki Mukavkıs'a diğerleri; Gassan Melikine, Hirakliusa, Huze b. Amra, Necaşi'ye ve başka bir sefirle yine Necaşi'ye gönderilen mektuplardır. Vakidi; Hudeybiye barışından sonra gönderildiğini, Beyhaki hicretin sekizinci senesinde Mute savaşından sonra gönderildiğini, Aynide, Tebük gazvesinde gönderildiğini bildiriyor⁴³¹.

1- Necaşi'ye Gönderilen Mektup

Enes b. Malik'den rivayetle; Hz. Peygamber (sav) Kisra'ya, Kayser'e * ve Necaşi'ye aynı zamanda bütün zorba krallara, Allah'a davet edici mektuplar yazdı. Ancak bu Necaşi, peygamber efendimizin cenaze namazını kıldığı Necaşi değildir.

⁴²⁸ Maide 5/66

⁴²⁹ Ebu Davud, **İlim**, 2

⁴³⁰ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, (çeviren Salih Tuğ), İstanbul 1980, C I, s 332

⁴³¹ K.Miras, **Tecrid**, C X, s 487

(Enes: “Bu Necaşi, peygamberin cenaze namazını kıldırıldığı Necaşi değildir” sözünü ben söylemedim diyor)⁴³². Hz. Muhammed Amr b. Ümey.y.e vastasıyla Habeşistan Meliki Necaşi’ye İslam’a davet mektubunu gönderiyor.

Mektup şöyledir: “Allah’ın Resulu Muhammed’den Habeşlilerin Kralı Necaşi’ye: Kendisinden başka tanı olmayan, gerçek hükümdar (melik) mukaddes, selam, koruyucu, kurtarıcı olan Allah’ın övgüsünü sana iletirim. Tasdik edip şahadet ederim ki, Meryem oğlu İsa, Allah’ın ruhu ve kelimesidir ve afife, dokunulmamış Meryem’e bırakılmıştır. Böylece o İsa’ya hamile olmuş Allah da onu, kendi ruh ve nefsinden olmak üzere Ademi eli ve nefsiyle nasıl yarattıysa onu da öylece yaratmıştır. Seni tek olan Allah’a çağırıyorum ki, onun hiçbir şeriki yoktur, beni takip et, bana uy, bana gelen şeye iman et! zira ben Allah’ın elçisiyim. Bu durumda seni ve etrafındakileri kadir ve azim olan Allah’a davet ediyorum. Nasihat ve sözlerimi kabul etmenizi tavsiye ederim....Selam gerçek hidayet yolunu takip eden kimsenin üzerine olsun”⁴³³. Müslümanlar büyük kitleler halinde Habeşlilerin İslam’a girmesine vesile oldular. Necaşi, Resulullah’a yazdığı ve içerisinde kendisinin de Müslüman olduğunu belirten bir mektubu oğluyla beraber Medine’ye göndermiştir⁴³⁴. Necaşi’nin mektubunda şunlar yazılıydı: “Bismillahirrahmanirrahim Allah’ın Resulu Muhammed’e Necaşi Ashame tarafından, ey nebiy.y.allah! selam sana ve Allah’ın rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun. Allah’tan başka hakiki mabud yoktur. Ancak O vardır....Ya Rasulallah! Hz. İsa hakkında beyanatı taşıyan mektubunuz bana ulaştı. Allah’a yemin ederim ki Hz. İsa da kendi hakkında zikrettiğiniz şeylerden fazla bir şey söylememiştir....”⁴³⁵. Hz. Muhammed, Necaşi’nin öldüğü gün durumu ashabına anlattı ve: “Kardeşiniz için Rabbinizden istiğfar dileyiniz” dedi⁴³⁶. Ebu Hureyre’nin rivayetine göre sonra; Peygamberimiz, ayağa kalkıyor ashab arkasında saf tutuyor ve dört tekbir getirerek Necaşi’nin cenaze namazını (gıyabi) kıldırıyor⁴³⁷.

2- Mısır Meliki Mukavkıs’a Gönderilen Mektup

⁴³² Müslim, **Cihad**, 75

* **Kisra**: İran hükümdarlarına verilen lakab, Kayser: Bizans hükümdarlarına verilen lakab, Necaşi: Habeş krallarına verilen lakab

⁴³³ M.Hamidullah, **a.g.e.**, C I, s 324

⁴³⁴ M.Hamidullah, **a.g.e.**, C I, s 330

⁴³⁵ K.Miras, **Tecrid**, C XII, s 388-389

⁴³⁶ Buhari, **Menakıbul – Ensar**, 38

⁴³⁷ Buhari, **Cenaiz**, 54,55

Cyrus'un Mısır'a gelişinden üç yıl önce ve İranlıların burayı boşaltmalarından birkaç yıl sonra Resulullah, muhtelif mektuplar göndermiştir. Bu mektubu Mısır'a götürme görevi Hatib b. Beltaya verildi. Mektup şöyleydi : "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla Allah'ın kulu ve Resulu Muhammed'den Kıptların büyük başkanı el Mukavkıs'a, Allah'ın selamı, hidayet yoluna girmiş bulunan kimse üzerinde olsun. Buna göre ben, seni tam bir İslam davetiyle (İslam'a) çağırıyorum. İslam'a gir sonunda emniyet ve selamet içinde olursun. Allah sana iki defa ecir verecektir; şayet bundan kaçınacak olursan, bütün Kıptların günahı senin üzerinde toplanacaktır. Ey mukaddes kitap sahipleri;: Gelin sizinle bizim aramızda müşterek olan bir tek kelimedeki (yani)Allah'tan başka hiçbir tanrıya tapmamak, ona hiçbir şeyi ortak koşmamak, Allah'tan başka aramızdan hiç kimseyi amir ve efendi yapmamak hususunda birleşelim. Şayet onlar, sırtlarını dönüp (bundan) kaçınacak olursa şöyle deyiniz: 'siz şahit olun ki, bizler kesinlikle Allah'a itaat edip, teslim olan Müslümanlarız'. Mukavkıs cevabi mektubunda, Arabistan'da bir resul çıkma ihtimalini redderek, iki kadın cariye, bir elbise ve katırdan ibaret hediyeler gönderdi⁴³⁸.

3 - Hiraklius'a Gönderilen Mektup

Mektubu Dihyetül – Kelbi götürmüştür. (Mektup Hudeybiye barış anlaşmasından sonra gönderilmiş olup) metni şöyledir

: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Allah'ın kulu ve Resulu Muhammed'den Rumların ulusu Hirakliusa: Allah'ın selamı hidayet yoluna girmiş bulunan kimse üzerinde olsun. Buna göre ben seni tam bir İslam davetiyle (İslam'a) çağırıyorum. İslam'a gir sonunda emniyet ve selamet içinde olursun ve Allah sana iki defa sevap verecektir, Şayet bundan kaçınacak olursan köylülerin günahları da senin üzerinde toplanacaktır.' ve siz ey mukaddes kitap sahipleri! gelin sizinle bizim aramızda müşterek olan bir tek kelimedeki (yani) Allah'tan başka hiçbir tanrıya tapmamak, ona hiçbir şeyi ortak koşmamak, Allah'tan başka aramızda hiçbir kimseyi amir ve efendi yapmamak (hususunda) birleşelim. Şayet onlar, sırtlarını dönüp (bundan) kaçınacak olurlarsa şöyle deyiniz :' şahit olun ki kesinlikle bizler, (Allah'a) itaat edip teslim olan Müslümanlarız' Hiraklius, bundan çok mutahassis olmuş ve yeminle şöyle

⁴³⁸ M.Hamidullah, a.g.e., C I, s 343; K.Miras, Tecrid, C XII , s 390-392

demiştir. ‘ Benim tebam Hıristiyanlığı terk etmeye son derece karşıdır, düşmandır. Aksi halde derhal İslam’ı kabul ederdim’ Dıhye mektubu Hirakliusa verdiği sırada Ebu Sufyan bir ticaret kafilesiyle Şam’da bulunuyordu. Hiraklius; Peygamber efendimiz hakkında bilgi sahibi olmak için Peygamberimize yakın akrabalığından dolayı Ebu Sufyan’ı saraya davet etmiş ve bilgi almıştır⁴³⁹. Yine Hz. Peygamberin bir Hıristiyan din büyüğüne gönderdiği mektup metni şöyledir

: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla, Ey Duğatur Piskopos! Allah’ın selamı iman edenlerin üzerine olsun bu sözün devamı olarak bil ki, Meryem’in oğlu İsa, saf ve temiz Meryem üzerine attığı ruhu ve kelimesidir. Bana gelince ben Allah’a iman eder, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve Esbat’a vahyolunana ve bize indirilene inanırım. Aralarında hiçbir fark gözetmeksizin Musa, İsa ve diğer peygamberlere ulaşan vahye inanırım. Biz o Allah’a teslim olmuşuz. Allah’ın selamı, hidayet yolu üzerinde bulunana olsun!”⁴⁴⁰ de verdiği bilgiye göre mektub da adı geçen piskopos; bu mektup hakkında imparatorun huzurunda görüşünü açıkladığında ileri gelenler, o kadar öfkeleniler ve üzerine üşüştüler ki, oracıkta ölüsü çıktı⁴⁴¹. Buhari’nin rivayetine göre Kayser, şöyle demişti (Ebu Sufyan’a sorular sormuş aldığı cevaplar karşısında: “Eğer bu cevapların doğruysa ayaklarımın bastığı şu topraklara yakın bir gelecekte o zat (Hz. Peygamber), sahip olacaktır, esasen ben, bu peygamberin zuhur edeceğini çok iyi bilirdim. Yalnız onun, sizin aranızdan çıkacağını sanmazdım. Eğer onun yanına varabileceğimi bilsem, ona kavuşmak için her zahmete katlanırdım. Yanında bulunsaydım ayaklarını yıkar ona hizmet ederdim. (Hadisi Abdullah b. Abbas rivayet etmiştir)⁴⁴². Hiraklius, Peygamberimizin gönderdiği mektupla ilgili Ebu Sufyana: “ Ben, sana Muhammed’in size neleri emrettiğini sordum. Sen dedin ki:’ Namaz kılmayı, doğru söylemeyi, iffetli olmayı, ahde vefa göstermeyi ve emanete sahip çıkmayı emrettiğini söyledin. İşte bu peygamber sıfatıdır.” dedi⁴⁴³. Hz. Peygamber, Tebuk seferi dönüşünde Hiraklius’a yeniden bir mektup gönderdi: Resulullah Muhammed’den Rumların başkanına: “ Seni İslam’a girmeye davet ediyorum şayet İslam’a girersen Müslümanların sahip olduğu haklar senin de olur,

⁴³⁹ Buhari, **Cihad**, 99, **İman**, 1/5; Müslim, **Cihad**, 17; M.Hamidullah, **a.g.e.**, C I, s 361-363; K.Miras, **Tecrid**, C XII, s 382

⁴⁴⁰ Taberi, **Tarihü’l- Ümem ve’l Mülük**, C I, s 1567)

⁴⁴¹ M. Hamidullah, **a.g.e.**, C I, s 363

⁴⁴² Buhari, **İman**, 7

⁴⁴³ Buhari, **Şehadet**, 28

onların vazife ve mükellefiyetleriyle bağı olursun eğer İslam'a girmeyecek olursan cizye ödersin gerçekten de şanı yüce olan Allah şöyle diyor: 'Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen Allah'ın ve Resulu'nun haram ettiği şeyleri haram etmeyen, kendilerine mukaddes kitap verilenlerden dosdoğru bir din ile amel etmeyip onun kaidelerini yerine getirmeyenlerle, kendileri boyunlarını bükmüş olarak elden size cizye ödeyinceye kadar onlarla savaşınız. Aksine onların İslam dinine girmeleri yahut cizye ödemeleri hususunda sen artık köylülerle İslam arasına hiç girme"⁴⁴⁴. Hz. Muhammed'in Mukavkıs, Necaşi ve Hiraklius'a hitaben gönderilen mektupları aynı günde kaleme alınmıştır ve aynı amaç ve hedefe yöneliktir. Üç muhatapta Hıristiyan'dı bu durum karşısında o günün katiplerinin aynı terim ve hitapları her üç mektubun metinini kaleme alırken kullandıklarını görüyoruz. Hz. Muhammed' in, Hıristiyanlar' dan hükümdar seviyesinin altındaki kişilere de İslam'a davet mektubu gönderdiğini Hamidullah, kaynak aldığımız eserinde bildiriyor. Muhteva olarak aynı olduğu için biz bu kadarla yetiniyoruz⁴⁴⁵.

Hz. Muhammed (sav) Hudeybiye barış anlaşmasına kadar özellikle müşriklerle mücadele etmiş onlara Allah'ın varlığını, birliğini, eşinin ve benzerinin olamayacağını anlatmıştır. Barış anlaşmasından sonra da davetinin umumi olması hasebiyle çevresindeki hükümdarlara, elçileri aracılığıyla İslam'a davet mektubu gönderdiğini yukarıda anlattık. Özellikle konumuzla ilgili olan Hıristiyanların, İslam'a davet mektupları üzerinde durduk. Peygamber efendimiz Mecusi İranlıları, Putperestleri hepsini İslam'a davet etmiştir. Hıristiyanlara gönderilen mektupların ana teması; Ehl-i Kitab'ın Müslümanlarla aralarında müşterek olan Allah'ı birleme, ona eş koşmama hususlarına davettir. Hz. İsa'ya Allah'ın oğlu demeleri Kur'an'da da sert bir üslupla eleştirilmiştir. Davet mektuplarında; İslam'ın Allah inancı, Hz. Muhammed, Hz. İsa ve peygamber inancı ve Hz. Meryem konusundaki görüşleri açıklanmıştır. Bu daveti kabul edenlerin Müslümanlarla aynı haklara sahip olacakları, kabul etmeyenlerin de cizye vermeleri karşılığında kendi dinlerini serbestçe yaşayabilecekleri belirtilmiştir.

SONUÇ

⁴⁴⁴ M. Hamidullah, **a.g.e.** , C I, s 367

⁴⁴⁵ M.Hamidullah, **a.g.e.** , C I, s 351; K.Miras, **Tecrid**, C XII, s 380-400

Bu çalışmamızda Hıristiyanlarla ilgili Kütüb-i Sitte'de geçen hadisleri inceleyerek Hıristiyanların inanç, ibadet ve sosyal yaşantıları ile ilgili bilgiler vermeye çalıştık.

Kütüb-i Sitte'de geçen hadislerde Hz. İsa'yla ilgili; Allah'ın bir mucizesi olarak babasız dünyaya geldiği, seçkin bir aileye mensup olduğu, doğumu esnasında şeytanın kendisine dokunamadığı üç kişiden biri olduğu, beşikteyken konuştuğu, Allah'ın Meryem'e attığı bir kelimesi ve Allah'tan bir ruh olduğu, peygamberler arasında üstün bir mertebeye sahip olduğu (ulu'l-azm peygamberlerden), miraç gecesinde Hz. Muhammed'le karşılaştığı, kendisine şefaahat için gelenleri Hz. Muhammed'e göndereceği, Hz. İsa'nın bütün bu üstün özelliklerinin yanında bir insan olduğu belirtilmiştir. Yine hadislerde, Hıristiyanların onu övmeye aşırı giderek İsa'yı ilahlaştırdıkları, ona secde ettikleri ve bu davranışlarıyla da sapıklığa düştükleri ifade edilmektedir. Ayrıca Hz. İsa'nın şekil ve şemaiyle ilgili bilgi de bulunmaktadır.

Hadislerde, Hz. İsa'nın nüzülü, mehdilik, Deccalin ortaya çıkışından sonra Hz. İsa'nın Dimeşk'in doğusundaki Ak Minare'ye sabah vakti ineceği, Müslümanlar arasında adil davranacağı, haçı kıracağı, domuzu öldüreceği, cizyeyi kaldıracağı, deccali öldüreceği, sonra yedi veya kırk yıl daha yaşayıp Müslümanlarla beraber öleceği gibi konular hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Mesih kavramıyla ilgili bilgiler de verilmiştir. Bu hadislerin tamamını değerlendirdiğimizde aralarında bir takım çelişkiler olduğunu görmekteyiz. Bu konuyla ilgili hadisleri, ehl-i kitap ravilerin zikrettiğini tespit ettik. Bu da bizde Mehdi ve Mesih inancının Yahudi ve Hıristiyanlıktan geçmiş olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Bu hadislerin Kur'an-ı Kerim'le de bazı yerlerde çeliştiğini görmek mümkündür. Hz. İsa'nın tekrar dünyaya mehdî ve mesih sıfatıyla geleceğine dair Kur'an'da herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Kur'an'da kıyamet alametleriyle ilgili kozmolojik olaylar (güneşin dörülmesi, yıldızların savrulması gibi) zikredilmektedir. Bunların hepsini topluca değerlendirdiğimizde konuyla ilgili hadislerin ihtiyatla karşılanıp, metin ve senet yönünden iyi bir şekilde incelenmesi ve Kur'an'da verilen bilgilerle tekrar değerlendirilmesi gerektiği kanaatine vardık.

Hadislerde, Hz. Meryem'in dünya kadınları içerisinde seçkin bir yeri olduğu, Hz. İsa'ya mucize olarak hamile kaldığı, doğumu esnasında şeytanın ona

dokunamadığı, doğru, temiz, iffetli ve takva sahibi bir kişi olduğu, mabede hizmet ettiği, Hz. İsa'ya yardımcı olduğu, kendisine atılan iftiralar karşısında Allah'a sığındığı anlatılır. Bu üstün özelliklerinin yanında Hz. Meryem'in de bir insan olduğu onu ilahlaştırmanın yanlış olup Allah'a karşı büyük bir iftira olduğu ifade edilir.

Hz. Muhammed'in sözlerinde, kendisinin Hıristiyanları tanrı inancı konusunda Allah'ı birlemeye ve sadece ona ibadet etmeye davet ettiği fakat onların özellikle Pavlus'un ve değişik kültürlerin etkisiyle baba-oğul-kutsal ruh üçlemesine inandıkları ve böylece Allah'a karşı büyük bir iftira attıkları anlatılır. Yine Hz. İsa'nın ve Meryem'in gerçek kimlikleri hakkında bilgiler verilerek Hıristiyanların bu konudaki aşırılıklarına dikkat çekilmiştir.

Yine hadislerde Hz. Muhammed'in yakın çevresindeki Hıristiyanlar tarafından İncil'in okunduğu, bazı Hıristiyanların onunla amel ettiği, fakat büyük çoğunluğunun İncil'i tahrif ettiği, dünyevi menfaatler karşılığında değiştirdikleri ifade edilir. Tahrif edilmemiş haliyle İncil ve Hz. Muhammed'e inananlara da mükafatlarının verileceği belirtilir.

Hadislerde Hıristiyan din adamlarıyla ilgili genel bilgiler verilmiştir. Din adamlarının Allah tarafından Hz. İsa'ya indirilen kitabı kendinden sonra değiştirdikleri, haramı helal, helali de haram kıldıkları, bildiklerini insanlardan gizledikleri, insanların mallarını haksız yolla yedikleri ifade edilir. Bunun yanında Hıristiyan din adamlarından küçük bir zümrenin Allah'ın emrettiklerini yerine getirdikleri, yasaklarından da kaçındıkları bildirilir. Ancak İsa'nın havarileriyle ilgili ayrıntılı bilgiler yer almamaktadır. Bu konuda İslam tarihi kaynaklarında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Hz. Muhammed'in kilise ve manastırlara karşı olmadığı, ancak Hıristiyanların, Peygamberlerin ve azizlerin kabirlerini ibadet yeri edinmelerine karşı çıktığı, kilise ve manastırların içerisinde resim, heykel vb. şeylerin bulundurulmasını eleştirdiği, yüksek ve süslü bir şekilde yapılmasının doğru olmadığını ifade ettiğini görüyoruz. Cizye veren ehl-i kitabın kilise ve manastırlarına dokunulmadığı da hadislerde ifade edilir.

İbadetler konusunda; Hıristiyanlara namaz, oruç ve zekatın emredildiği Hz. İsa'nın bu ibadetleri yerine getirdiği fakat sonradan bu ibadetlerin terk edildiği hadislerde ifade edilir.

Sosyal yaşamla ilgili; Cizye veren ehl-i kitabın can ve mal güvenliğinin sağlandığı, istediği dinde kalma serbestliği verildiği, İslam'ı kabul edenlere de Müslümanlara tanınan hakların aynısının verildiği hadislerde yer alır. Evlenme konusunda Müslüman erkeğin Hıristiyan kadınla evlenmesine izin verildiği, ehl-i kitabın yemek kaplarının temizlendikten sonra kullanılabileceği, birbirlerine şahitlik yapabilecekleri, Müslümanların olmadığı yerlerde Müslüman'ın vasiyetine şahitlik etmelerine izin verildiği ifade edilir. İslamiyet'in ilk dönemlerinde Müslümanların kişilik ve kimliklerinin oluşması ve İslam kültürünün yerleşmesi gayesiyle ehl-i kitaba şekil, kılık-kıyafet yönüyle benzemenin hoş karşılanmadığı hadislerde belirtilir.

Son olarak da Hz. Muhammed'in Hıristiyan Meliklerine davet mektupları gönderdiği tarihi bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mektuplarda; Hz. İsa ve Meryem'in gerçek kimliği üzerinde durulmuş, Hıristiyanlar, Allah'ı birlemeye ve sadece Allah'a ibadet etmeye davet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- ATAURRAHİM, Muhammed; **Bir İslam Peygamberi Hz. İsa**, (Çev: Kürşat Demirci), İstanbul 1997
- ATEŞ, Ali Osman; **İslama Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri**, İstanbul 1996
- AYDEMİR, Abdullah; **İslami Kaynaklara Göre Peygamberler**, Ankara 1992
- AYDIN, Mahmut; **Monologdan Diyaloga Çağdaş Hıristiyan Düşüncesinde Hıristiyan – Müslüman Diyalogu**, Ankara 2001
- AYDIN, Mahmut; **Tarihsel İsa, İmanın Mesih’inden Tarihin İsa’sına**, Ankara 2002
- AYDIN, Mehmet; “*Kilise*” **mad.**(D.İ.A.), C XXVI, s 11-14
- AYDIN, Mehmet; **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, Ankara 1995
- AYDIN, Mehmet; **Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları**, Ankara 1988
- AYDIN, Mehmet; “*Hıristiyanlık*” **mad.**, (D.İ.A.), C XVII, s348-353
- AYDIN, Mehmet; “*Konsillerin Hıristiyanlıktaki Yeri ve Önemi*”, **Dinler Tarihi Derneği Yayınları**, S 3, Ankara 2002, s 107-116
- BİÇER, Ramazan; **İslam Kelamcılarına Göre İncil**, İstanbul 2004
- BOSTANCI, Ahmet; **Kamu Hukuku Açısından Hz. Peygamberin Gayri Müslimlerle İlişkileri**, İstanbul 2001
- BUHARİ, Ebu Abdillan Muhammed bin İsmail; **Camii’s-Sahih**, İstanbul 1979
- CANAN, İbrahim; **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, İstanbul
- CİLACI, Osman; “*Havari*” **mad.** (D.İ.A), C XVI, s 513-516
- CİLACI, Osman; **Günümüz Dünya Dinleri**, Ankara 1998
- COWIE, W. Leonard; “*İngilizlerin İlk Müjdeleme Etkinlikleri*”, **Hıristiyanlık Tarihi**, (Çev: Sibel Sel – Levent Kınran), İstanbul 2004, s 480-481
- ÇELEBİ, İlyas; “*İsa*”, **mad.** , (D.İ.A.), C XXII, s 472-473
- DEMİRCİ, Kürşat; “*Hıristiyanlık*” **mad.** (D.İ.A.), CXVII, s 328-338
- DEVELİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 1990

- DOĞRUL, Ömer Rıza; **Tanrı Buyruğu Kur'an- ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri**, İstanbul 1980
- EBU DAVUD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani; **Sünen**, (tahkik: İzzet Ubeyd ed-Deas – Adil es-Sey.y.id), Suriye 1969
- EBU ZEHRA, Muhammed; **Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar**, (Tercüme: Akif Nuri), İstanbul 1978
- ERBAŞ, Ali; *“Protestan Reformu ve Martin Luther”* **Dinler Tarihi Derneği Yayınları III**, Ankara 2002, s 197-206
- ERDEM, Mustafa; **Hazreti Adem**, Ankara 1999
- EROĞLU, Ali Hikmet; **Dini Araştırmalar**, Eylül – Aralık 1999, C II, s 5
- Ez-ZEBİDİ, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif; (mütercim ve şarih: Kamil Miras), **Sahih-i Buhari Muhtasarı tecrid-i Sarih terceme ve şerhi**, Ankara 1984
- FATİŞ, Emrullah; **Kur'an'da Hz. İsa(Doğumundan Ölümüne)kutsallaştırılmış uydurmaların Mehdi – Mesih – Deccal modellerindeki payı**, Kayseri 2000
- FAYDA, Mustafa; *“Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale”*, **Ankara Üni. İlah. Fak. İslam İlimleri Enstitüsü Yayını**, S 2, Ankara 1975
- FIĞLALI, Ethem Ruhi; **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Ankara 1990
- FIĞLALI, Ethem Ruhi; **Kadiyanilik**, Ankara 1994
- GÜNALTAY, Şemseddin; **İslam Öncesi Araplar ve Dinleri**, Ankara 1997
- GÜNDÜZ, Şinasi; **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara 1998
- GÜNDÜZ, Şinasi; **Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara 2001,
- GÜNDÜZ, Şinasi; *“Pavlus'un Hıristiyan Geleneğindeki Merkeziliği/Belirleyiciliği”*, **Dinler Tarihi Derneği Yayınları III**, Ankara 2002
- HAMİDULLAH, Muhammed; **İslam Peygamberi**, (çev: Salih Tuğ), İstanbul 1980
- HAMİDULLAH, Muhammed; **Medine'de Kurulan İlk İslam Devleti'nin Esas Teşkilat Yapısı ve Hz. Peygamberin Vazettiği Yeryüzündeki İlk Yazılı Anayasa İslam Anayasa Hukuku**, (Derleyen: Salih Tuğ, Editör: Vecdi Akyüz), İstanbul 1995
- HARMAN, Ömer Faruk; *“İncil” mad. (D.İ.A.)*, C XXII, s 270-276
- HARMAN, Ömer Faruk; *“İsa” mad. (D.İ.A.)*, İstanbul 2000, C XXII
- IBN HANBEL, Ahmed; **Müsned**, İstanbul 1992

- İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdülmelik b.Hişam b.Ey.y.ub; **Siretü'n-Nebeviy.y.e**, Mısır 1955
- İBN KAY.Y.IM, el Cevziy.y.e Şemseddin Ebu Abdillan Muhammed b. Ebi Bekr (ö.750/1350); **Zadü'l Mead fi Haccı Hayril-İbad**, Beyrut 1392/1973
- İBN KESİR; **Tefsiru'l Kur'an'il –Azim**, Beyrut 1981
- İBN MACE, Ebu Abdillan Muhammed b.Yezid el Kazvini; **Sünen**, (tahkik: M. Fuat Abdalbaki), Kahire 1952
- İBN MANZUR, Ebu'l- Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrem; **Lisanü'l – Arab**, (Darus-Sadr), Beyrut 1410/ 1990
- İBNÜ'L –ESİR, İzzüddin Ebu Hasan Ali b Muhammed El Cezeri; **el- Kamil Fi't-Tarih**, Beyrut 1385/1965
- İLHAN, Avni; **Mehdilik**, İstanbul 1993
- KESLER, Fatih; **Kur'an-ı Kerim'de Yahudi ve Hıristiyanlar**, Ankara 2001
- KÖKSAL, M.Asım; **Peygamberler Tarihi**, Ankara 2002
- KUTLUAY, Yaşar; **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Ankara 1965
- KUZGUN, Şaban; **Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri**, İstanbul 1991
- MALİK, b. Enes; **Muvatta**, İstanbul 1983;
- MİRCEA, Eliade Loan P.Couliano; **Dinler Tarihi Sözlüğü**, (çev: Ali Erbaş), İstanbul 1997
- Komisyon; **Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük**, Ankara 1988
- Komisyon; **Mucemu el-Fazıl Kur'an-ıl Kerim**, Kahire 1970, (Arap Dil Kurumu)
- Komisyon; **Mucemü'l-Vasıt**, (Çağrı yayınları), İstanbul 1990
- Komisyon; **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat**, İstanbul 1978
- MAVERDİ, Ebu'l- Hasan Habib; **Ahkamu's- Sultaniye**, İstanbul 1994
- MÜSLİM, Ebu'l- Hüseyin Müslim bin Haccac el-Kuşeyri; **Camiu's-Sahih**, (Tahkik: M.Fuat Abdalbaki), Mısır 1955
- NEDVİ, Ebul Hasen Ali Haseni; **Dört Rükun**, (Tercüme: İsmet Ersöz), Konya 1969
- NESAİ, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb; **Sünen**, (Suyuti'nin Şerhi ve Sindi'nin Haşiyesiyle), İstanbul 1981
- ÖZKAN, Ali Rafet; **Fundamentalist Hıristiyanlık**, Ankara 2002
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali; **Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü**, Ankara 1997

- SABUNİ, Muhammed Ali, **Sabuni Tefsiri**, (Daru'l- Kur'an-ıl Kerim), Beyrut 1981
- SAMUK, Fevzi – AĞIRALIOĞLU, Necati; **Kur'an-ı Kerim'e göre Mesih Hz. İsa**, İstanbul 1998
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem; **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, Samsun 1997
- SCHİMMELE, Annamarie; **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul 1999
- SHARPE, J. Eric, **Dinler Tarihinde Elli Anahtar Kavram**, (Çev: Ahmet Güç), Bursa 2000
- SİNANOĞLU, Mustafa; "*Hıristiyanlık*" **mad.** (D.İ.A.), C XVII, s 365
- SOYSALDI, H.Mehmet; **Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi**, Ankara 1997
- ŞELTUT, Mahmut; "*İsa'nın Ref'i*", (Çev: E. Ruhi Fığlalı), **Ankara Üniv. İlah. Fak. Dergisi**, Ankara 1978, C XXIII, s 320-321
- TABERİ, Muhammed b. Cerir; **Tarihil – Ümem ve'l- Mülük**, Kahire 1939
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa; **Sünen**, (tahkik: Ahmet Muhammed Şakir – Muhammed Abdalbaki – İbrahim Adve Ahad), Kahire 1937
- TOPALOĞLU, Bekir – KARAMAN, Hayrettin; **Arapça – Türkçe Yeni Kamus**, İstanbul 1977
- TÜMER, Günay - KÜÇÜK, Abdurrahman; **Dinler Tarihi**, Ankara 1997
- TÜMER, Günay; **Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem**, Ankara 1997
- ULUTÜRK, Veli; **Kur'an'da Ehl-i Kitap**, İstanbul 1996
- WENSİNCK, A. J.; "*Salat*" **mad.**, **İslam Ansiklopedisi**,(M.E.B.), İstanbul 1993, C X
- WOOD, A. Skevington; **Hıristiyanlık Tarihi**, (Çev: Sibel Sel – Levent Kınran), İstanbul 2004
- W.TROLL, Christian; **Müslümanlar Soruyor Hıristiyanlar Yanıtıyor**, (Türkçeye çeviren: Robert Kaya), İstanbul
- YILDIRIM, Suat; **Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali**, İstanbul 1988
- YILDIRIM, Suat; **Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık**, Ankara 1988
- ZEMAŞERİ, Ebul Kasım Carullah Mahmud b.Ömer; **Tefsiru'l- Keşşaf**, Mısır 1354

ÖZGEÇMİŞ

1975 yılında Malatya'nın Akçadağ İlçesinde doğdum. İlk ve Ortaöğrenimimi Akçadağ'da tamamladım. 1994 yılında, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandım. 1999 – 2000 yılında mezun oldum. 2001 yılında Elazığ Müftülüğünde vaiz olarak göreve başladım. 2004 yılında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliğine naklen geçtim. Halen Elazığ İli, Mollakendi İlköğretim Okulu'nda görev yapmaktayım. Evli ve bir çocuk babasıyım.